

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

ORTA DOĞU'DA İSLAMIN SİYASALLAŞMASI VE DEMOKRASİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe Işıl OKUR

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İdris BAL

Ankara-2010

ATILIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ayşe Işıl Okur tarafından hazırlanan “Orta Doğu’da İslamın Siyasallaşması ve Demokrasi” başlıklı bu çalışma 31.05.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.



İmza

Prof. Dr. İdris BAL (Danışman)

İmza



Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGUL

İmza

Yrd. Doç. Dr. Tunay KÖKSAL



ÖNSÖZ

Bu çalışmada İslam, siyaset ve demokrasi kavramları ile Orta Doğu anlatılmıştır. Orta Doğu'nun yeri, önemi, mevcut rejimler konu edinilmiştir. İstikrarsız yapının, bölge ülkeleri üzerindeki etkisi; kaos ortamlarının çatışmalara yol açması ve bu durumu kendi çıkarları için kullanan bireylerin radikal örgütlere dönüşmesi tartışılmıştır.

Çalışmam esnasında benden akademik desteğini esirgemeyen, yol gösteren danışmanım Sayın Prof. Dr. İdris BAL' a, bu yolda bana inanan, destek veren, kalben yanımda olan anneme, babama, kardeşime ve araştırmam esnasında kaynaklara ulaşmama yardımcı olan arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA İSTİKRARSIZLIĞA NEDEN OLAN ETMENLER

1.1. Orta Doğu'nun Tarihi ve Coğrafi Yeri.....	5
1.1.1.Jeopolitik Konum.....	7
1.1.2.Etno-Linguistik ve Dini Yapı.....	12
1.1.3.Orta Doğu'nun Coğrafi Yeri.....	16
1.2. Orta Doğu' da İstikrarsızlığa Neden Olan Etmenler.....	17
1.2.1.Siyasi İstikrarsızlık ve Güvenlik Sorunları.....	19
1.2.2.Ekonomi- Petrol Bağımlılığı.....	20
1.2.3.Kamu Sektörü Ağırlığı ve Sınırlı Özel Sektör.....	21
1.2.4. Sınırlı Verimlilik ve Rekabet Gücü.....	22
1.2.5.Ekonomik Büyüklük.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM VE İSLAMİ SİYASET

2.1.İslam.....	25
2.2.Radikal İslam.....	28
2.3.Terör ve Radikal İslam İlişkisi.....	34
2.4.Cihat Kavramının İstismarı.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RADİKAL İSLAMIN SİYASALLAŞMA SÜRECİ

3.1.Radikal İslamın Siyasallaşma Sürecinde Filistin Örneği.....	50
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA DEMOKRATİKLEŞME

4.1.Orta Doğu'da Demokratik Rejimler.....	65
4.2.Orta Doğu Ülkelerinde Siyasal Sistemin Özellikleri.....	68
4.3.Dışarıdan Yapılan Demokratikleşme Çabaları: BOP.....	71
4.4. Orta Doğu Ülkelerinde Demokratikleşme Çabaları ve Siyasal İslamın Rolü.....	74
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86
ÖZET.....	96
ABSTRACT.....	97

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: Birleşmiş Milletler

BOP: Büyük Orta Doğu Projesi

DEF: Dünya Ekonomik Forumu

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

ISAF: Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ODKA: Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Araştırmanın Tanımı

Orta Doğu, insanlık tarihi kadar köklü geçmişe sahip bir coğrafyadır. Üzerinde sayısız medeniyetlere seyirci olmuş, birçok dinin çıkış yeri olmuş, bölgede sayısız devletler kurulmuştur.¹ Dinleri, ırkları, kültürleri, gelenekleri farklılık gösteren insanlar burada yaşamışlardır. Bu toplulukları temsil eden gruplar, sayıları az da olsa bölgede hala varlıklarını sürdürmektedir.

Orta Doğu, değişik tarihi ve kültürel özellikleri yanında, jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle dünyanın merkezi konumuna gelmiştir. Bu sebeplerle tarih boyunca süper güçlerin hâkimiyet kurma isteklerine maruz kalmıştır. Dünyada söz sahibi olmak isteyen devletler, bölgeyi ele geçirip egemenlik kurmak adına işgallerden kaçınmamışlardır. Orta Doğu, sürekli savaflara tanık olan, huzur ve refahın bir arada bulunamadığı bir bölge olarak kalmıştır.

Orta Doğu, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren belirgin bir şekilde Türk dış politikası açısından sorunlu bölgelerden biri olmaktadır. Orta Doğu politikasının genel karakteristikleri olan “şarkiyatçı bakış” ve “çatışma”, Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik dış politikasında belirleyici unsurlar olmuştur. Bu etkiye ek olarak Türkiye’nin Orta Doğu halkları ile tarihî ve kültürel bağları olması ya da bir başka deyişle Osmanlı Devleti ile üç asrı aşan birlikteliği, Türkiye’nin Orta Doğu’yla ilişkilerini, tarihin yükünü de eklemek suretiyle, daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Türkiye, stratejik konumu nedeniyle ABD, AB, Orta Doğu ve Doğu ekseninde bir politika yapısı benimsemiştir. Bölgesel sorunlarda, Türkiye’nin demokratik yapısı nedeniyle sürekli olarak Batının ülkeyi bir köprü gibi gördüğü izlenimi oluşmuştur. Fakat Soğuk Savaş döneminde Türkiye bölgedeki gelişmelerde aktif bir politikalar bütünü oluşturamamıştır.

¹ Ali Yürür, “Türkiyesiz Bir Orta Doğu”, Temmuz 2003, <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/temmuz03/tr/eksensiz.htm> , Erişim Tarihi: 18 Ocak 2010.

Türkiye, 1990'larda Orta Doğu komşuları Suriye, Irak ve İran ile daha hareketli bir döneme girmiştir. Yeni dönem, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde işbirliğinden daha çok problemlerin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Buna karşın, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerine ters orantılı olarak, İsrail ile işbirliği alanlarının genişlediği gözlenir. Özellikle Suriye ile gerginliğin tırmanışa geçtiği bir dönemde, İsrail ile askerî ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanarak ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye'nin bu dönemde İsrail ile geliştirdiği politikalar özellikle Filistin-İsrail sorunu çerçevesinde inişli çıkışlı bir yapıya bürünmüştür. Türkiye hem Araplarla hem de ABD'nin destek olduğu İsrail ile denge politikası izlemeye çalışmıştır. Türkiye bu politikasında zorlanmıştır. Özellikle Filistin-İsrail çatışmalarında Türkiye'nin sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir.

11 Eylül saldırıları ve onu takip eden Afganistan ve Irak'ın işgali, Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) gibi yeni gelişmeler de Türkiye'nin bölgeye yönelik aktif politikalar yürütmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonları bölgede tansiyonu yükseltmiştir. Böyle bir durum içerisinde Türkiye'nin Orta Doğu'da nasıl bir politika izleyeceği ise net olarak belli değildir.

Araştırmanın Amacı

Orta Doğu, aralıksız devam eden uzlaşmaz çatışmaların yoğun olduğu bir merkezdir. Eski dünyanın tam orta yerinde ve kavimlerin geçiş bölgesinde bulunması ve uygarlığa elverişli tabii yapısı bölgeyi daha da çekici hale getirmiştir. Bu durumun Orta Doğu'ya avantaj sağlaması gerekirken, başından itibaren Orta Doğu'nun talihi, onun talihsizliğine sebep olmuştur.

Terörün kaynağının bölgede demokrasi eksikliğinde görülmesinin ardından başta terörden en çok zararı gören ABD olmak üzere, Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Dünya Ekonomik Forumu (DEF) gibi uluslararası aktörler tarafından, bölgede demokratik dönüşümü hedefleyen önemli girişimler başlatılmıştır.

Bu doğrultuda bölgede de çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır. Ancak gelişmelerin demokratikleşmeyi de beraberinde getirip getirmeyeceği henüz belirsizlik taşımaktadır. Bölge ülkeleri kişisel diktatörlükler, askeri diktatörlükler, mutlak monarşiler veya tek parti iktidarları şeklinde sınıflandırılabilir otoriter veya yarı otoriter rejimler altında yaşamaktadır.

Çalışmanın amacı Orta Doğu bölgesinde radikal İslam ile Orta Doğu bölgesinin kendi gerçeklerini açıklamaya çalışmaktır. Bölgenin anti-demokratik yapısına karşın, bölgede demokratikleşme tartışmalarının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, geçmişten günümüze değin iki önemli fırsat yakalamıştır. Bunlardan ilki bağımsızlık sonrası dönemde yakalanmış, ikincisi ise Soğuk Savaş'ın bitmesi ardından tüm dünyada yükselişe geçen demokratikleşme hareketinin bölgeye yansması sonucu elde edilmiştir. Buna karşın iki fırsat da değerlendirilememiş, otoriter rejimler iktidarlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Ancak bu süreçte Orta Doğu'nun normalleşmesi sürecindeki en büyük engellerden biri radikal İslam'ın yükselmesi ve buna bağlı olarak radikal dini örgütlerin yoğunlaşmasıdır. Bölgede yoksulluğun artması, anti demokratik ve başarısız yönetimleri, İsrail faktörü, ABD ve diğer güçlerin müdahaleleri milliyetçi bir tavırlar ancak dini bir içerik ile Ortadoğulu toplumların dış dünyaya karşı bir anlamda tepkisidir.

Araştırmanın Sınırları ve İzlenen Yöntem

Araştırmada mümkün olduğu ölçüde ulaşılabilen kaynaklardan yararlanılmıştır. Tümdengelim yöntemi izlenerek açıklanmaya çalışılacak ilgili çalışmada yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılarak ampirik analizlerle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Orta Doğu, tarihi-coğrafi yeri ve istikrarsızlığa neden olan etmenler incelenmiştir. İkinci bölümde İslam ve İslami Siyaset başlığı altında İslam, Radikal İslam, Terör Radikal İslam İlişkisi ve Cihat Kavramının İstismarı başlıkları ele alınmıştır. Üçüncü

bölümde ise, Radikal İslam'ın Siyasallaşma Süreçleri anlatılmıştır. Son bölümde ise, Orta Doğu 'da Demokratikleşme başlığı altında Demokratik Rejimler, Siyasal Sistemin Özellikleri ve Siyasal İslam'ın Rollerini incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise bulgular genel hatlarıyla ortaya konulmuştur.

1. ORTA DOĞU'DA İSTİKRARSIZLIĞA NEDEN OLAN ETMENLER

1.1. Orta Doğu'nun Tarihi ve Coğrafi Yeri

Bu bölümde, Orta Doğu'nun coğrafi konumundan, kültüründen ve öneminden bahsedilecektir. Dünya üzerindeki en eski yerleşim bölgelerinden birisi olan Orta Doğu, zengin yeraltı kaynakları, stratejik konumu ve semavi dinlerin beşiği olmasıyla tarih boyunca önemini korumuş ve birçok mücadelenin odak noktası olmuştur. Bölgenin tarihin her döneminde tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken coğrafya olması, medeniyet tarihinin bu coğrafyada başlamasından kaynaklanmaktadır.¹

Orta Doğu, tarih boyunca büyük medeniyetlere ve önemli olaylara sahne olup; coğrafi konumu ve zengin enerji kaynakları ile önem kazanmıştır. Orta Doğu, dünyanın tam merkezinde bulunmakta; Asya ile Avrupa'nın, Asya ile Afrika'nın Karadeniz ile Akdeniz ve Hint Okyanusu'nun bağlantı yerindedir.² Bu konumu her geçen gün Orta Doğu'nun değerini artırmaktadır.

Eski devlet ve imparatorluklar bu bölgeyi ele geçirmeyi hedeflemişler ve Orta Doğu, yayılmalarına temel oluşturmuştur. Romalılar, Doğu Akdeniz'de üstünlük sağladıktan sonra Anadolu ve Suriye üzerinden doğuya doğru genişleme çabalarına girişmişlerdir. Bizanslılar ise, Anadolu'yu üs yaparak Avrupa ve Afrika'daki fetih hareketlerini sürdürmüşlerdir.

Günümüzde, geçmiş dönemin fetih ve istila hareketleri yavaşlamış olmakla beraber, ticari faaliyetler bütün hızıyla devam etmektedir. Avrupa'daki ürünler, Balkanlar'dan Karadeniz'e ve Boğazlar üzerinden Anadolu'ya, oradan da Orta Doğu ve Asya ülkelerine ulaşmaktadır. Orta Doğu, tarih boyunca hem siyasal gelişmeleri hem de sahip olduğu zenginlikler ile uluslararası siyasetin ilgi odağında olmuş bir bölgedir.

¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Marmara Kitap Merkezi, Bursa, 2008, s.26.

² "Orta Doğu", <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

Tarihsel önemi bir yana doğu ve batının birbirine bağlandığı nokta olan Orta Doğu, günümüzde de jeopolitik nedenlerle belirleyici bir coğrafya olmaya devam etmektedir. Dünyanın en büyük petrol rezervine sahip bölgesi olan Orta Doğu, ABD ve diğer batılı ülkeler için hayati öneme sahiptir. Tarihi süreç içerisinde, I. Dünya Savaşı ile birlikte özellikle petrolün endüstrileşmede önemli bir faktör haline gelmesiyle batılı büyük güçlerin mücadele alanı olan bölge, İsrail'in kuruluşundan itibaren dünyada çatışmaların odak noktası haline gelmiştir.³

Orta Doğu için herkesin kabul ettiği bir tanım bulunmamaktadır. Orta Doğu kavramı üzerine geniş bir çalışma yapan Davison, geçen asrın sonundan günümüze kadar yapılan tanımları inceledikten sonra Orta Doğu'yu "İslam dini etrafında oluşan jeopolitik bir birim" olarak tanımlamıştır.⁴ Orta Doğu kavramı, Balkanlar ve Kafkasya gibi objektif bir coğrafi kavram olmaktan çok Avrupa merkezli sübjektif unsurlar barındıran jeokültürel bir ayrım kavramıdır.⁵

Arı, "Orta Doğu'yu, daha yaygın kullanımı itibariyle batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer aldığı, doğuda Umman Körfezi, güneyde ise Aden Körfezi ve Yemeni içine alan bölge" olarak tanımlamaktadır.⁶

XX. yüzyılda bölgenin petrol ile öneminin daha da belirginleşmesi, Orta Doğu'yu büyük aktörlerin dikkatlerini kendine çeken bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Siyaset, ekonomi, terör gibi konularla bölgenin stratejik konumu tanımlamaların da çeşitliliğinin artmasına neden olmuştur.

Orta Doğu kavramını ilk olarak İngilizlerin XX. yüzyıl başlarında kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Ancak terimi ilk olarak Amerikalı deniz stratejisi uzmanı ve teorisyeni Alfred Thayer Mahan kullanmıştır.⁷ İngilizler, kavram olarak Orta Doğu'yu Osmanlı Devleti'ni açıklayan "Yakın Doğu" kavramının yetersizliğini

³ Murat Çınar, "Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye", **Aydınlanma** 1923, Yıl.6, Sayı.42, İstanbul, 2004, s.31.

⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul,2003, s.132.

⁵ Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Barış Sürecine Etkileri", **Filistin: Çıkmazdan Çözüme**, (Der. M. İbrahim Turhan), Küre Yayınları, İstanbul,2003, s.134.

⁶ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, s.25.

⁷ Mustafa Bıyıklı, "Bir Merkez Dünya Olarak Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Orta Doğu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:10, Ankara, 2007, s.47.

düşünerek geliştirmeye başlamışlar ve Ortadoğu kavramını şekillendirmişlerdir. Şüphesiz kavramın kendisinden de anlaşıldığı gibi kavram daha dar ve merkezî bir bölgeyi tanımlamak için kullanılmış ve bölgenin geleceğinin şekillenmesinde yol gösterici bir rol oynamıştır.⁸ Bu tanımlama, Avrupa merkezci Şarkiyatçı bir yaklaşımın uzantısıdır.

Orta Doğu kavramını Mahan, Arabistan ve Hint yarımadaaları arasında kalan bölge için kullanmış olmakla beraber I. Dünya Savaşı sırasında ortaya atılan Orta Doğu Kumandanlığı projesi ile birlikte kullanılarak yaygınlık kazanmıştır.⁹

1.1.1. Jeopolitik Konumu

Orta Doğu'nun nereyi kapsadığı önemli bir tartışma konusudur. Konuyla ilgili çalışmalarda Orta Doğu olarak adlandırılan bölgenin değişiklik arz ettiği görülmektedir. Bu değişikliğin bölgenin stratejik önemi, etnik yapısı ve daha birçok etkenden kaynaklandığı söylenebilir. Orta Doğu'nun tanımlanmasındaki farklılıklar sınırlarının belirlenmesinde de göze çarpmaktadır.

Günümüzde Orta Doğu olarak adlandırılan coğrafya Türkiye'nin de içinde olduğu İran, Afganistan, Arap Yarımadası, Bereketli Hilal denen Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Mısır'dan oluşmaktadır. Orta Doğu bölgesinin genişliği yaklaşık 8 milyon kilometrekaredir. Bu alanda on altı devlet bulunmaktadır. Bölgenin en köklü devletlerinden olan İran ve Türkiye haricinde bölge; Irak, Ürdün, Suriye gibi XX. yüzyılın ilk yarısında, bölgede özellikle İngilizlerin başını çektiği sömürgeci devletler tarafından oluşturulmuştur. Bölge devletlerini sıralayacak olursak bunlar Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Filistin, Irak, İran, İsrail,

⁸ H. Hadi Kadioğlu, "Dünün Musul'u Bugün'ün Kuzey Irak'ı Karşısında Türkiye", 9 Ağustos 2007, http://www.barendergisi.com/news_detail.php?id=7412 ,Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

⁹ Sedat Laçiner, "Orta Doğu Diye Bir Yer Var mı?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

Katar, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman ve Yemen'dir.¹⁰

Arı'ya, göre Orta Doğu; Batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak Doğuda Umman Körfezine kadar uzanan Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri(BAE), Ummanı içine alan, Kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dâhil olduğu Güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap Yarımadası'nı çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak sınırlandırılmaktadır.¹¹

Orta Doğu dar anlamda, Suriye ve Irak'ın da içinde olduğu Mezopotamya ve Arap yarımadasını ifade etse de; genel olarak Orta Doğu; Mısır, Türkiye, İran ve Afganistan'ı içine alacak şekilde tüm Arap yarımadasını kapsayan bir coğrafyadır. Bu bağlamda Orta Doğu; Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Mısır, Irak, Lübnan, Ürdün, İsrail, Yemen, Umman, Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri(BAE)'den oluşmaktadır.¹²

Orta Doğu sınırlarındaki ülkeler Suriye, Türkiye, Ürdün, Irak, İran, Filistin, İsrail, Irak, Lübnan, Mısır, BAE, Umman, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Yemen'dir. Bazı kaynaklarda Kıbrıs ta Orta Doğu'ya dâhil edilir.

Modern literatürde Orta Doğu, Hint Yarımadası'nın batısından başlayarak Asya'nın güney-batısından Mısır'ın da dâhil olduğu Kuzey Afrika arasında kalan bölge için kullanılmaktadır.¹³

En dar anlamda Orta Doğu; Mısır, Türkiye ve İran arasında kalan üçgeni kapsayan devletleri ifade etmektedir.

¹⁰ Davut Dursun, **Orta Doğu Neresi?**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.16-17.

¹¹ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, s.25.

¹² Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan: Orta Doğu**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.8.

¹³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 119.

En geniş anlamda da Kuzey Afrika, Sudan, Somali ve Afganistan'a ulaşan bir coğrafyanın adıdır. Ancak bilim adamları tarafından kabul gören görüş, Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in eklenmesi ile ortaya çıkan bölgedir.¹⁴

Küresel petrol rezervinin büyük bölümünün bulunduğu Orta Doğu, sırf bu özelliğiyle bile dünyanın görmezden gelemeyeceği bir coğrafyadır. Yüksek kalitesi ve üretim maliyetinin düşüklüğü, petrole bağımlılığı devam eden bütün devletlerin dikkatlerini bölgeye çekmektedir. Bölge sanayileşmemiş olmasına rağmen petrol açısından merkez konumundadır. Bölgenin bulunduğu konum da stratejik avantajlar sağlamaktadır. Örneğin; tarihi İpek Yolu bölgeden geçmekte ve coğrafi anlamda bir kesişme noktası olan Orta Doğu önemini her zaman korumaktadır. Orta Doğu özellikle XV. ve XVI. yüzyıllardan itibaren büyük savaşlara sahne olmuş, Soğuk Savaş sırasında ABD tarafından üçüncü bir cephe olarak mütalaa edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler bölgenin stratejik öneminin günümüze kadar devam etmesini sağlamıştır.¹⁵

Bölgenin sınırlarının belirlenmesi oldukça zordur. Orta Doğu için bölgesel bir sınırlama yaparken, söz konusu coğrafyada öncelikle coğrafi bütünlük, kültür birliği veya kültürel yakınlık ve bu coğrafi bütünlüğün değer taşıyan bir stratejik konuma sahip olması gerekir.¹⁶ Günümüz koşullarında Orta Doğu'nun Türkiye, İran, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Mısır ve Kıbrıs'ı ihtiva eden coğrafya olarak tanımlanması uygun bir tespit olabilir.

Orta Doğu'nun dünya siyasetindeki rolü Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir aracı olmasından kaynaklanmıştır. Birçok Uzakdoğu malı, Orta Doğu kanalıyla Avrupa'ya aktarılmıştır. Bunun yanı sıra eski Grek, Hindu ve Çin'in felsefi ve bilimsel düşüncelerini korumuş, geliştirmiş ve Avrupa'ya aktarmış; Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın doğuş yeri olmuştur.

¹⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918–1990)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s.46–47.

¹⁵ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.67-69.

¹⁶ “Orta Doğu”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

Dolayısıyla Orta Doğu bölgesinin, yeryüzünün M.Ö 5000 yılından bu yana küresel bir nitelik almaya başlaması sürecindeki yeri çok önemlidir.¹⁷

Öte yandan bölgenin coğrafi konumu, hem ekonomik hem de askeri açıdan dünya güçlerinin denetlemek isteyeceği bir konumdur. Bölge Akdeniz'e açılan bir kapı olduğu gibi, Basra Körfezi'nden yine büyük denizlere açılan ticari trafiğin en önemli merkezlerinden biri olma konumunu da sürdürmektedir.

Orta Doğu, ulaşım yolları, ticaret yolları, su alanları bakımından enerji boyutu ile bütünleşen bir özellik gösterir. Sahip olduğu enerji kaynakları sebebiyle, büyük devletlerin ilgisini her zaman üzerine çekmiştir.¹⁸ Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline getirmiştir.¹⁹

Dünya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bölümünün Basra Körfezi'nde olduğu bilinmektedir. Bunun sonucunda, dünya ekonomisinin istikrarında büyük rol oynayan bu bölgeleri kontrol eden, dünya ekonomisinin yanı sıra enerji kaynaklarının da düzenli akışını sağlayacaktır. Bu bakış çok yönlü kullanımının yanı sıra, tek enerji kaynağı olan petrol, alternatifi bulunmadığı müddetçe, dünyanın en stratejik maddesi olma özelliğini koruyacaktır.²⁰ Dünya siyasetinde etkin olabilmek için bölgeyi kontrol etmek, devletler tarafından hayati önem taşımaktadır.

Petrol açısından Batılı ülkelerin Orta Doğu'ya bağımlı olmaları, günümüzde de bölgenin doğal kaynaklar bakımından dikkat çekmesine yol açmaktadır. Sanayi üretiminin en önemli girdilerinden olan ve ani fiyat artışlarıyla ülke ekonomileri için zarar kaynağı olabilecek petrol, özellikle 1973 savaşından sonra OPEC ülkelerinin Batı'ya petrol ambargosu uygulaması ile siyasal olayların ekonomiler üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Ancak alternatif enerji kaynaklarına yönelmelerine

¹⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 67.

¹⁸ Ömer Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, Akka Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.17.

¹⁹ Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, s.17.

²⁰ Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, s. 18.

rağmen, Batı'nın ve gelişmiş ülkelerin Orta Doğu petrolüne bağımlılığı sürmektedir. Orta Doğu'nun dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olması ve bölgedeki petrolün çıkarılış maliyetinin diğer bölgelere oranla kat kat az olması bu coğrafyayı büyük devletlerin odak noktası haline getirmiştir.²¹

Tüm bunların yanı sıra Orta Doğu'nun önemi salt jeopolitik nedenlerle açıklanamamaktadır. Üç semavi dinin doğuş yeri olan bölge bu nedenle dinsel açıdan dünyanın merkezi konumundadır. Bölgede Musevilik ve Hıristiyanlık karşısında İslamiyet ağırlıklı olarak temsil edilse de, bu İslam coğrafyasında tam bir homojenliğin olduğunu söylemek çok güçtür. İslam'ın ilk yıllarında meydana gelen ve Cemal, Sıffin, Kerbela gibi olaylarla daha da derinleşen siyasi bölünmeler Sünni, Şii ve Harici olmak üzere üç ana mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Haricilerin hemen hemen tümüyle etkinliğini yitirdiği günümüz coğrafyasında Sünniler ve Şiiler arasındaki ihtilafların etkileri hala sürmektedir.²²

Orta Doğu'nun bir diğer önemi de dünyada su nedeniyle çatışma olasılığının olabileceği coğrafyaların başında gelmesidir. Su sorunu, uluslararası ilişkiler açısından özellikle gelecek yıllarda kriz ve kimilerine göre çatışma potansiyeli içeren bir sorundur ve su sorunu denilince de Orta Doğu hatırlanmaktadır.

Dünyanın diğer yerlerinde de benzer sorunlar olsa da, Orta Doğu'nun belirgin bir farkı vardır: Bölgedeki sorun ileride insan yaşamını tehdit eder boyuta gelebilecek niteliktedir. Nitekim Etiyopya, suyunun yaklaşık yüzde 70'ini sağlamasına rağmen Nil'den fiilen neredeyse hiç yararlanamamaktadır.²³ Bunun dışında özellikle Fırat, Dicle suları ve Ürdün Irmağı konusunda da bölge ülkeleri anlaşmazlığa düşmektedir.

Orta Doğu sorununun başlangıcından bugüne kadar ise, Türkiye, bölge ile tarihsel, dinsel, ekonomik ve siyasi anlamda bağlarını koparmamış ve bölgede her

²¹ Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, s.27.

²² Turan, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, s. 28.

²³ Erdem Denk, "Orta Doğu'nun Su Sorunu", 8 Nisan 2000, <http://www.radikal.com.tr/2000/04/08/yorum/01ort.shtml> , Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

zaman aktif bir rol oynamasa da ve hatta bölge ülkelerinin çeşitli nedenlerle eleştirisini alsa da Orta Doğu için önemli bir aktör olmuştur.

1.1.2. Etno-Linguistik ve Dinî Yapı

Orta Doğu bölgesinde etnik ve dini çeşitlilik bulunmaktadır. İbrahimî geleneğe sahip üç semavi dine beşiklik yapan Orta Doğu'da, ortak yerler söz konusudur. Örneğin Kudüs hem Müslümanlar, hem Hıristiyanlar, hem de Yahudiler için kutsal mekânlardan biridir. Hıristiyanlar Kudüs'te Hac yapmaktadır; Yahudilerin meşhur Ağlama Duvarı Kudüs'tedir. Müslümanların da ilk kiblesi Kudüs'tür.

Etnik açıdan Orta Doğu bölgesine baktığımızda, bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından, Araplardan sonra sırasıyla Türkler, İranlılar, Pakistanlılar, Kürtler, Yahudiler, Afganlar, Ermeniler, Asurîler, Beluciler ve Kıptiler gelmektedir.²⁴

Mezhepsel açıdan incelediğimizde ise Müslümanların 2/3'ü Sünni, 1/3'ü ise Şii'dir. Sünni ve Şii mezheplerin dışında, İslam dini kökenli farklı topluluk olarak Hariciler, Nusayriler ve Dürzîler de bölgede yaşamaktadırlar. Hıristiyan mezhepleri bakımından ise, İstanbul, Antakya, Kudüs ve İskenderiye Patrikhanelerine bağlı Ortodokslar çoğunluğu oluşturmaktadır. Ortodoksların dışında, Gregoryen Ermeni, Kıptî, Nasturî, Süryanî ve Marunî kiliselerine bağlı olanlar ve Melkit Katolik, Ermeni Katolik, Kıptî Katolik ve Keldanî kiliselerine bağlı olanlar bölgede varlığını sürdürmektedirler. Ayrıca Protestan mezhebi ve Roma Katolik kilisesine doğrudan bağlı olan bir grup Hıristiyan da bulunmaktadır.²⁵ Yahudiler ise, İsrail sınırları dâhilinde çoğunlukta olmakla birlikte İran, Türkiye, Suriye ve Mısır gibi diğer Orta Doğu ülkelerinde çok küçük azınlık grupları oluşturmaktadırlar.

²⁴Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Doğu'da Terör ve Türkiye'ye Etkileri", 15 Nisan 2008, <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=1955>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

²⁵ Melek Fırat - Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler" Editör: B. Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2006, s.196.

Musevilik

Musevilik Hz. İbrahim'den Hz. Musa ve Hz. Harun'u da içeren peygamberlerin bildirmiş oldukları dinî esasları temel alan tek Tanrılı bir dindir. Musevilik tek Tanrı inancını benimseyen dinlerden biridir. Yahudilerin benimsediği bir tür halk dini olmuştur. Museviliğin bir halk dini olmasındaki etken ise, Yahudilerin Tanrı tarafından “seçilmiş kavim” olarak kendilerini diğer insanlardan üstün tutmaları olmuştur.²⁶

Bölgenin bilinen yazılı tarihi İsrail peygamberlerinin gelişi ile başlar. Orta Doğu'da, şimdiki Filistin topraklarında Kenanlılar yaşamaktadır. Bölgede Yahudi varlığı M.Ö. 1300'lerden itibaren görülmektedir.²⁷ M.Ö. 1300'lü yıllarda Yahudiler Hz. Musa önderliğinde Firavun'dan kaçıp Ölü Deniz kıyılarına yerleşmişler, Hz. Musa'nın ölümünden sonra Kenan Devleti'ni işgal etmişlerdir. M.Ö. 586 yılında Babilliler M.Ö. 928 yılında ikiye bölünmüş olan İsrail'in kuzeyini işgal edip Yahudileri sürgün etmişlerdir. Yahudi diasporasını da bu tarihten itibaren başlatmak mümkündür.²⁸

Sürgün edilen Yahudiler, sonrasında Mezopotamya bölgesine yerleşmişlerdir. M.S. 70 yılında bölgeyi işgal eden Romalılar, Süleyman Mabedi'ni yıkarak Yahudileri dünyanın dört bir yanına sürgün etmişlerdir. Sürgün edilmeleri Kudüs Edebiyatı'nı doğurmuştur. Bu edebiyat daha sonraları, Orta Doğu'yu tamamen etkileyecek Yahudiler için yeniden bir vatan kurulmasına destek veren Siyonizm'e kaynaklık etmiştir. Bölgede İslam hâkimiyetinin tesis edilmesinden sonra Müslümanların egemenliği altında kalan Yahudilerin refah seviyelerinin arttığını, ancak Kuzey Afrika'ya, oradan da İspanya'ya göç eden Yahudilerin bu kadar şanslı olmadığını görüyoruz. Zamanla Yahudiler Müslümanların kendilerine gösterdikleri hoşgörüyü unutup Hıristiyanlarla ittifak kurmuşlar ve bu ittifak Gırnata'nın düşmesi

²⁶ **Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1997, s.1.

²⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.5.

²⁸ Süleyman Özmen, **Orta Doğu 'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, 1Q Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.28–29.

ile geçersiz sayılmıştır.²⁹ Bundan sonra Yahudiler Hıristiyanlık dinini seçmek veya ölmek arasında seçime zorlanmışlar, onlara yardım yine bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nden gelmiştir. Yahudiler Osmanlı Devleti'ne sığınarak, başta Selanik ve İstanbul olmak üzere devletin diğer bölgelerine yerleştirilmişlerdir.³⁰

Musevilikte temel inanç tek Tanrı'nın varlığıdır ve yalnızca ona tapılır. Tanrı İnsana, düşünme ve yaratma, doğru ile yanlış arasında seçim yapma, ibadet ederek Tanrı'yla ilişkiye geçebilme yetenekleri ve ölümsüz bir ruh bağışlamıştır. Museviliği diğer tek tanrılı dinlerden ayıran iki özelliği vardır. İlki, ulusçu bir din olması ve emirlerinin sadece İsrail oğullarına seslenmesidir. Diğer özelliği ise, tek bir peygamber tarafından getirilmeyip birçok peygamberin bildirmiş olduğu emir ve yasaklardan oluşmasıdır.³¹

Hıristiyanlık

Hıristiyanlık; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ve medeniyetlerinin kesişim noktasındaki eski Filistin'de doğup yaşamış ve orada vefat etmiş olduğu bilinen Yahudi asıllı Hz. İsa'nın şahsında kaynağını bulmaktadır. Hıristiyanlık, Orta Doğu kökenli, tek tanrılı ve semavi bir dindir. Hz. İsa'nın adına atfen İsevilik, memleketine atfen Nasranîlik de denir. Hıristiyan sözcüğünün kökeni, Mesih kelimesinin Yunanca karşılığı olan "hristos" kelimesine dayanır. Hristos olarak adlandırılan Hz. İsa'ya inananlara ilk olarak Antakya/Tarsus bölgesinde Hıristiyan denmeye başlanmıştır.³²

Hz. İsa Roma İmparatorluğu içinde ayrı bir statüsü olan Filistin topraklarında doğmuştur. Vahiy burada gelmiş ve Hıristiyanlık ilk olarak buradan yayılmaya başlamıştır. Yahudilerin kışkırtması ile burada çarmıha gerilmeye çalışılmış ve gökyüzüne kaldırılmıştır. Hz. İsa'nın üç yıl gibi kısa peygamberlik süresinden sonra Hıristiyanlık Roma içerlerine kadar hızla yayılmış, Roma'nın tamamen

²⁹ Ali Burhan, **Filistin-İsrail Çatışması ve Hamas**, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008, s.17.

³⁰ Ömer Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Orta Doğu**, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, İstanbul, 2003, s.20-21.

³¹ Zekeriya Çakmak, **Filistin Sorunu Özelinde Türkiye'nin 1990'lı Yıllar ve Sonrasındaki Orta Doğu Politikası**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.28.

³² Aziz Koluman, **Orta Doğu'da Süryanilik**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.4-5.

Hıristiyanlaşması sağlanmıştır. Hıristiyanlık içinde yaşanan ayrışmalar çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bölgede Müslümanlığın ortaya çıkması ve bütün Orta Doğu'yu egemenliği altına alması ile Hıristiyanlar huzur ve refah ortamına kavuşmuşlardır. Yüzyıllar süren barış ortamı Osmanlı Devleti'nin yıkılma süreciyle bozulmuştur. Özellikle Balkanlarda yaşayan Hıristiyanların tedhiş hareketleri iki tarafın ilişkilerinin bozulmasına neden olmuş, bu durum Orta Doğu bölgesinde yaşayan Hıristiyanları da etkilemiştir. Yaşanan şiddet olayları huzur ortamını tamamen bozmuştur.³³

Orta Doğu'da Hıristiyan azınlıklar bugün de varlıklarını sürdürmektedir. Kıptiler Ortadoğu Hıristiyanlarının en büyük kesimini oluşturur.³⁴

Müslümanlık

Müslümanlık, tek tanrılı bir dindir. Hıristiyanlıktan sonra dünyanın en yaygın ikinci dinidir. İslam, peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla VII. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Müslümanlığın kutsal kitabı Kur'an'ı oluşturan sureler Cebrail adındaki melek aracılığıyla sözlü olarak peygambere vahiy olunmuştur. En büyük iki mezhebi, sıklıkla siyasî mezhep olarak tanımlanan Sünnilik ve Şii'lik'tir. Bunların dışında itikat gibi (Mürchie, Mutezile, Eşarilik, Matüridilik ve Selefilik) çeşitli kategorilerde birçok mezhebi içinde barındırır. İslam dininin temelinde tevhid prensibi yatar ki bu kavram Allah'ın birliğine ve tekliğine inanmak anlamına gelir.³⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.), İslam dinini yaymasının yanı sıra kurduğu devletin yöneticiliğini de yapmış daha sonra bu İslam Devleti farklı hanedanlarca uzun süreler boyunca yönetilmiştir. Bu devletlerin yöneticileri "halife" unvanını taşımışlardır. Farklı bölgelerdeki halklar İslam'ı benimsemeye başlayınca yeni Müslüman devletler de oluşmuştur.³⁶

Orta Doğu'daki üç büyük dinin en son ortaya çıkanı ve bölgedeki nüfus bakımından en güçlü olanı İslamiyet'tir. İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed

³³ Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı**, s.24-26.

³⁴ Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı**, s.26.

³⁵ Mustafa Sinanoğlu, "İslâm - Son İlâhî Din", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 23, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.1.

³⁶ Hayrettin Karaman, **İslam İlmihali**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.13.

(s.a.v.) 571 yılında Mekke’de doğmuş, 40 yaşındayken ilk vahiy gelmiş, vefat yılı olan 632’ye kadar İslamiyet, hemen hemen tüm Arap yarımadasına hâkim olmuştur.³⁷

Halife Hz. Ömer zamanında Suriye, Irak ve Mısır alınırken İslam orduları İran içlerine hatta Kafkasya’ya kadar ilerlemiştir. 1071’de İslam’ı kabul eden Türklerin Anadolu’ya girmesi ve 1453’te fethetmeleri ile İstanbul, Orta Doğu tamamen İslamiyet egemenliği altına girmiştir. Peygamberin vefatından yaklaşık 1400 sene geçmesine rağmen bölgede % 95 gibi bir oranla İslam sosyal anlamda hâkimdir. İslam’ın ilk yıllarında yaşanan hakem* olayı Müslümanları üç ana gruba bölmüştür: Muaviye taraftarları Sünnîler, Hz. Ali taraftarları Şiîler ve tarafsızlar Hariciler. Haricilerin etkinliklerini neredeyse tamamen yitirdiği günümüzde Sünnî - Şiî ihtilafı halen sürmektedir.³⁸

1.1.3. Orta Doğu’nun Coğrafi Yeri

Orta Doğu Bölgesi toplam yirmi dört ülkeden oluşan Avrupa-Asya-Afrika karalarının birleştiği orta bölümü oluşturmaktadır. Orta Doğu ülkelerini oluşturan Malta, Libya, Sudan, Eritre, Habeşistan (Etiyopya) ve Somali, daha sonraları bölge sınırları dışına çıkarıldı. Bugün için Malta, Libya, Sudan, Eritre, Habeşistan, Somali, Afganistan ve Pakistan gibi ülkeler Ortadoğu bölgesinin yakın çevresi olarak kabul edilmekte ve zaman zaman siyasi bakımdan bu ülkelere biri veya bir kaç bölge içinde sayılabilmektedir.³⁹

Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, KKTC ve Rum Yönetiminin yer aldığı Kıbrıs Adası, Mısır, Ürdün, Lübnan, İsrail, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, Orta Doğu devleti sayılmakla birlikte sınırlar kesin değildir. Bugün için Orta Doğu denilince; kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda

³⁷ Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, Cilt I, İstanbul, 1992, s.191.

* Hz. Ali, 657 yılında Muaviye’nin üzerine yürüdü. Sıffin Savaşı’nda Muaviye’nin hile yapması üzerine sonuç alınamadı ve hakeme başvuruldu. Hakemler Muaviye’nin entrikası sonucu onu halife seçti bunun neticesinde Müslümanlar üç gruba ayrıldı.

³⁸ Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s.201.

³⁹ Yılmaz Türel, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s:13-14.

İran ve güneyde Yemen'in çerçevelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir.⁴⁰

Yıldız'ın da belirttiği gibi; bugün artık “Büyük Orta Doğu” tanımlaması ile Cebelitarık'tan Kırgızistan'a, Kazakistan'a, Kafkasya'ya, Yemen'e ve Sudan'a kadar uzanan bölge bir bütün olarak ele alınmaktadır.⁴¹

1.2. Orta Doğu'da İstikrarsızlığa Neden Olan Etmenler

Orta Doğu'da bugünkü siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar, tarihin içinden kaynaklanan birçok olaya bağlıdır. İlk çağlardan beri sakinlerinin çok değişmesine rağmen bölge, doğu ile batı arasında ticarete ve kültür alışverişinde daima aracılık yapmıştır. Bölgede ekonomik hayat, bir taraftan ticarete bir taraftan da sulamalı tarıma bağlı kalmıştır. Bölge, tarih boyunca pek çok parlak ve sönük devir yaşamıştır. Bütün bu devirlerde su sağlama ve sulama faaliyetleri problemi başta gelmiştir.⁴² Bölgedeki su azlığı ileride devletlerin aralarında sorun çıkaracak önemli bir faktördür. Örneğin, Fırat ve Dicle Nehirleri Suriye, Irak ve Türkiye arasında paylaşılammaktadır ve bu yakın gelecekte problem oluşturacaktır.⁴³

Orta Doğu devletlerinin ekonomisini değerlendirirken, bir takım unsurları dikkate almak gerekir. Bunlar; hammadde kaynakları, sanayi, tarım, ulaştırma, milli gelir, kaliteli nüfus ve enerji gibi temel unsurlardır. Orta Doğu ülkelerinin ekonomik yönden kendilerine yeterli olduklarını söylemek mümkün değildir.

Zira bölgedeki devletlerin birçoğu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik kontrolü altında bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu da son dönemlerinde ekonomik yönden Avrupa'ya bağımlıydı.

⁴⁰ Türel, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, s:14-15.

⁴¹ Yavuz Yıldız, Gökalp; *Oyun İçinde Oyun 'Büyük Orta Doğu'*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, 3. baskı, s:22.

⁴² Ramazan Özey, *Dünya Denklemine Orta Doğu: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 50.

⁴³ İdris Bal, *Güvenlik Kısacasında Türkiye*, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2009,s.93.

Orta Doğu'nun siyasi yapısına gelince, ülkelerin hemen hemen hepsinde otoriter yönetimler iş başında bulunmaktadır. Bunlardan Suudi Arabistan ve İran arasında belirgin farklılıklar bulunmakla beraber; siyasal rejimle ve onları yönetme aracı olarak kullanılmaktadırlar. Orta Doğu ülkelerinin siyasal yapıları mutlak monarşiden meşruti monarşiye hatta bir ölçüde sınırlı parlamenter monarşiye yaklaşır ama genelde otoriter görünümünü korurlar.⁴⁴ Bölgede demokratik rejimlerin güçlü olmaması, uluslararası politikaya olumsuz bakılmasına neden olup; işbirliğinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.⁴⁵

Bölge ülkelerindeki krallık ve otokrat yönetim sistemleri, bu yönetim sistemlerinde yer alan kişilerin liderlik mücadelesi, bölgedeki ulusların, sosyo ekonomik, dinsel ve mezhepsel farklılıkları, ülkeler arasındaki kökü, tarihi derinliklerine uzanan toprak ihtilafları ile bölgedeki doğal zenginliklerin paylaşımı mücadeleleri bölgedeki barış ve istikrarı olumsuz yönde etkileyen faktörler olarak dikkati çekmektedir.⁴⁶

Ülke içinde yönetenler ile yönetilenler arasındaki mezhep farklılığı toplumsal istikrarsızlık nedeni olmakta ve bunu teşvik etmektedir; Irak'ta Şii çoğunluğun Sünni azınlık tarafından yönetilmesi (2003 Irak Savaşı'na kadar) , Lübnan'da Marunî Hıristiyan azınlığın Müslüman çoğunluğu yönetmesi, Suudi Arabistan'da Vehhabi Suudi ailesinin yönetimi, Ürdün'de Filistinli çoğunluğun Haşimi ailesince yönetimi, Suriye'de Sünni çoğunluğun, Nusayri azınlık tarafından yönetilmesi ülkelerde yaşanan toplumsal istikrarsızlığın temelini oluşturmaktadır.⁴⁷

Orta Doğu'da istikrarsızlığa zemin hazırlayan diğer bir neden daha çok ideolojik konularla ilgilidir. İran İslam Devrimi, İran toplumunu baştan sona değiştirmiştir. Devrim öncesi Şah'ın Amerika ile olan işbirliği, devrim sonrasında İran'ın anti-Amerikan politikasının temelini oluşturmuştur. Devrim sonrası İran dış politikası doğrusal bir çizgide ilerlememiştir. İktidar mücadeleleri, devrim karşısında

⁴⁴ Tayyar Arı, **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978- 1996)**, Bursa, Alfa Yayınları, 1998,s.28.

⁴⁵ İdris Bal, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2009,s.94.

⁴⁶ A. Öner Pehlivanoglu, **Orta Doğu ve Türkiye**, Kastak Yayinevi, İstanbul, 2004, s. 42.

⁴⁷ Yavuz Gökcalp Yıldız, **Global Stratejide Orta Doğu**, Der yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

uluslararası ve bölgesel alınan tepkiler ve karar alma yapısındaki çelişkiler istikrarsızlığın önemli sebebi haline gelmiştir.⁴⁸

Buna ek olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Türkiye'nin rolü de bölgede önemli değişimlere neden olmuştur.⁴⁹ Soğuk Savaş etkisini sadece Balkanlarda değil; Orta Doğu'da da göstermiştir. İran-İrak Savaşı, İsrail'in komşu ülkelerle olan anlaşmazlıkları bölgede gerginliğe neden olmuştur.

2000'li yıllara kadar Türkiye Orta Doğu'da tarafsız bir politika izlemiş ve bölge ülkelerin soğuk tavırlarıyla karşılaşmıştır. 2000 sonrasında ise Türkiye bölgeye olan ilgisini göstermiş, komşu ülkelerle olumlu ilişkiler içine girmiştir.⁵⁰

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi, 1980 yılından itibaren başlayan küreselleşme sürecinde, gelişmekte olan ülkelerin gösterdiği büyüme, kalkınma ve iyileşme ile mukayese edildiğinde Afrika kıtasından sonra en düşük ilerleme gösteren bölge konumundadır.

Petrol gelirleri ile petrol zengini olarak algılanan bu bölge, ekonomik açıdan global alanda sağlanan büyüme ve gelişmeden deyim yerindeyse hiç pay alamamıştır. Bölgenin küreselleşme sürecinde böyle bir konumda kalmasının siyasi ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler yapısal sorunlar haline gelirken, reform ihtiyaçlarını da belirler. Bu bağlamda Orta Doğu'da istikrarsızlığa yol açan etmenler aşağıdaki gibidir.

1.2.1 Siyasi İstikrarsızlık Ve Güvenlik Sorunları

Orta Doğu bölgesi siyasi açıdan dünyanın en istikrarsız bölgelerinin başında gelmektedir. 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla birlikte bölge, birçok çatışmaya sahne olmuştur. Çatışmalar bölgede büyük gerginlikleri de beraberinde getirmiş ve iki tarafın silahlanmasına sebep olmuştur.⁵¹ 1967 Arap-İsrail Savaşı, Orta Doğu'da uygulanan politikaların değişiminde dönüm noktası olmuştur. 1967 yenilgisi bütün

⁴⁸ İhsan D. Dağı, **Ortadoğu'da İslam ve Siyaset**, Boyut Yayıncılık, İstanbul,1998, s.83.

⁴⁹ İdris Bal, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye**, s.101.

⁵⁰ İdris Bal, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye**, s.103.

⁵¹ İdris Bal, **Güvenlik Kıskaçında Türkiye**, s.96.

Arap ülkelerinde şok etkisi yaratmış ve rejimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu yenilgi Müslümanların kendilerine olan güvenlerini yıkmış; çaresizlik ve yalnızlık duygusu cereyan etmiştir.⁵²

Savaşlar, gerginlikler, çatışmalar bölgedeki ekonomik kaynakları eritirken, savunma ve silah harcamaları önemli kaynak israfına yol açmaktadır. Bölgedeki istikrarsızlık, özel sektörün ve yabancı yatırımların da bölgedeki ekonomik faaliyetlerini sınırlandırmaktadır.

Siyasi olarak yönetimlerin gelenekçi ve muhafazakâr tutumu da reformları ve girişimciliği sınırlandırmakta hatta engellemektedir. Ekonomik anlamda orta-uzun vadeli planlama yapmak imkânsız hale gelmektedir. Yine mevcut siyasi yapı, uluslararası ekonomik ve ticari sistem ile bütünleşmeyi sınırlandırmaktadır.

Siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları nedeni ile bölge ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme ile gelişme yetersiz kalmaktadır.

1.2.2. Ekonomi-Petrol Bağımlılığı

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ekonomik faaliyetler önemli ölçüde enerji gelirlerine bağımlıdır. Bu bağımlılık hala çok yüksektir ve ekonomilerde farklılaşmayı engellemektedir. Enerji kaynakları sınırlı olan ülkeler, reformlara ve farklılaşmaya yönelmişlerdir.

Petrol kaynaklarına ve gelirlerine sahip ülkelerde ekonomi büyük ölçüde petrole bağımlı olmayı sürdürmektedir. Ancak bu bağımlılık ekonominin istikrar ve rekabet gücü kazanmasını engellemektedir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, aşırı iniş-çıkışlar, petrol talebindeki değişim, petrol üretiminde ve fiyatlamasında OPEC bağımlılığı ve siyasi kararlar ile petrol ithal eden ülkelerin alım politikalarındaki değişiklikler petrol gelirlerinde dalgalanmalara yol açmaktadır.

Petrol fiyatları ve talebindeki artışlar, beklenmedik ekonomik patlama dönemleri yaratma; fiyatlar ve talepteki gerileme ise yine öngörülmeven ekonomik

⁵² İhsan D. Dağı, *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, Boyut Yayıncılık, İstanbul,1998, s.25.

daralmalara yol açmaktadır. Bu yapı içinde ekonomik istikrar sağlanamazken; orta-uzun vadeli plan yapmakta mümkün olamamaktadır. Bugün çoğu petrol ihracatçısı ülke bu istikrarsızlık nedeni ile yapısal hale dönüşen kamu ve bütçe açıkları ile karşı karşıyadır.

Petrol gelirlerinin varlığı bu ülkelerde reform ve farklılaşma atılımlarını sürekli engellemektedir. Reform ve farklılaşma ihtiyacı zaman zaman görülse ve yönetimler tarafından hazırlansa bile petrol gelirlerindeki artışlar ile birlikte bu programlar yavaşlamakta veya yarıda kalmaktadır. Böylece ekonomik sorunlar giderek yapısal hale dönüşmektedir ve muhtemelen petrol gelirlerindeki artışlar bile bu yapısal sorunların çözümü için yeterli olamayacaktır.

1.2.3. Kamu Sektörü Ağırlığı Ve Sınırlı Özel Sektör

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde özellikle petrol ihracatçısı ülkelerde ekonomi yönetiminde ve ekonomik faaliyetlerde kamu çok ağırlıklı bir paya sahip bulunmaktadır. Bu nedenle ekonomik kurumlar ve politikalar, kamu odaklı ve bu kararları alan siyasi otorite odaklı olmaktadır. Doğal olarak kararlar ekonomik akılcılıktan uzak olmaktadır. Kamu, daha çok enerji sektörünün her alanında üretici olarak yer almaktadır.

Orta Doğu ülkeleri henüz yeterince sanayileşmiş sayılamazlar. Mevcut sanayi, hafif sanayidir. Birçok ülke, ihtiyacını dışarıdan sağlar. Bu durum, ekonomiyi olumsuz olarak etkiler.

Ekonomik kalkınma ve büyüme için gerekli olan rekabetçi özel sektör ise sınırlı oranda ekonomik katma değer yaratabilmektedir. Özel sektör için uygun yatırım ve işletme koşulları sınırlıdır ve tüm ürün ve üretim faktörü pazarlarında aşırı kamu düzenlemeleri ve müdahaleleri bulunmaktadır. Böyle bir ortamda yerli ve yabancı sermayenin yatırım iştahı da kalmamaktadır.

Özel sektörün sınırlı faaliyet gösterdiği bir ekonominin rekabet gücü de yetersiz olmaktadır. Özel sektörün sınırlı varlığı ekonomideki farklılaşmayı da engellemektedir. Enerji sektörü dışında imalat sanayi, hizmetler sektörü ve tarım sektörlerinde gelişme istenilen ölçüde sağlanamamaktadır.

1.2.4. Sınırlı Verimlilik Ve Rekabet Gücü

Ekonomik gücün önemli bir kriteri verimlilik ve verimlilik artışıdır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomik yapısal sorunlarından biri de verimliliğin düşük olması ve artmamasıdır. Bölgede verimlilik sorunu uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ekonomik gelişmenin hızlandığı ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyüme gösterdiği 1960-1990 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde verimlilikte net düşüş gösteren tek bölge Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi olmuştur. Bu dönemde verimlilik yıllık ortalama OECD ülkelerinde yüzde 1.65, Doğu Asya ülkelerinde yüzde 1,8 ve Latin Amerika ülkelerinde yüzde 0.45 artarken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yüzde 0,2 azalmıştır. Böylece 30 yıllık dönemde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da verimlilik toplam yüzde 6 oranında azalırken, Doğu Asya bölgesinde yüzde 54 oranında artmıştır.⁵³

1990 yılından 2000 yılına kadar olan dönemde ise, bölgede verimlilikte iyileşme görülmektedir. Bu on yıllık dönemde verimlilik artışı pozitif dönüşmüştür. Ancak bu oran, diğer gelişen bölgelerden yine düşüktür.

Ekonomide yapısal bir sorun olan düşük verimlilik oranının nedenleri ise büyük ölçüde diğer yapısal sorunlar oluşturmaktadır. Öncelikle ekonomide verimliliğe dayalı çalışan rekabetçi bir özel sektör yaratılamamıştır. Ekonomide ağırlıklı olan kamu imalat sanayi üretiminde ise verimlilik düşüktür. Ekonomide sanayileşmenin sınırlı olması, yenilikçi ve yaratıcı yüksek verimlilik ile çalışan imalat sanayi ve hizmet sektörünün yetersiz oluşu diğer önemli nedenlerdir. Özel sektör yatırımları da sınırlı olduğundan sermaye ve teknoloji yenileme ile verimlilik artışı sınırlı kalmaktadır.

⁵³ Büyük Orta Doğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme', **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Raporu**, Temmuz 2004, s. 5.

Emek verimliliği de düşüktür. Emek piyasasında vasıfsız ve çok ucuz iş gücü niteliğinde yabancılar çalıştırılmaktadır. Kadın iş gücü vasıfsızdır. Eğitim sistemi ekonomik büyüme ve verimlilik odaklı değildir. Son olarak verimlilik artışına yol açacak rekabet ve girişimcilik koşulları sınırlıdır. Uluslararası kurallara uyum zayıftır. Katı kamu düzenlemeleri bulunmaktadır.

1.2.5. Ekonomik Büyüklük

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi sahip olduğu potansiyelin altında bir performans gösterdiği son 40 yıllık ekonomik gelişme sürecinde, özellikle enerji gelirlerine bağımlı kalarak belirli bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır. 2001 yılı verilerine göre on sekiz ülkenin toplam nüfusu 316,2 milyon, yaratılan toplam gelir ise 820,7 milyar dolardır. Bölgede kişi başına gelir ise 2001 yılında ortalama iki bin beş yüz doksan beş dolardır.⁵⁴

Bölge bu büyüklükleri ile 6,2 milyar olan dünya nüfusunun içinde yüzde 5,1 pay alırken, 33 trilyon dolarlık dünya geliri içinden aldığı pay ise yüzde 2,5'dir. Enerji alanında dünyanın en zengin bölgesi için alınan bu pay, potansiyelin oldukça altındadır.⁵⁵

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaratılan bu gelir, ülkeler arasında eşit dağıtılamamaktadır. Petrol ihraç eden ve nüfusu düşük olan Katar, BAE, Kuveyt 15.000 dolar ve üzeri kişi başına gelirleri ile diğer zengin ülkeler statüsünde yer almaktadır. İsrail, kişi başı 16.750 dolarlık geliri ve enerji geliri bağımlılığı olmaksızın bölgenin tek gelişmiş ülke statüsündeki ülkesidir.

Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn'de kişi başına 8.000-11.000 dolar arasında olan gelirleri ile zengin ülkeler sınıfında yer almaktadır. Petrol zengini İran ve Libya ile doğalgaz zengini Cezayir kişi başına milli gelirleri itibari ile gelişen ülkeler konumundadır.

⁵⁴ Büyük Orta Doğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme, s, 5.

⁵⁵ Büyük Orta Doğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme, s, 5-7.

Enerji zengini olmayan Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Yemen de kişi başına 490 ile 3990 dolar arasında değişen milli gelirleri ile gelişen ülkeler içinde orta ve az gelişmiş ülkeler statüsünde yer almaktadır.⁵⁶

⁵⁶ Büyük Orta Doğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme, s. 7.

2. İSLAM VE İSLAMİ SİYASET

2.1. İslam

İslâm, kelime anlamı olarak “barış, huzur, güven, mutluluk ve esenlik” anlamına gelmektedir. Benna’ya göre İslam, entegrist, kendi kendine yeten, kapsamlı, sosyal ve siyasal sistemdir. Hasan el-Benna, kendi anlayışı doğrultusunda İslam devleti oluşturmak için üç aşamalı bir geliştirme stratejisi benimsemiştir; halkı eğitmek amacıyla hazırlık niteliğindeki propaganda safhası; taraftar topluma, eğitim ve örgütlenme safhası, son olarak toplumda siyasi bir egemenlik elde etmek ve dini kurallara dayalı bir devlet kurmak için kamusal eylem safhası.¹

İslamiyet, miladi 632 tarihinde Arap yarımadasındaki doğuşundan itibaren, kabul gördüğü toplumların siyasal, sosyal, iktisadi ve tarihsel süreçte yönlerini kökünden değiştirmiştir. İslam dini evrenseldir ve mesajını sadece Araplara değil; tüm insan âlemine iletmektedir. İslamiyet, tüm insanlığa gelmiş olan son dindir. Bu dinden sonra başka bir din gelmeyecektir. İslam dininin bütün hükümleri insanların bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oluşturulmuştur.

İslâm dini, akla büyük önem vermiş, mükellef olmak için akıllı olmayı şart koşmuştur. Bilgiye de üstün bir değer veren İslamiyet, daima okumayı ve öğrenmeyi emretmiş, bilgi öğrenmenin her Müslüman’a farz olduğunu bildirmiştir. İslâm dininin amacı; insanın hem dünya hayatında hem de sonsuz olan ahiret hayatında mutlu olmasıdır. İslâm dini'nde güçlük yoktur. Kolaylık vardır. Dinin emirleri insanları olgunlaştırmak ve daha yüksek bir hayata hazırlamak içindir.²

¹Hüsnü Ezber Bodur, “İslam’da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **İslam Düşüncesinde Gelenek ve Yenileşme Sempozyumu**, KSÜ Rektörlüğü, Kahramanmaraş, 2006, s. 39-56.

²“İslam Dininin Özellikleri”, 12 Haziran 2006, <http://mehmetselimpolat.blogcu.com/islam-dininin-ozellikleri/750379> , 10 Şubat 2010.

İslam dininde dünyevi olan iktisadi, sosyal ve siyasi işler “meşveret” denen bir kurum tarafından yapılmaktadır. Bu işlerin başına konusunda ehil olan kişiler getirilir ve onlar tarafından yürütülür.³

Dört halifeden hiçbiri yönetime geldikten sonra kendini kanundan üstün görmemiştir. İslamiyet’te kanun üstünlüğü ilkesi bulunmaktadır. Yönetimle ilgili Kur’ân-ı Kerim’in koyduğu bir esas da "emanet" olan devlet işlerinin ehline bırakılmasıdır. Meşveret ve adalet devlet başkanının halka karşı mükellef bulunduğu vazifeleri ve iktidarının sınırlarını belirler.⁴

İslamiyet’in öngördüğü kurallar ile demokrasi arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Demokrasi’nin temel prensibi olan “hürriyet”, İslam dininin de ana şartıdır. Özgürlük imanın da temel şartı olarak görülmektedir. İslam inancında yerine getirilmesi gereken yükümlülükler kişinin düşünebilme yeteneği ile ilişkilidir. İslamiyet’te kendi iradesiyle imanın gereklerini yerine getiren kişi kendi hak ve özgürlüklerinin farkındadır ve başkasının boyunduruğu altına girmez.⁵ Demokrasi için gerekli olan yükümlülükler gibi İslam’ın ele aldığı esaslar da kişinin yaşamını kolaylaştırmak içindir. Bu bağlamda, “İslam demokratik bir dindir. İslam’ın yükselmesi demokrasiyi getirecektir”.⁶

İnsan haklarının ana şartı olan din ve vicdan özgürlüğü, İslamiyet’in de ana şartlarından biridir. Diğer dinlere mensup olan kişiler kendi dinlerini serbestçe yaşayabilme hakkına sahiptir. İnsanlar hangi dinden olursa olsun fırsat eşitliğinden

³ Mesut Toplayıcı, “İslam ve Demokrasi”, Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207> ,10 Şubat 2010.

⁴ Mesut Toplayıcı, “İslam ve Demokrasi”, Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207> ,10 Şubat 2010.

⁵ Mesut Toplayıcı, “İslam ve Demokrasi”, Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207> ,10 Şubat 2010.

⁶ Yavuz Çekirge “Orta Doğu’da seçim rüzgârları ve "Demokratik İslam" kavramı” <http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6719080.asp?gid=202> ,15 Şubat 2010.

yararlanma hakkına sahiptir. İslam devletinde yaşayan değişik din ve mezhepten insanların olması, fikir hürriyetinin İslamiyet'te önemli olduğunu göstermektedir.⁷

İslami yönetimlerde adaleti sağlamak temel prensip olmuştur. Demokratik yönetimlerde anayasalar yazılı halde iken, İslamiyet'te bu kanunlar yazılı halde değildir. Oluşturulan anayasalar, İslami kurallara uygun olarak hazırlanmıştır.⁸

Kısacası seçim, özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü, düşünce hürriyeti İslami düşünceye yabancı kavramlar değildir. İslam' da beş ana esas önemlidir. Bunlar dinin korunması, malın korunması, canın korunması, aklın korunması ve neslin korunmasıdır.⁹

İslamiyet'te devlet işleri hilafet esasına dayanan yönetim şekli ile yönetilmektedir. Halife yani devlet başkanı seçimle iş başına gelir ve görevi nedeniyle diğer insanlardan kendini üstün görmez. Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra başa gelen dört halifenin seçimle başa gelmesi, İslamiyet'te seçimin önemli bir şart olduğunu göstermektedir.¹⁰

İslam tarihindeki ilk siyasal ayrılık ve kargaşa Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ölümüyle başlar.¹¹ Hz Muhammed (s.a.v.) ölmeden önce, belirli bir şahsın kendi yerine seçilmesini veya nasıl seçilmesi gerektiğine dair bir delil bırakmamıştı. Bu durum Müslümanlar arasındaki ilk siyasal mücadelenin ve ayrılığın başlangıcı oldu.¹²

Medine'nin yerlileri olan ensardan bazıları, onun defnedilmesini beklemeyen Beni Saide gölgeğinde toplandılar. Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Ebu Ubeyde bin Cerrah

⁷ Mesut Toplayıcı, "İslam ve Demokrasi". Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207>, 10 Şubat 2010.

⁸ Mesut Toplayıcı, "İslam ve Demokrasi". Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207>, 10 Şubat 2010.

⁹ Ahmet Şahin, "İslam ve Demokrasi", **Zaman Gazetesi**, 2001.

¹⁰ Mesut Toplayıcı, "İslam ve Demokrasi". Bahar 1995, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207>, 10 Şubat 2010.

¹¹ Neşet Çağatay, **İslam Tarihi**, s.381-395.

¹² Manaz, **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, s.41.

gibi muhacirin önde gelenleri de oradaydılar. Fakat Ali bin Ebu Talip ve peygamber ailesi defin işleriyle uğraştıklarından orada değillerdi. Nitekim toplantıda Hz. Ömer'in de otoriter tavrı ile Hz. Ebu Bekir halife seçilmiştir. Haber Ali bin Ebu Talip'e ulaştığında o bu seçime razı olmamış fakat daha sonra buna rıza göstermiştir.¹³

Hz. Ebu Bekir ile peygamber ailesi arasındaki ilk gerginlik miras dağıtımında kendini göstermiş ve yeni halife "peygamberler miras bırakmazlar" ilkesine göre Hz. Fatıma'ya babasından miras vermemiştir. Ehl-i Beyt olarak tanımlanan peygamber ailesi Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra hilafetin kendilerinin hakkı olduğuna inanıyordu.¹⁴

Hz. Ebu Bekir'in halifeliği sadece iki yıl devam etti. Daha sonra Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in de vasiyetiyle halife seçildi ve on yıllık halifelikten sonra bir cinayete kurban gitti.¹⁵ Hz. Ömer'in defnedilmesinden sonra Hz. Ömer'in vasiyeti üzerine Hz. Osman yedi kişinin bir araya gelerek karar verdikleri şura yoluyla halife seçilmiştir. Hz. Osman da Hz. Ömer gibi bir cinayete kurban gitmiştir. Onun ölümü büyük bir karmaşanın da başlangıcı olmuştur. İslam tarihindeki ilk ciddi şiddet olayı da Hz. Osman'ın bid'atçılık adı altında öldürülmesiyle olmuştur.¹⁶

2.2. RADİKAL İSLAM

İslam dini, tarihin farklı dönemlerinde, farklı kişiler tarafından, bazı durumlarda kısmen bazı durumlarda da tamamen ayrı biçimlerde anlaşılmış, tek kişilik veya örgütsel hedefler için yol gösterici özelliklere sahip bir dindir. İslam dininin temeli olan bu kaynaklar değişmemiş olsa da bu kaynaklara yüklenen anlam farklılaşmıştır. Bunun nedeni olarak yorumlayanların ve içinde bulunulan zamanın

¹³ A. Vehbi Ecer, **İslam Tarihi Dersleri, Metod Kaynak İlk Devir**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, s. 69-76.

¹⁴ Said M. Hatiboğlu, **Hilafetin Kureyşliliği**, Avrasya Yayınları, Ankara, 2005, s.56-61.

¹⁵ Ecer, **İslam Tarihi Dersleri, Metod Kaynak İlk Devir**, s. 93-109.

¹⁶ Ecer, **İslam Tarihi Dersleri, Metod Kaynak İlk Devir** s.150.

koşulları gösterilebilir. Tarihin ve insanın görüş açılarının değiştiği dönemlerde, dinin yorumlanması da farklılaşmıştır.¹⁷

Müslümanlar buldukları toplumun kurallarına bağlı olarak sosyal açıdan değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler sonucu uygulanan politikalarda da farklılaşmalar meydana gelmiştir. İslam dininin farklı anlaşılıp farklı yorumlanması sebebiyle geniş bir İslam literatürü ortaya çıkmıştır.¹⁸

İslamcılık, XIX. yüzyılda, dünyadaki tüm İslamiyet'e inananları tek bir çatı altında toplamak için ortaya atılmış olan faaliyettir. Bu dönemde, İslam dini kendi içerisinde sistemeleştirilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında; İslamiyet bir dinin adı iken, İslamcılık onun sistemeleştirilmiş halidir. İslamcılığı kavram boyutundan çıkarıp hayata geçiren II. Abdülhamit, bu akımın doğmasına yol açmıştır.¹⁹

İslamcılarının, siyasi ideolojileri ile ilgili kaynaklar genellikle batılı düşünürlerin eserlerinden oluşmaktadır. Bu olguyu tanımlama ve nedenlerini açıklamak için pek çok kavram bulunmaktadır.²⁰

“Siyasal İslam” , devletin yönetiminde bulunan bireylerin kendi hedeflerine ulaşabilme için, İslam dinini anlama ve yorumlama şeklidir. Devrimci İslam, İslam dininin köklü değişiklikler geçirmesi gerekliliğini iddia edenlerin kullandığı bir kavramdır. Bu kavramı kullanan kişiler, İslam dininin kaynaklarında birçok devrimci ilke ve prensibin bulunduğunu ifade etmektedir. Radikal İslam ile Devrimci İslam kavramları çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır.²¹

Halk İslamı, Tebaanın İslamı veya Çoğunluğun İslamı gibi kavramlar ise, bireysel inanç ve sosyal ahlak sistemini açıklayan bir anlayışı tanımlamak için kullanılmaktadır. Resmi İslam ise, siyasi anlamda kabul görmek, destek vermek ve destek almak için bireylerin dine bakış açılarını kullanım biçimlerini anlatmaya yarayan bir kavramdır. Bu kavramlara daha fazla örnek vermek mümkündür. Bunlar;

¹⁷ Dücane Cündioğlu, **Kur'an'ı Anlamanın Anlamı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s.107-114.

¹⁸ Zerrin Kurtuluş, **İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.112-115.

¹⁹ Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000, s.114-115.

²⁰ Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, s.115.

²¹ Ömer Çaha, “İslam ve Demokrasi”, **İslâmiyat**, 2 (2), 1999, s. 53-76.

İslami Uyanış, İslami Diriliş, Halkçı Dini Uyanış, Dini Aşırılık, İslami Köktenciliktir.²²

Fundamentalizm yani köktencilik kavramları ile ilgili literatürde çok sayıda kaynak bulunmakta ve konuyla alakalı pek çok tanımlama, açıklama bulunmaktadır. Köktencilik, açıklanabilir fakat kesin bir şekilde belirtilemeyen bir kavram olarak günümüzde hala geçerliliğini sürdürmektedir.²³

Fundamentalizm kavramına baktığımızda, kavramın kökeni Latince'den gelmektedir. XIX. yüzyılda Amerika'da gelişen bin yıl inancının ve XX. yüzyılda ABD'deki Protestan hareketlerinin olması ile temele dönüşün gerekliliği çağrısını ifade etmektedir.

İslamiyet içindeki var olan düşünceleri ve bu düşüncelere olan eğilimleri anlatmak üzere, İran İslam Devrimi'nden sonra İslam dünyasında da fundamentalizm kavramı kullanılmaya başlamıştır. Batılılaşmaya, modernleşmeye karşı çıkan İslami köktencilik, İslam'ı Hz Muhammed (s.a.v.) zamanındaki ilk şekline getirilmesi çabası olarak kullanılmaktadır.²⁴

İslamcılık kavramına bakıldığında gelişim süreci “ihyacılık” ve “modernizm” kavramlarıyla bütünleşmiştir. İhyacılık olgusu, İslam dinine sonradan eklenen fikirleri temizleyerek, dini yeniden diriltme canlandırma anlamına gelmektedir.²⁵ Modernizm ise, batının fikirleri ile İslam dininin ilke ve prensiplerini yorumlayarak modern bir düşünce sisteminin ortaya konması için yapılan faaliyetlerdir.²⁶

XX. yüzyılda yaşanan gelişmeler, uluslararası arenada yaşanan değişimler, büyük ülkelerin egemenlik politikaları, İslamcılığın gelişim sürecinin farklılaşmasına sebep olmuştur.

²² Abdullah Alperen, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İslam ve Modernleşme**, Karahan Kitabevi, Adana, 2000,s.20.

²³ Alperen, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İslam ve Modernleşme**, s.21.

²⁴ Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, s.84-85.

²⁵ Alperen, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İslam ve Modernleşme**, s.22.

²⁶ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999,s.508.

Batılı ülkelerin egemenlik kurma çabaları sonucu sömürgeleştirilmiş olan İslam ülkeleri, zaman zaman içinde buldukları karmaşık ortama tepki göstermişlerdir. Zaman içerisinde batılı her türlü olguya kendilerini kapatmış ve kendilerini dünyadan izole etmişlerdir. Bunun sonucu olarak ta gerek batılı ülkelere gerekse onlara yardım ettiklerini düşündükleri yönetime karşı Radikal İslam olgusunu geliştirmişlerdir.²⁷

Radikal hareketlerin ortaya çıkışına bakıldığında bazı iç ve dış unsurlardan beslendikleri ortaya çıkmaktadır. Radikal İslamcılık fikrinin doğmasına sebep olan dış etkenlerden en önemlisi Batılı sömürgeciler tarafından İslam ülkelerinin işgal edilmesidir. Bunların sonucunda da bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Diğer sebepler, Doğu ve Batı arasındaki demokratikleşme farklılıkları, bilimde, medeniyette olan gelişmeler, din ve mezhep kavgaları, farklı düşünen, ayrı yaşayan toplulukların birbirini reddetmeleri, Körfez Savaşı, Bosna-Hersek ve Kosova savaşlarında takınılan farklı tutumlar, Yahudi- İsrail düşmanlığı, ABD'nin İsrail ile olan ittifakı, petrol politikaları, İran İslam Devrimi, Arap- İsrail çatışmaları, Radikal İslamın çıkışını hızlandıran dış etkenlerdir.²⁸

İslam ülkelerinde yaşanan sosyo-ekonomik krizler sonucu halkın birbirine kenetlenmesi, yardımlaşma ve toplu hareket etme bilincinin oluşması, XIX ve XX. yüzyılda uluslar arası arenada yaşanan değişimlere bağlı olarak çeşitli ideolojilerin ortaya çıkması, kentleşme, modernizasyon, otoriteye başkaldırı Radikal İslamın ortaya çıkmasındaki iç etkenlerdendir. Bunun yanı sıra yönetimlerin İslamcı faaliyetlere karşı sürdürdüğü politikalar ve diğer ülkelere karşı gösterile tavizler de bu olgunun meydana gelmesine sebep olmuştur.²⁹

Kur'an'ı siyasi biçimde yeniden yorumlayan Radikal İslamcılar, aslı kaynaklara dönerek gerçek dinin yaşanılacağını ve bu şekilde huzura kavuşulacağını iddia etmektedir. Bu kaos ortamının sorumlusu olarak da kendi düşünce biçimine uymayacak şekilde yapılan yorumlar görülmektedir.

²⁷ Çaha, "İslam ve Demokrasi", s.72-73.

²⁸ Manaz, **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, s.98-112.

²⁹ Manaz, **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, s. 98-112.

Radikal İslamcılık açısından din, Tanrı ile kulları arasında dua, ibadet, tören gibi kavramların kullanıldığı bir ilişki değildir. Radikaller dini, siyasal, sosyal, ekonomik yönden de yol gösteren bir kılavuz olarak görmektedirler. Sivil ve siyasal toplum ayrımının ortadan kalkarak her iki kavramın dinle bütünleşmesidir.³⁰ Devletin, toplumsal yaşamın ve ahlakın İslamın temel kurallarına göre yeniden düzenlenmesi anlamına gelen Radikal İslamcılık, siyasi iktidarın Allah'ın temsilcileri olduğuna inanılan, din adamlarının siyasi düzenin temsilcileri olduğu fikrinin benimsendiği bir kavramdır. Allah'ın tek ve benzersiz olduğunu anlatan Tevhit inancı, artık toplumlar için de kullanılmaktadır.³¹ İslam toplumunda oluşturulması gereken en önemli kavram “birlik” olmalıdır. Birlik içerisinde olan toplumların kendi içerisinde ayrılıklar yaşamamaktadır. Böyle bir durumda, Allah'ın mutlak egemenliği hüküm sürecek, bireyin hayatının çeşitli yönlerine olduğu gibi toplumun yönlerine de egemen olacaktır.³²

Radikal İslamcılar, hedeflerini hayata geçirebilmek adına, İslam anlayışlarının uygulanmasında siyasi egemenliğin önemini vurgulayan bir söylem gerçekleştirmişlerdir. Onlar için önemli olan şeriatın uygulanıp uygulanmadığı değil, halkların birbirine bağlılığının arttırılmasıdır. Örneğin; Seyyid Kutub, İslamiyeti yaymak için savaşanlar için toplumsal kurallara bağlı olarak geliştirilen “ hareket halindeki İslami hukuktan” bahsetmiştir.³³ Dönemin yönetimlerine yenilik yapma fırsatı tanımak için, bütün toplumu İslamileştirmek gerekmektedir. Şeriat kurallarının sadece gerçekten İslami hayatı yaşayan toplumlarda önem taşıdığı ve bu önemin zaman içerisinde yeni bir sistemin doğmasına sebep olacağı iddia edilmektedir.³⁴

³⁰ Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, s.98-112.

³¹ Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, s.98-112.

³² Bodur, “İslam’da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi”; Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, s.98-112; Günay, “Günümüz İslâm Dünyasında Gelenek, Toplumsal Değişme ve Fundamentalist Eğilimler”, Sütçü İmam Üniversitesi Cumhuriyetin 75. Yılında Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu, Kahramanmaraş, 1998., s.8-14.

³³ Bodur, “İslam’da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi”; Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, s.98-112; Günay, İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler”, s.8-14.

³⁴ Bodur, “İslam’da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi”; Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, s.98-112; Günay, İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler”, s.8-14.

Radikal İslamcılar ile reformcu/ılımlı İslamcılar arasında, İslam'ı düzen olarak görme, siyasal egemenliği öne çıkaran bir söylem geliştirmedeki ortaklık, bu siyasal egemenliği öne çıkarmada kullanılan kavramlar, İslami toplumun nasıl ve hangi araçlarla kurulması gerektiği konularında ayırım yaşadığı görülmektedir. İslami düşünce de bu iki konu arasında gidip gelmektedir. Toplumun İslamileştirilmesinin devleti de İslamileştirmekten geçtiği, bunun yolunun da siyasal devrim yaparak iktidarı ele geçirmek olduğu düşünülmektedir. Yani İslamileşmek, tabandan tavana kadar genişlemektir.³⁵

Radikal İslamcılar, kendi siyasi egemenliklerine ulaşmanın, ancak devrimle gerçekleşeceğine inanmakta ve bu yolda ilerlerken farklı bir İslam anlayışı benimsemektedirler. Radikal İslamcılara göre içinde bulunulan dönem isyan, işgal gibi olumsuz olguları barındırmaktadır. Radikal İslamcılık, dinin emirlerini uygulayarak egemen olunabileceğini ya da dinin emirlerinden çıkarak egemenliğin ve müminliğin kaybedileceğini iddia etmektedir.³⁶

Radikal İslamcılar, bir İslam topluluğu olarak kalmak amacıyla oluşmuş bir dünya düzeni istemektedirler. İslamın evrensel güç kazanabilmesi için, herkes tarafından kabul edilmesi gerekliliğine inanmaktadırlar. Radikal İslamcıların ümmet anlayışından anladıkları, hayatlarını, düşünce sistemlerini, yaşayış biçimlerini, İslam düzeninden almak olduğuna inanmaktadırlar. Bu duruma bağlı olarak radikaller, mevcut durumu İslam'ın doğuşundan önceki cahiliye toplumuna benzetmekte ve Müslümanların biran önce bu ortamdan ayrılmasının gerektiğine inanmaktadır. Şeriatla yönetilen toplum düzenine ulaşılamamış olunması içinde bulunulan durumun dar'ül harp olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır.³⁷

Mevcut durumu desteklemeyen ve bu durumun devam etmesini istemeyen Radikal İslamcılar, bazı dönemlerde terör eylemlerine başvurmaktadır. Kendi

³⁵ Bodur, "İslam'da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi"; Manaz **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, s.98-112; Günay, İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler", s.8-14.

³⁶ Mehmet Paçacı, "Allah'ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları", **İslami Araştırmalar**, 8 (2), 1994, s. 181- 194.

³⁷ Paçacı, "Allah'ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları", s.181-194; Günay, "İslam Dünyasında Gelenek, Değişme, Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler", s.8-14.

hedeflerine gerçekleştirmek isteyen bazı yönetimler ise, bu hareketleri desteklemekte ve amaçlarına daha düşük maliyetlerle ulaşabilmektedir.

2.3. Terör ve Radikal İslam İlişkisi

Şiddetin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Terör, şiddetin organize olmuş halidir. Terör örgütleri şiddet uygulayarak halkı bezdirmeyi, devlet kurumlarını yıpratmayı ve bu yolla amaçlarına ulaşmayı hedeflerler. Şiddet çok farklı şekillerde olabilir, ancak bu kitlesel ve sistemli bir nitelik kazandığı anda toplumsal alanda ciddi bir kaos ve kargaşa ortamı yaratabilmektedir. İslâm ve terör kavramları birbirlerine uymayan iki olgudur.

İslâm insanların haksız öldürülmelerini yasakladığı gibi, her türlü vahşet ve eziyeti de din dışı saymaktadır. İslâm'a göre insan hayatı değerli ve kutsaldır. İnsan faktörünün üzerinde hiçbir güç yoktur. Hiç kimse başka bir insanın hayatına son verme yetkisine sahip değildir. Allah'ın verdiği canı Allah'tan başkası alamaz. İslâm'da var olan cihat kavramı, İslâm dini ile terörizmin eş değer tutulmasına sebep olmaktadır. Hâlbuki cihat kelime olarak, “nefisle mücadele, İslâm'ı tebliğ ve düşmanla savaşıma” anlamlarına gelmektedir. Böyle bir anlayışın oluşmasında bu örgütlerin içinde yaşadıkları ülkelerin, uzun yıllar başka ülkelerin işgali altında kalmalarının da etkisi olmuştur. Ayrıca, bu örgütlerin işgal kuvvetlerine karşı mücadele edebilmek için gerekli ekonomik, askerî ve teknolojik alt yapıya sahip olmamaları zaman içerisinde terörizm faaliyetlerini bir mücadele yöntemi olarak kullanmalarına neden olmuştur. Bu sosyo-ekonomik durum, bu faaliyetlerin oluşmasında tetikleyici bir rol üstlenmiştir.³⁸

Bunu günümüzde uygulayan terör örgütleri, çeşitli yollarla toplumları bezdirmeye ve hedefledikleri amaca uygun bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Pek çok alanda yaşanan gelişmeleri tatbik eden terör örgütleri, bazen devletlerin varlığını tehdit edecek düzeyde güçlenebilmektedir. Bugün bir devletin ordusunda bulunan askeri eşyalar kadar askeri malzemeye sahip birçok terör örgütü bulunmaktadır.

³⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik / Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayını, İstanbul 2001, s.34-35.

Bunun yanı sıra, bazı örgütlerin televizyonu, gazetesi, internet sitesi bulunmaktadır. Örgütler bu yolla propaganda yapabilmektedir.

Terörizm eylemleri, doğası itibariyle önceden görülemeyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla ülkelerin güvenlik kuvvetleri, terörle mücadele ederken bu duruma yönelik tedbirler almaktadır. Alınan bu tedbirler, genel olarak hak ve özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde kendisini göstermektedir. Güvenlik ve özgürlük, birbiri ile çelişen ve dengelenmesi güç olan kavramlar olarak değerlendirilse de; güvenliğin sağlanmasının gerekli olduğu düşünülen durumlarda bile hak ve özgürlüklerin korunmasına büyük bir titizlik ve hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir.

Dini kullanan Terörizm kavramına bakıldığında, bu akıma bağlı teröristler, belirledikleri amaçlar doğrultusunda, radikal değişimi getirmek arzusuyla düşman olarak belirledikleri hedeflere karşı büyük eylemler düzenleme isteğini taşımaktadırlar. Büyük inançlarla temellendikleri gibi, küçük mezhepsel yaklaşımlar da motivasyonlarının artmasına neden olabilmektedir. Hoffman, bu terörizm türünün hızla yayıldığını düşünmekte ve bilinen bu terör örgütlerinin yarısına yakınının, dini kullanan terör örgütleri olduğunu ifade etmektedir.³⁹

Bu terörizm türüne sıklıkla örnek gösterilen örgütler, Hizbullah ve Hamas'tır. Ancak Hamas, önceleri radikal örgütlerin arasında yer almış olsa da, daha sonraları seçimle yönetime gelmiştir. Bununla birlikte, Usame Bin Ladin'in El-Kaide'si de şüphesiz bu türe örnektir. Ladin'in eylem gündemi siyasi olsa da, bunu, İslami kutsal savaş ile süslemektedir.

İslam tarihinin her döneminde Müslüman toplumlar içinde İslamiyet'in "katı" yorumlandığı değişik alt kültürlerle rastlamak mümkündür. Bunun temelinde İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ölümünü takip eden süreçte, dini ve siyasi alanda ortaya çıkan sorunlar ve ihtiyaçlara, farklı toplumsal kesimlerin farklı bakış açıları ve çözüm önerileri getirmesi yatar. Toplumsal, dini ve siyasi sorunların farklı

³⁹ Zuhâl Yeniçeri ve Ali Dönmez, "Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili?", **Türk Psikoloji Dergisi**, cilt 23, sayı 62, Aralık 2008, s.95-103.

biçimlerde değerlendirilerek ele alınması, Müslüman toplumlarda, farklı İslam yorumlarının ön plana çıktığı alt kültürlerin doğmasına yol açmıştır.⁴⁰

Müslüman toplumlarda tarihsel süreçte yaşanan siyasi gerginlikler, bazı durumlarda yönetim tarafından şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmıştır. İktidar kendi amaçları için, şiddeti meşrulaştırmaya çalışan yorumlar ortaya koymuşlardır. İslam tarihinde, Müslüman toplumlarda rastlanan bazı iktidar biçimlerinin, aşırı/radikal İslam yorumları üzerine inşa edildiği görülmektedir.⁴¹ Bunlara örnek olarak Hariciler, Vahabiler, Taliban gibi iktidar biçimlerini göstermek mümkündür. Bu iktidar biçimlerine günümüz açısından verilebilecek en güzel örnek Taliban iktidarındır. Taliban iktidarı Afganistan’da yönetimi ele geçince, toplumu “katı” şeriat kurallarıyla yönetmeye başlamıştır. Taliban iktidarı tarafından “bilgisayarlar, televizyonlar, resimler, heykeller, filmler ve radyolar, insanları İslam inancından uzaklaştırdıkları gerekçesiyle” yasaklanmıştır.⁴²

Taliban iktidarı, yıllarca El Kaide hareketine de destek vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül saldırılarından sonra Taliban iktidarından Usame bin Laden’i iade etmesini istemiş, ancak Taliban iktidarı kendilerine somut bilgi ve belgeler gösterilmedikçe bin Laden’i iade etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Amerika, 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan’a askeri operasyon başlatmıştır.⁴³

Taliban iktidarı ve El Kaide hareketinde, radikal bir dini söylemin ön plana çıktığı gözlenir. Örneğin Taliban lideri Molla Muhammed Ömer ile El Kaide lideri Usame bin Laden’in söylemlerinde, katı bir ideolojinin etkisini görmek mümkündür. Her ikisi de İslami terminolojiye aynı anlamları yüklemektedir. El Kaide üyeleri ve Talibanlar, Selefi-Vahabi ideolojinin özneleri olmuşlar ve bu ideolojinin yaklaşımı ile İslam’ı yorumlamışlardır.⁴⁴ İslam tarihi içinde, şiddet kullanmayı Müslüman hayatının bir parçası olarak gören Hariciler; yine şiddet temelinde ortaya çıkan ve radikal bir Şii İslam anlayışı olan Haşhaşinler, İbni Teymiye ile sistemleşen Selefilik,

⁴⁰ Ebu Zehra M., **İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Harf Yayınları., İstanbul, 2006.

⁴¹ İşcan M.Z., **Selefilik İslami Köktencilik Tarihi Temelleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.65.

⁴² Demirel E., **Ölüm Arabaları**, IQ Kültür Sanat Yayınları., İstanbul, 2004, s. 76.

⁴³ Demirel, **Ölüm Arabaları**, s. 71.

⁴⁴ Mehmet Faraç, **El Kaide Turka**, Günizi Yayınları, İstanbul, 2004,s.85.

Muhammed Bin Abdülvehhab tarafından hayata geçirilen Vahabilik, hep bu tür “katı” din yorumlarının bir sonucudur.

Görüldüğü üzere şiddet kullanmanın ön planda gösterildiği radikal İslam hareketlerine her dönemde rastlamak mümkündür. Bu bağlamda El Kaide hareketini sadece günümüze ilişkin şiddet içerikli bir örgütsel faaliyet biçimi olarak değerlendirmek yanlıştır. El Kaide, İslam tarihinde çok önceden var olan ve şiddet kullanmayı dini hayatın bir parçası şeklinde kabul eden Selefi-Vahabi ideolojisinin, günümüz koşullarında yeniden okunması ve yorumlanmasıdır. Burke, El Kaide’yi “Bir örgütten ziyade bir ideoloji” şeklinde dile getirmektedir.⁴⁵ Rosenau da, Burke’e benzer şekilde, El Kaide’nin bir terör örgütü olarak değil bir ideoloji olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durur.

11 Eylül’den önce, ABD istihbarat topluluğundan bazı kişiler El Kaide’yi Ladin’in merkezde olduğu ve kararlarını birliklerine gönderen, saldırgan ve hiyerarşik bir terörist grup olarak nitelendirmiştir. El Kaide, küreselleşme karşıtı hareket gibi, siyasi, milli ve etnik olarak farklı, birbirlerinden ayrı görüşlere sahip olan, fakat genel olarak belirli bir ideolojiye bağlı militan gruplardan oluşmuştur. Usame bin Laden’in dehası, Müslüman toplumlar tarafından kabul görmekte ve yerel girişimlerde örnek gösterilen bir ideoloji olmuştur. Bu durum sonucunda oluşturulan ideoloji diğer grupları da terör eylemlerine teşvik etmiştir.

Ulusal ve ideolojik terörizmden farklı olarak, bu türde teröristler, bölgedeki sivil halkın ne yaşadığını göz önünde bulundurmazlar. Onlar için halkın önemi yoktur. Önemli olan, ideolojileri doğrultusunda nasıl hareket ettikleridir. Ayrıca, çarpıcı örneklere, Hinduizm, Yahudilik, Hıristiyan köktendincilik ve Kuzey ve Orta Amerika’daki aşırı sağcı terör örgütlerinde de rastlanabilmektedir.

Belirli dini gruplar, uluslararası terörizmi, değişime ihtiyaç duyan ve kötü olduğunu düşündükleri dini düzeni yıkmak için kullanmaktadırlar. Terörizm, siyasetin farklı yollardan, çoğu zaman politik sebeplere devamı olarak ifade

⁴⁵ Whelan R., *El-Kaidecilik İslam’a Tehdit, Dünya’ya Tehdit*, Çev.H.Bağcı, B.Sinkaya, P.Arıkan, Ankara, 2006 s.21.

edilebileceği gibi aynı zamanda farklı çeşitlerin ortaya çıkmasına yol açan kökten dinciliğin bir yan ürünü de olabilir.⁴⁶

Terörizmin bu çeşidi diğer dinlerin takipçilerini kendi dinlerinin üstünlüğünü kabul etmeye zorlamaya çalışmaktadır. Hiçbir şekilde kendilerine karşı çıkılmasını kabul etmemekte ve bunu yok etmek için terör şiddetine başvurulmaktadır. Daha küçük ölçekte, tek bir meselenin fanatikleri belirli bir politika ya da uygulamayı değiştirme arzusuna saplanmışlardır. Devlet terörizminde, bir devlet kışkırtmaktan, direk/dolaylı olarak silahlanmaktan, grup veya örgütleri terörizme başvurmak için yönlendirmekten suçlanabilir. Ayrıca devlet kendisi de, otoritesini kurmak veya güçlendirmek ya da ülke içindeki herhangi bir ayaklanmayı sindirmek için terörist harekete başvurabilir.⁴⁷

Bu yöntemin, askeri veya komünist rejimler tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir. Devlet terörizmine örnek olarak fazla güç kullanma ve gözaltı önlemleri söylenebilir.

Yerleşik terör, herhangi yerleşik bir siyasi düzen tarafından hem iç hem de dış muhalefete karşı uygulanan tehdit veya siyasi şiddetin ekstra normal şekillerinin uygulanması olarak tanımlanabilir. Bu yöntemler, özel olarak yerleşik siyasi düzen tarafından, dahilen olduğu kadar, diğer ulusal devletlere ve var olan politik düzenin dışında kalan gruplara karşı da dahili muhalefetin ve karmaşanın çeşitli şekillerini bastırmak ve toplumu devletin amaç ve programlarına uymaya zorlamak için de kullanılabilir. Günümüzde “İslamı kullanan terör” adı altında anılan hareketler, Orta Doğu bölgesi kapsamında çeşitli unsurlardan beslenmektedir. Bölge genelinde her geçen gün yaygınlaşan ve uçlara kayan İslamî hareketler ve grupların oluşmasında öne çıkan olgu, bu unsurların Orta Doğu toplumlarında Batılı kültürel, politik ve ekonomik değerlere karşı bir tepki olarak belirmesidir.⁴⁸

⁴⁶ Yeniçeri ve Dönmez, “Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili?”, s.95-103.

⁴⁷ Yeniçeri ve Dönmez, “Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili?”, s.95-103.

⁴⁸ Gamze Güngörmüş Kona, “Orta Doğu’da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:08, 2005, s.4-5.

Altuğ' a göre terörizm;

—“Yabancılara veya yabancılara ait hedeflere yöneltilirse,

—Hükümetler veya birden fazla devlet tarafından beslenen unsurlarca yapılırsa,

—Bir yabancı hükümetin veya uluslararası örgütlerin siyasi mekanizmalarını etkilemek için yapılırsa uluslararası nitelik kazanmaktadır.”⁴⁹

Terör, iktidarı elde edebilmek için kullanılan tehlikeli bir araç durumuna gelmiştir. Devletler, düşman algılamasını terör kavramı üzerine kurmuş ve bu kavramı bir araç olarak kullanmaya başlamıştır.

El-Kaide Terör Örgütü 1988 yılında kurulmuştur. Bu örgütün başında Usame Bin Ladin bulunmaktadır. El-Kaide, dünya çapında faaliyet gösteren birçok gruptan oluşmaktadır. El-Kaide'nin başlıca amacı; Müslümanların yaşadığı bölgeleri batıların etkisini yok etmek, kendi görüşleriyle uyuşmayan rejimleri ortadan kaldırmak ve bütün Müslümanları birleştirerek halifelik yönetiminde Orta Doğu'da bir İslam Devleti kurmaktır.⁵⁰

Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle Arap dünyasındaki devletler yıkılmak istenmektedir. Bu durumu ABD'nin bölgeden çekilmesine bağlamaktadır. Bu düşünce, ABD'nin hedef olarak seçilmesine sebep olmuştur.⁵¹

ABD, bütün dünyada terörü 'küresel tehdit' olarak görmektedir. Teröre karşı toplu bir savaş ilan etmiştir. Bu teröre karşı mücadelesinde de terörist eylemin arkasındaki İslam olduğuna inanılan El Kaide örgütünden başlamıştır. 1990'lı yıllardan beri İslam dini, şiddet ve terörle birlikte düşünülür hale gelmiştir. Orta Doğu'da şiddet eylemlerine katılanların Müslüman olmaları ve İslami söylem geliştirmeleri terörün başına İslam ibaresinin koyulmasına neden olmuştur. Müslümanların yaşadıkları bölgeler, şiddetin ve terörün kaynağı olan yerler olarak görülmektedir.

⁴⁹ Yılmaz Altuğ, **Terörün Anatomisi**, Altın Kitaplar Basımevi, 1. basım, Mart 1995, İstanbul, s. 23.

⁵⁰ “El Kaide” <http://karayel2007.blogcu.com/dunyadaki-teror-orgutleri/7611079> , Erişim Tarihi: 22 Nisan 2010.

⁵¹ “El Kaide” <http://karayel2007.blogcu.com/dunyadaki-teror-orgutleri/7611079> , Erişim Tarihi: 22 Nisan 2010.

Kaynak, “Batı dünyasında bir İslam aleyhtarlığının doğuşudur ve İslam’ın terörle özdeşleşmesidir” şeklinde ifade etmektedir.⁵² Günümüzde İslam büyük ölçüde, geleneksel ve tarikat anlayışından siyaset anlayışına dönüşmüştür. Bu dönüşüm sonucunda güçlenen İslamcılık ise, bir siyasal hareket olarak dini, tarikata-gelenekçi İslam anlayışından çok farklı yorumlamaktadır.

Amerika’ da elde edilen bulgulara göre; 11 Eylül eylemlerini gerçekleştirenler, kendi hayatlarını da hiçe sayarak, suçu olmayan insanları öldürmeye şartlanmıştır. Bu militanlar eylemler için iyi hazırlanmıştır. Bu eylemlerin ABD ve Avrupa Üniversiteleri’nde eğitim görmüş; yeni teknolojilere aşina ve 11 Eylül’ deki eylemi planlayıp koordine edebilecek kadar bilgili ve yetenekli kişiler olduğu anlaşılıyordu. Amerika’ da kurs görüp uçak kullanmasını öğrenerek bu korkunç eylemi gerçekleştirmişlerdi.⁵³

11 Eylül saldırıları sonucunda radikal İslamcılar suçlu görülmüş ve İslamcılık sorgulanmaya başlanmıştır. Saldırıları sonucunda ABD vatandaşlarında ve yönetimde psikolojik bir travma yaşanmıştır. Bunun sonucunda da teröristlerle aynı etnik kimliği taşıyan Müslümanlara ve o coğrafyada yaşayanlara karşı ayrımcılık politikaları başlamıştır.

Ali Rıza Bayzan'a göre İslam'ı terörizm ile özdeşleştirme çabasının arkasında aşağıdaki nedenler bulunmaktadır:⁵⁴

- Temelinde Yahudilik ve Hıristiyanlık olan küresel sistemin tek ciddi rakibi İslam'dır.
- 1989 'da Berlin Duvarının yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD'nin yeni bir düşmana gereksinimi doğmuştur. ABD doğrudan gücü zayıf görünen İslam ülkeleri yerine “İslamcı Fundamentalizm” adı altında “Yeni Dünya Düzeni” ne boyun eğmek istemeyen oluşumları hedef göstermektedir.
- İslamcı Fundamentalizm fobisi yapay olarak oluşturulmaktadır.
- 11 Eylül'le bu fobiyi paranoyaya dönüştürmüş ve İslam terörizmle özdeşleştirilmiştir.

⁵² Radikal Yazarı Neşe Düzeli'nin Mahir Kaynakla Yaptığı Röportaj, <http://www.yorumkat.com/genel/81149-el-kaide-cianin-kendisidir.html> , Erişim Tarihi: 22 Mart 2010.

⁵³ Osman Ulugay, **Hedefteki Amerika ‘11 Eylül şoku’** ,Timaş Yayınları, 2002, İstanbul, s.25-26.

⁵⁴ Ali Rıza Bayzan, **Küresel Vaftiz - Misyoner Örgütlerin Türkiye ve Türk Cumhuriyetini Hıristiyanlaştırma Operasyonu**, IQ Kültürsanat Yayıncılık, Güncelleştirilmiş İkinci Baskı, Ağustos 2004, s.305.

- Hıristiyan ve Yahudi kökenli köktendincilik ve terörizm özellikle gözlerden uzak tutulmaktadır.
- İslam ve terörizm arasında 'dehşet' koşullandırması (Pavlov) ile bir bağ kurulmaktadır.
- 11 Eylül ile geçmişinde CIA ile bağlantısı olan Bin Ladin'e sorumluluk yıkılırken terörizme yönelik nefret İslam'a yönlendirilmiştir.

2.4. Cihat Kavramının İstismarı

Cihat, sözlüklerde çalışmak, bir iş için çaba sarfetmek anlamına gelirken; dini anlamda Allah yolunda mücadele etmektir. İslam dini bu yolda nasıl hareket edileceğini de göstermiştir: “Allah yolunda hakkıyla cihat edin”. Cihat kavramı sadece düşmanla savaşmayı anlatmaz. Nefisle mücadele etmeyi, dinin emir ve yasaklarına uymayı, İslamiyet’in nasıl öğrenileceğini ve öğretileneğini ifade eder.⁵⁵ Cihat, her Müslüman’ın her zaman yapması gereken ibadet ve iyilik yapmayı öğrenmek iken, “Kıtal” kavramı savaş olarak ifade edilir. Kur’an’da geçen cihat kelimeleri, insanın nefsiyle yaptığı cihadı anlatırken; kıtal kelimesi silahlı ve devlet yönetimiyle yapılan savaş idare etmektedir.⁵⁶

Demokrasi, Betham ve Boyle’nin ifade ettiği gibi, “kolektif karar verme süreci üzerinde halk denetimi ve bu denetimin kullanımında hakların eşitliği” şeklinde tanımlanabilir.⁵⁷ Demokrasi aynı zamanda “azınlıkta olanların haklarına ve görüşlerine saygı gösterilen bir çoğunluk yönetimidir”.⁵⁸

Dini canlanma ve demokratikleşme, 21. yüzyılın en önemli gelişmelerindendir. Bu gelişmeleri, insan haklarına olan duyarlılık, barış, çevre, eğitim, sağlık, kültürler ve medeniyetler arasında diyalog sivil toplum örgütlerinin canlanması gibi konuların izlemektedir.⁵⁹

⁵⁵ “Cihad Kavramı ve Cihadın Çeşitleri” , 4 Haziran 2007, <http://ahkaf04.blogcu.com/cihad-kavrami-ve-cihadin-cesitleri/1726459> , Erişim Tarihi: 9 Şubat 2010.

⁵⁶ Ali Kaya “Kur’an ve Sünnet Işığında Cihad, Risalei Nur Akademisi 2007 s. 13.

⁵⁷ David Beetham, Kevin Boyle, ,**Demokrasinin Temelleri** Çev: Vahit Bıçakçı, Liberte Yayınları, Ankara, 1998, s.1-2.

⁵⁸ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitapevi, Ankara 1995, s.198.

⁵⁹ İbrahim Özdemir, “Dini ve Demokratik Değerlerin Yükselişini Doğru Okuma”, **Köprü Dergisi**, Güz, 2000, s.35.

İslam'ın, insanlar arasında ırka, millete, zenginlik veya yoksulluğa sınıfsal duruma önem vermeyen ve ayrımcı olmayan bireyciliği demokrasiye çok uygun olan bir ruh ve düşünce iklimine tanıklık etmektedir.⁶⁰

İslam'ın devlet düzeni tevhit akidesine dayanır ve insanların eşitliği, kanunun üstünlüğü, insan haklarının korunması, politik süreçlerin şeffaflığı ve uluslararası, ekonomik, sosyal, politik ve yasal boyutlarıyla adaletin tartışmasız üstünlüğü ilkeleriyle hareket eden bir şura meclisi ile desteklenmiş halkın temsilcisinin varlığı gibi esaslar üzerinde yükselir.⁶¹

İslam ile demokrasinin bağdaşmadığını söyleyenler bazı görüşleri ileriye sürmektedirler. İslamiyet'te değişmez esaslar bulunurken; demokraside sürekli bir değişim ve gelişme vardır. İslamiyet'te egemenlik Allah'ın; demokraside ise, halkındır. İslam'da kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim eşitliği olmazken; demokrasinin temel ilkesi eşitliktir.⁶²

İslam'daki egemenlik anlayışı, siyasal hayatta sorunlara neden olmaz. İslamiyet'in siyaset anlayışında egemenlik Allah' ait, ancak bu hakimiyeti uygulayan ve temsil eden İslam toplumdur. Bu da İslam toplumunun hür iradesinin beyanı olan seçimle gerçekleşmektedir.⁶³

Radikal gruplar eylemlerine meşruiyet kazandırmak cihat kavramını şiddet ve savaş olarak kullanmaktadır. Bu gruplar akademik eğitim görmezler. Sadece eksik dini bilgiler edinirler. Eğitimsizlikleri, yaptıkları kurallara aykırı eylemlerden anlaşılmalıdır. Bu nedenle yorumları insaf ve genel kurallar dışında olduğu anlaşılmalıdır. Bu durum, İslamiyet anlayışına aykırı olan bir görüştür.⁶⁴

Dini kullanan örgütler, cihat kavramının anlamını yanlış yorumlamaktadır. Bunun yanı sıra, yaptıkları eylemlerin Allah yolunda yapıldığını empoze etmeye çalışmaktadırlar. Bu eylemler sonucu ölenlerin, cennete gideceği inancı da

⁶⁰ Ahmet Arslan, "İslam, Demokrasi ve Türkiye," **Görüş Dergisi**, Kasım 1997, s.51.

⁶¹ Ahmet Hurşit, "İslam ve Demokrasi," **Altınoluk Dergisi**, Ocak, 1998, s.53.

⁶² Mehmet Aydın, "Müslüman Demokrat", **Zaman**, 1 Ekim 1999.

⁶³ Ali Bulaç, "İslam ve Modern Zamanlarda Din Devler İlişkisi," **Cogito**, Yaz, 1994, s.75.

⁶⁴ Kaya, "Kur'an ve Sünnet Işığında Cihad", s.13.

aşlanmıştır. Ayrıca bu örgütler, cihat kavramı ile ilgili ayetleri ayıklamakta; kendi düşüncelerine göre şekillendirmekte, bu düşüncelere uymayanların dinden çıkacağına inanmakta ve çevresindekileri de inandırmaktadır.⁶⁵

⁶⁵ “Din-Terörizm Temelinde, Terör Örgütlerince İstismar Edilen Kavramların Analizi”, 3 Ağustos 2008, <http://www.unigencler.com/din-terorizm-temelinde-teror-orgutlerince-istismar-edilen-kavramlarin-analizi-t16463.html?s=e1f2de4a5dcce8f0328a49276acb7cda&mp> , 9Şubat 2010.

3. RADİKAL İSLAMIN SİYASALLAŞMA SÜRECİ

Günlük yaşantımızda psikolojik, biyolojik, sosyolojik, fiziki, siyasi her olay, tarihte yaşanan gelişmelerle şekillenmektedir. Radikal İslamcı örgütlere ilişkin sorun, İslam dininin, cihat kavramından etkilenmesi değil, modern dünyada yaşanan gelişmelerden dolayı siyasallaşması olmuştur.¹

İslam'ın siyasallaşması sürecine baktığımızda; bu durumun başlaması, etki-tepki veya sebep-sonuç ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu bölümde, önce bölge devletlerin durumuna değinilecek; daha sonra siyasallaşma sürecinde Filistin anlatılacaktır.

İsrail'in kurulma süreci, II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Filistin topraklarının Arap ve Yahudilerce iki devlete bölünmesini ve Kudüs Devleti'ne uluslararası bir statü kazandırılmasını kararlaştırması ile başlamıştır.²

Amerika'nın İsrail'e verdiği destek, özellikle 1967 yılından sonra kuşku götürmeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bunun en önemli göstergesi, İsrail'e yapılan Amerika yardımlarıdır. Bu yardımın miktarı, yılda üç milyar doların altına düşmemektedir.³

İsrail'in kurulma süreci, bölgede birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Daha önce Osmanlı toprağı olan Filistin'de az sayıda Yahudi yaşamaktaydı. Fakat Osmanlı'nın yıkılıp, bölgenin İngilizler tarafından işgali ile birlikte bölgede Yahudi nüfusu da artmıştır. Yahudiler, daha önceleri dünyanın değişik coğrafyalarında yaşamaktaydı. İngilizlerin kontrolüne geçen Filistin bölgesine planlı şekilde Yahudiler, toprak satın alarak yerleştirilmiştir. "Siyon Hareketi" olarak da bilinen bu yerleştirme, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için yapılmaktaydı. Yahudiler, o dönemde daha çok İngiltere ile uzlaşıyor olmasına rağmen, üzerlerindeki ABD

¹ Nuray Mert, "Mardin Komedi", http://haksozhaber.net/author_article_detail.php?id=15530 , 31 Mart 2010.

² Süleyman Özmen, **Orta Doğu'da Etnik Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, 2001 s. 148.

³ Tayyar Arı, "ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış Süreci", **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, Cilt 5, Sayı 1 (İlkbahar, 1999), s.238.

desteği 1920li yıllara kadar uzanmaktadır. ABD, 21 Eylül 1922 tarihinde aldığı bir kararla Balfour Deklarasyonu'na destek olmuş ve İngiltere ile yapmış olduğu anlaşma nedeniyle bu bildirisinin uygulanma sürecine müdahale hakkı kazanmıştır.⁴ Bu desteğin arka planına bakıldığında, ABD' de yaşayan Yahudi lobisinin etkisi görölmektedir.⁵

ABD'nin Orta Doğu politikasına bakıldığında üç unsurun önemli olduğu görölmektedir. İlk olarak petrolün üretimini gerçekleştirmek ve sanayileşmiş ölkelere sevkiyatı sağlamaktır. Böylece Amerikan çıkarları gerçekleştirilmiş olacaktır. Diğer bir unsur, bölgede rakiplerin oluşmasını engellemek ve tek güç olarak kalabilmektir. Son unsur ise, bölgede varlığını sürdüren İsrail Devletinin korunması ve yaşamasını sağlamaktır. Bölgedeki var olan İsrail Arapların ve diğer güçlerin yükselmesini dengeleyecek ve hareketlerini kontrol edecektir. Bu unsurlar bazı dönemlerde Amerikan çıkarlarına uymasa da, dengelemek için çalışmalar yapılmaktadır.

Tezkan, Israel Shahak'ın, "1980'lerde İsrail için Bir Strateji" başlıklı makalesine kitabında yer vermektedir. Bu makalede, Siyonist düzenlerin Arap ölkelerini küçük devletler haline getirip parçalanması için gerekli olan plan ince ayrıntılarıyla açıklanmaktadır.¹⁶⁹ Makaleye göre; İsrail stratejik düşüncesinde, Arap devletlerinin parçalanması fikri sürekli olarak tekrarlanmaktadır. Örneğin, 6 Şubat 1982 tarihli Ha'aretz Gazetesinin, alanında en bilgili olan askeri konular muhabiri Ze'ev Schiff, Irak'ta İsrail'in çıkarlarına en uygun çözümün Irak'ın Şii Arap, Sünni Arap ve Kürt devletlerine bölünüp dağılması olduğunu yazmıştır. Bugün, Shahak'ın düşünceleri ile ABD'deki neoconların fikirleri arasında güçlü bir bağlantı olduğu kolayca görölebilmektedir.⁶⁰

Orta Doğu'daki bir başka ölkeler olarak İran, son yüzyıl içerisinde köklü değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. İran devrimini gerçekleştiren onca unsura rağmen, devrimden sonraki yıllardaki yönetime dini yönleriyle öne çıkmış olan yöneticiler egemen olmuştur. Bu yöneticilerin başında ise, devrimden sonra Fransa'dan ölkeye dönüşünde milyonlarca İranlının kahraman gibi karşıladığı

⁴Gabris Altınöğlü, **Filistin-İsrail Dosyası**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005, s. 303-304.

⁵ Arı, "ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış Süreci", s.198-199.

⁶ Yılmaz Tezkan, **Bir Başka Açından İsrail**, Ankara, Ülke Kitapları, Ekim 2004, s.91.

Ayetullah Humeyni gelmektedir. Dini bir lider olarak siyasi arenaya Ayetullah Humeyni “İdeal bir toplum veya devlet ütopya olarak kalamaz hayata uygulanması gereken bir proje olmalıdır.” demiştir. Devrimden sonra kurulan yeni hükümette söz sahibi olan dini kesim, kendisine yönelen temel tehlikelerinde farkındaydı.⁷

Şah rejimi yıllarında sürgün edilen ve kötü davranışlarla karşı karşıya olan bu dini kesim, devrimden sonra ulaşabilecekleri en iyi noktaya gelmiş ve siyaseti istedikleri yönde sürdürebilme fırsatını yakalamıştır. Hükümetin başına geçme lüksünü ele geçiren bu kesim, yönetime gelirken çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Bu vaatlerin başında İran’ın önde olduğu ve Arap yarımadasını kapsayan bir İslam Cumhuriyeti kurma fikri bulunmaktaydı. Başa gelen hükümet Orta Doğu coğrafyasında yaşanan istikrarsızlıkların nedenini batılı ülkelerin faaliyetlerine bağlamaktaydı.⁸

Devrimden sonraki dönemde, Müslüman halka dayalı yönetim başa gelecek ve Orta Doğu’da İslam Birliği’nin sağlanması için büyük adımlar atılacaktı. Bu birliğin sağlanması için diğer yönetimlerin de İran’daki gibi devrilmesi gerekiyordu. İran, bu durumun gerçekleşmesi için muhalif İslam gruplarını destekleyecekti. İran yönetiminin bu politikayı seçmesinde Şia inancına bağlı bir mezhep oluşu avantaj oluşturmaktaydı.⁹ Zira Arap Yarımadasının devlet ismi ne olursa olsun petrol açısından en verimli toprakları üzerinde Şia inancına bağlı insanlar yaşamaktaydı ve bu insanların durumu devrim öncesinde İran’da yaşayan mezhepdaşlarından farklı değildi.

İran, Devrim İhracını bir strateji olarak öncelikle Orta Doğu bölgesinde uygulamaya başlamıştır. Ayetullah Humeyni, devrim ihracının bir zorunluluk olduğunu şöyle ifade eder: “İhraç etmediğimiz devrim fikrini bir kenara bırakmalıyız. Çünkü İslamiyet çeşitli Arap ülkelerini farklı düşünmez. İslamiyet, tüm ezilmiş dünya halklarının destekleyicisidir”.¹⁰

⁷ Murat Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, Kastaş Yayınları,2002, s.30.

⁸ Çakır, R., **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, İstanbul,2001,s.28.

⁹ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, s.30.

¹⁰ Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.29.

Bu zihniyetle yola çıkan yeni yönetim, kendi rejimlerini tesis etmek için başta Müslüman Orta Doğu ülkeleri olmak üzere, muhalif tüm grupları desteklemeye başladı. Devrimden önce ABD ile yürütülen işbirliği devrimden sonra farklılaşmıştır. Amerika'nın Orta Doğu'daki en yakın müttefiki olan Şahlık rejiminin Humeyni'nin önderliğindeki halk tarafından yıkılması, İslamcılar açısından önemli örnek teşkil etmiştir. Zaten İran da kendi devriminin öteki İslam ülkelerine ihracını esas devlet politikası olarak benimsemiştir. Tahran merkezli evrensel olma iddiasındaki radikal devrimci İslami çizgi, bu süreç içinde geliştirildi ve buna "Hizbullahi Çizgi" denildi.

11

Arap dünyası, Afganistan ve Pakistan'daki Şii topluluklar öncelikli hedef olarak kararlaştırıldı. Bu bölgelerde Hizbullah adı verilen örgüt kuruldu. Ayrıca hedef bölgelerdeki mevcut örgütlerinin adları Hizbullah olarak değiştirildi. Uygulanmaya çalışılan rejim ihracı politikası, uluslararası arenada, İran ile ilgili iki önemli tehlikenin de algılanmasına neden oldu. Bunlardan ilki "Dini Kullanan Terör" bir diğeri ise "Şii Hilali Tehlikesi"dir.¹²

Dini kullanan terör tehlikesi, İran'da gerçekleşen devrimin diğer ülkelerdeki aşırı dinci grupları etkilemesi ve İran'ın bu grupları cesaretlendirip desteklemesiyle ortaya çıktı. Haşhaşilerden bu yana dini kullanan terörün bu denli etkili olarak gelecek yıllara damgasını vurması, yine devrimin ve devrimden sonra gelişen rejim ihracı politikasının sonuçlarındandır. İran toplumunun baştan sona köklü değişimine neden olan İran İslam Devrimi, 20. yüzyılın en önemli dönüm noktalarından birisidir.¹³

Hizbullah, kelime olarak "Allah'ın partisi" anlamına gelmektedir. Örgütün isim babası Muhammed Gaffari'dir. Şah rejimine karşı direniş yapan Muhammed Gaffari, hapisteyken öldürülmüştür. Çok partili yönetime, demokrasiye ve batılı kurumlara şiddetle karşı olan Gaffari, hapiste yazdığı yazılarında "Tek parti vardır: o da Allah'ın partisidir (Hizbullah)" diyerek hem batı tipi demokrasiye karşı çıkmış hem de kitleleri yanına çekmeye çalıştı. İşkence edilerek öldürüldüğü, Tahran'daki

¹¹ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, s.31.

¹² Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.32.

¹³ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, s.13.

Şii radikalleri arasında yayılınca, adı efsaneye dönüştü. Zamanla, Gaffari'nin ortaya attığı görüşleri, Şah rejimine karşı mücadele edenlerin sloganı haline gelmiştir.¹⁴

Şahlık rejiminin devrilmesinden sonraki dönemde Hizbullah örgütü, İran halkının etkilenmeye başladığı bir güç olmuştur. İran-Irak savaşına ordudan bağımsız olmasa da kendi adını kullanarak katılan tek örgüt Hizbullah olmuştur. Bu gelişme ile Hizbullah, devrimi koruyan ve devrimin keskin kurallarını uygulayan bir örgüt olarak kabul edilmeye başlamıştır. İran, Hizbullah'ın ortaya çıkışında önemli bir rol oynamış, ayrıca Hizbullah'ın gelişmesini desteklemiştir.¹⁵

İran iç işleri yönetimi 1980'li yıllara niteliğini ve gücünü değiştirerek Hizbullah'ı etkilemeyi sürdürmüştür. Hizbullah'ın faaliyetlerini kendi başına yaptığı, askeri ve toplumsal kurumlarının önemli öğelerine İran tarafından doğrudan parasal destek sağlandığı anlaşılmaktadır. Hizbullah düşüncesinin İran'da tanınıp kabul edilmesi, İran'daki Devrim İhracı politikasının ülke dışında yayılmasına neden oldu. İran'ın Hizbullah düşüncesini ülke dışında da yaymak istemesi, yönetimin bazı gereklilikleri yerine getirmesini öngörmektedir.

Yukarıda sayılan terörü destekleme sebeplerine ek olarak İran, ABD'nin uyguladığı ambargo ile karşılaşmıştır. İran, ne Şah döneminde yapılan siparişleri almış ne de yeni dönemdeki askeri teçhizatları elde edebilmiştir. Bu durumun sonucu olarak askeri bütçe yetersiz kalmış ve modernizasyonun gerçekleşmesi zora girmiştir. Örnek olarak; Irak Savaşı'ndan askeri teknoloji anlamında yara alarak çıktı. Bu eksiklikler fark edilince, kendisini koruması için daha etkili ve ucuz bir yol bulmak gerekmişti ve bu yolun adı da yine terördü. Askeri açıdan yeterli olmayan İran, böylece asimetrik savaş taktiği uygulayarak kuvvetli düzenli orduya sahip ülkeler karşısında kendisini korumuş olacaktı.¹⁶

Orta Doğu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan grupların birleşmesi, terörün yayılması için gerekliydi. Fakat İran'ın yapmak istediklerini gerçekleştirebilecek

¹⁴ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**,s.13.; Hüseyin Beşiriye, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2009, s.44-45.

¹⁵ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**,s.13.; Hüseyin Beşiriye, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2009, s.44-45.

¹⁶ Beşiriye, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, s.46.

donanımlı bir örgüt yoktu. Ayrıca, bulunan örgütlere de kılavuzluk edecek bir grup gerekliydi. İdeolojik ve stratejik sebeplere dayanarak İran, Hizbullah'ı desteklemeye başlamıştır. Yapılmak istenen “sınırsız devrim”, bölgesel kuralları yeniden belirleyerek, mesajını Orta Doğu'ya yaymayı hedeflemiştir. Stratejik açıdan Hizbullah, İran'ın Arap dünyasındaki gücünü mümkün olan en ucuz çaba ile gösterebilmesini sağlamıştır.¹⁷

İran, Lübnan'da kaydedilen başarı ile birlikte İsrail karşısında kendini daha güçlü hissetmeye başlamıştır. İsrail'in işgal ettiği Filistin toprakları Müslüman dünyası için kutsaldı. Bu nedenle İran, İsrail'e ayrı bir önem vermekteydi. Diğer yandan, Arap- İsrail savaşları sonucu galibiyet kazanan İsrail, hemen hemen bütün bölgede düşmanlık kazanmıştı.¹⁸ Bu bağlamda İsrail' e karşı kazanılacak her türlü başarı, İran'ın bölgedeki prestijini arttıracak ve İran destekli yapılanmaların desteklenmesini sağlayacaktı.

İsrail'in İran tarafından bölgede başlıca hedef seçilmesinin bir diğer nedeni ise, yapılan tüm savaşlara rağmen bu güne kadar hiç yenilgiye uğramayan, süper güç ABD destekli İsrail'in ve destekçisinin bölgedeki prestijini sarsarak yenilmezliğini sona erdirmektir. İran açısından İsrail'in bir diğer önemi; İran devriminin yaşatılabilmesi, devrimi yayabilmesi ve rejim ihraç çabalarının engellenmemesi için İsrail'in olabildiğince İran'ın uzağında yer almasının gerekliliğiydi. Diğer yandan kurduğu Hizbullah örgütünün Lübnan'daki amaçlarına ulaşabilmesi için de İsrail ilk hedefi oluşturuyordu.¹⁹

İran devriminin olduğu yıllarda ve onun hemen sonrasında İsrail, savaşlar sonucunda bölgedeki nispeten güçlü devletleri yenilgiye uğratarak bölgede yenilmez devlet görüntüsü veriyordu. Bölge devletlerinin düştüğü güçsüz durumu da göz önünde bulunduran İsrail, topraklarını genişletmeye devam etti ve buna Filistin'den sonra Lübnan'la devam etti. Lübnan o dönem İsrail için en uygun hedefti çünkü iç çatışmalar yaşanmaktaydı. Lübnan'ın İsrail'e karşı koyacak bir ordusu bile

¹⁷ Erdin **Hizbullah ve Hamas**, s.14; Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.32.

¹⁸ Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, s.14; Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.32.

¹⁹ Erdin **Hizbullah ve Hamas**, s.14; Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.32-33.

bulunmamakta, hükümeti temsil eden milisler diğer gruplarla savaşıyordu. Kaldı ki bu grupların ABD tarafından son teknoloji ürünü silahlarla donatılmış İsrail ordusu karşısında şansı bulunmamaktaydı.²⁰

Elindeki gücün farkında olan İsrail, Lübnan içlerine doğru ilerlemiştir. İran da İsrail'in bu hareketini kendi lehine kullanarak, var olan Lübnan hükümeti ile anlaşıp İran Devrim Muhafızlarından kurulmuş askeri bir grubu Lübnan'a kaydırmıştır. Amaç; Lübnan'ı İsrail'e karşı koruyacak savunma sistemini oluşturarak, bölgeden İsrail'i çıkarmaktır. Bu sebeple İsrail, Hizbullah'ın kurulmasında İran'ın elini daha da kuvvetlendirmiştir. Lübnan, İsrail'e karşı koyacak gücü olmadığı için İran'ın teklifini kabul etmiştir. Bundan sonra da Orta Doğu eskisi gibi olmayacaktı.²¹

Lübnan'da yaşanan tecrübe, İran ve Filistin örneklerinden farklılık göstermektedir. Diğer ikisinde ortak düşman İsrail iken, Lübnan'ın çok dinli ve etnisiteli yapısı, devletin kendi iç krizinden kaynaklanan iç savaşlar ve iç çatışmalarla birlikte, düşman kavramı İsrail dışında, İran, Suriye ve Filistinlilerinde müdahaleci gibi algılandığı bir yelpazede gelişmektedir.

Lübnan'ın yaşadığı savaş ve iç çatışma tecrübeleri sırasında “pusu nişancıları”, insanları kaçırın milisler gibi örneklerle, İran ve Filistin'indeki niteliklerden oldukça farklıdır. Lübnan'da yapı, daha çok içsel örgütlenmeler, dış ülkelerin müdahaleleri, farklı etnik kimliklerin oluşturduğu örgütlerin mafyanın ekseninde şekillendirdiği bir ortamda gelişmiştir.²²

3.1. Radikal İslam'ın Siyasallaşma Sürecinde Filistin Örneği

Filistinlilerin hikâyesi aslında 1948 yılında İsrail devletinin kurulup, mülteci konuma düşmeleri ile başlatılabilir. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) nün kurulması ile varlık göstermeye başlayan Filistinliler, daha önceleri Arap ülkelerinin kendilerine yardım edeceğine inanmaktaydı. Fakat bunun kendilerine bir yarar getirmeyeceğini

²⁰ Beşiriye, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, s.47.

²¹ Çakır, **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, s.33.

²² Farhad Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, Versus Yayınları,2006,s.168-173.

anlayarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kurmuşlardır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kuruluşunda seçkin kişiler olarak kabul edilen kesimin genç kadrosu yer almıştır. Bu kadronun başına, ölümüne kadar lider olan Yaser Arafat getirilmiştir.²³

Filistin halkı, İsrail Devleti'nin kurulması ile başlayan uzun dönemli savaş yıllarında, sürekli olarak yıkımlarla, saldırılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu uzun yıllar boyunca Filistin halkını idare etmeye çalışan Yaser Arafat yönetimindeki El Fetih, İsrail saldırılarını önlemekte güçlük çekmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ve Filistin halkının elindeki imkânları, İsrail gibi arkasında ABD'nin ekonomik ve askeri desteğinin olduğu bir güce karşı yetersiz gelmekteydi.

İsrail yönetiminin, yıllarca süren bu baskıcı tutumu ters tepmiş ve İsrail hiç beklemediği bir durumla karşı karşıya kalmıştı. İntifada ile Filistin halkı, 20 yıldır süren işgalin katlanılmaz hayat şartlarına karşı bir başkaldırı gerçekleştirmiştir. Ayrıca intifada yıllarca süren ve Filistin halkı için pek fayda sağlamayan diplomatik girişimlere karşı bir tutum olmuştur. Filistin hareketinin böyle bir eylemi başlatması ve bu eylemi kararlı bir şekilde sürdürmesi kolay olmamıştır. Filistinliler, yıllarca işgal altında yaşamış, daha çok kendini eğitmiş ve bilinçlendirmiş, kendi toplumsal düzenini sağlamış, gönüllü çalışma ve kendi toplumuna hizmet geleneğini oluşturmuş, halk komiteleri ile çalışarak örgütlü bir direniş göstermişlerdir.²⁴

İsrail'in sert tutumu dünyada tepki çekmişti. Birleşmiş Milletler 641 sayılı kararı çıkarmasına rağmen İsrail bütün kararları uygulamamıştır. Baskı ve insan hakları ihlallerine devam etmiştir. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler ve dünya ülkeleri İsrail'i kınamıştır. Avrupa Topluluğu'nun 12 devleti İsrail'i ağır şekilde eleştirmiş ve İsrail'e yapılacak bir dizi ticaret anlaşmasına olumsuz tavır almışlardır.²⁵

İsrail ile Filistin'i temsil eden Filistin Kurtuluş Örgütü arasında arabuluculuk girişimleri başarılı sonuç vermemiştir. Filistin halkının intifada hareketi ile birlikte

²³ Erhan Keleşoğlu, "Bir Hayal Ülke: Filistin, in Fulya Atacan(ed.) **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004, s.121-155.

²⁴ Çubukçu, M. **Bizim Filistin**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002 s. 61-65.

²⁵ Aras, B. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997 s. 54.

daha da kenetlenmesi, Filistin’de kimlik bilinci oluşumunu başlatmıştır. Filistin Ulusal Konseyi, Cezayir’de 15 Kasım 1988’de Filistin Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir. BM’de 8 Kasım 1989’da Filistin’le ilgili kararın tavsiyeler kısmında, “Komite, Filistin Devleti’nin uluslararası topluluk ve BM içerisindeki haklı yerini alması gerektiği düşüncesini ifade eder” şeklinde yer vermiştir.

İntifada ile Türkiye-İsrail ilişkilerini bu dönemde olumsuz etkileyen gelişme ise Yaser Arafat’ın başında bulunduğu Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından 15 Kasım 1988 tarihinde Filistin Devleti’nin kurulması neticesinde, Türkiye’nin bu devleti tanınması olmuştur.²⁶

Daha önceleri Birleşik Arap Emirlik Cumhuriyeti’nin kurulması fikri, Filistin’de bazı kesimler tarafından desteklenmiştir. Ancak 1967 yılında İsrail’e karşı alınan yenilgi, bu düşüncenin etkisiz hale gelmesine neden olmuştur. Buna karşılık FKÖ güçlenerek İsrail’e karşı mücadelesinde dinamizm kazanmıştır. Bu tarihle birlikte mücadele, gerilla mücadelesine dönüşmüştür. Bu dönemde Filistin Kurtuluş Örgütü, bazı Arap ülkelerinde faaliyet göstermiş; maddi ve manevi destek görmüştür.²⁷

Keleşoğlu’na göre, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün tarihi (deyim yerindeyse Filistin’in tarihi) üç’e ayrılabilir. Birincisi 1964-1969 arası mücadelenin Filistinli elitlerce yönetildiği dönem; ikincisi gerilla hareketinin Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından yürütüldüğü ve 1982’de İsrail’in Lübnan’ı işgaline kadar olan dönem ve son olarak 1982’den 1993 Oslo Barış antlaşmasına kadar geçen dönemdir.²⁸

Farhad Khosrokhavar da “Allahın Yeni Şehitleri” başlıklı çalışmasında benzer bir şekilde Filistin mücadelesini incelemiştir. Khosrokhavar çalışmasında, günümüz gelişmelerini ve Filistin mücadelesinin yeni seyrini bireyler üzerinden hareketle belirtse de Filistin sorununun tarihçesinde Oslo sürecinin sonundan itibaren Filistin sorununun boyut değiştirdiğini belirtmektedir.

²⁶ Çubukçu, M. **Bizim Filistin**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002 s. 61–65.

²⁷ Keleşoğlu, **Değişen Toplular, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.125-127.

²⁸ Keleşoğlu, **Değişen Toplular, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.126.

1987 yılında başlayan ve 1993 yılında sona eren Birinci İntifada, Filistinliler için önemli bir duygu olan “onur” kavramı geri kazanılmıştır. Bu duygu, Filistin halkının önce topraklarını, sonra özgürlüklerini daha sonra ise, onurlarını yitirdikleri işgal dönemine karşı tepkiyi ifade etmektedir.²⁹

1993 sonrası dönemde FKÖ’de güç ve prestij kaybı yaşanmaya başlamıştır. 1993 yılında yapılan anlaşma ile özerk bir yönetim statüsü alan ve İsrail tarafından tanınmakla yetinen Filistin Kurtuluş Örgütü, 2000 yılına kadar çeşitli eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Birinci Körfez Savaşında Irak’ın yanında yer alması, bazı Arap ülkelerinin desteğini çekmesine neden olmuş, para kaynakları kesilmiş ve halk desteğini en azından geçmiş yıllara oranla kaybetmiştir. 1993 sonrası Filistin Kurtuluş Örgütü için belli bir rahatlama getirse de bu rahatlama biraz da Arafat’ın kişisel karizmasına borçlu oldukları açıktır.³⁰

Bu dönemde özellikle Filistin özerk yönetiminin toplumsal sorunlara çare bulamaması, rüşvet ve adam kayırma faaliyetlerinin sürmesi, toplumla diyalogun İntifada dönemi kadar etkin kurulamaması ve iktidarı koruma kaygıları belli bir güç kaybını beraberinde getirmiştir. Bu dönem ayrıca Hamas iktidarının zeminin hazırlandığı ve İkinci İntifada şartlarının hem İsrail’in yanlış politikaları hem de Filistin özerk yönetiminin yanlış politikaları sayesinde, oluştuğu bir dönemi ifade etmektedir.³¹

Farhad Khosrokhavar, “Allahın Yeni Şehitleri” isimli çalışmasında, Hamas iktidarına giden yolu, günümüzde Filistin mücadelesinin yeni simgelerini anlatmıştır. Filistin toplumunun ekonomik sorunlarını, mücadelenin nedenlerini, bölgede oluşan yeni oluşumları anlatmıştır.³²

Bu bağlamda yazar öncelikle Filistin halkının ulus oluşturma çabasını İran ve Cezayir’deki örnekleri ile karşılaştırmaktadır. Yazara göre, Orta Doğu’daki

²⁹ Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s 126.

³⁰ Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s 126

³¹ Murat Çınar, “ Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye”, **Aydınlanma 1923**, Yıl.6, Sayı.42, İstanbul, 2004.

³² Farhad Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, Versus Yayınları, 2006, s. 138-143.

devletlerin gelişimi batılı ülkelerin izlediği gibi olmamıştır. Bölgede kapitalist bir üretim tarzı bulunmamakta ve devlet geleneğine rastlanmamaktadır. Sadece İran bu konuda bir istisna oluşturmaktadır. Bunun nedeni de tarihsel olarak İran'ın Fars kültür ve devlet geleneğinden gelmesidir. 1979 devriminden sonra İran'da dinsel yönetimin ya da Şeriat rejiminin örgütlenmesinde de yine bu devlet geleneği göze çarpmaktadır.³³

Bütün bu özgürlük mücadelelerine rağmen, Filistin için bir ulus kavramından söz edebilmek güçtür. Ulus bilincinin temelini oluşturan en önemli unsurlar; ötekileştirilmiş İsrail ve din olmuştur. Ancak İran ile kıyaslandığında “şahadet”in verdiği motivasyon ulus kurmayı İran'da ikinci planda bırakırken, Filistin'de özellikle Birinci İntifada ile başlayan süreçte öncelik kazanmıştır. Önceden de ifade edildiği gibi, şahadet güdüsü Filistinlilere, taş ve sopalarla da olsa karşı koyulabileceğini kanıtlamıştır. Bu durum ise, özellikle İsrail yönetiminde sürekli kendini ikinci sınıf kişiler olarak hisseden Filistinlilerin kırılan onurlarını geri kazandırmıştır.³⁴

Farhad Khosrokhavar şahadet kelimesinin içeriğini açıkladıktan sonra, özellikle İkinci İntifada'nın, intihar bombacıları için ölümün toplumsal ve bireysel nedenlerini tartışmaya açmaktadır. İntihar bombacısı için, mücadele ve hizmet etmek, toplumda prestij kazanmanın önemli bir yolu olmuştur. Bunun yanı sıra dinsel boyutta cennete giden yolun bu eylemlerden geçtiğine inanılmaktadır. Bu bağlamda kutsal ölümü oluşturan dört boyut bulunmaktadır. Bunlar; kişinin kendisi ile olan ilişkisi, ötekilerle olan ilişkisi, dünya ile olan bir ilişki ve son olarak dinle olan ilişkidir. Bu boyutlar, özellikle son yıllardaki Filistinli gençlerin psikolojilerini etkilemesi bakımından önemlidir.³⁵

Filistin sorunu her ne kadar siyasi bir mesele gibi görünse de, aslında altyapısında önemli sosyo-psikolojik etkenleri de barındırmaktadır. Filistin halkının özellikle Filistinli gençlerin ya da intihar bombacılarının bu duruma bakış açıları, Filistin'in ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarından bağımsız

³³ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.138-139.

³⁴ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.137-138.

³⁵ Keleşoğlu, **Değişen Toplular, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.136-141.

değildir. Bunun yanında günümüzde Allahın yeni şehitleri olgusunu yaratan güdüler, İsrail'in Filistin meselesine yaklaşımı, Filistin özerk yönetiminin politikaları, bölgedeki irili ufaklı toplumsal ve siyasi güçlerinde etkisi ile belirlenmektedir. Elbette ki geçmişte yaşanan olaylar ve bunların sonraki dönemlere aktarılmasında da bağımsız değildir.³⁶

Farhad Khosrokhavar'a göre, tekrarlanan ayaklanmaların ve Filistin toplumunun giderek artan radikal tutumunun ana nedenlerinin bir bölümü gündelik yaşam koşullarından kaynaklanabilir.³⁷ Gündelik yaşam koşullarına bakıldığında bazı unsurların öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Birinci neden, ekonomik koşullarda aranmalıdır. Filistin özerk yönetiminin 1993 sonrası toplumda bir ekonomik politika üretememesi ve yolsuzluklar ekonomiyi olumsuz olarak etkilemiştir. Buna İsrail'in sıkı güvenlik politikaları ve ambargoları da eklenince işsizlik oranı her geçen gün artmaktadır. Fakirlik içinde yaşayan halk, hem İsrail'e öfkesi hem de İsrail'inin yaşam koşullarına oranla yoksul hissetmesi nedeniyle giderek radikalleşme eğilimine girmiştir.³⁸

Bunun yanında, Hamas'ın özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren bir güç olarak çıkması, FKÖ'nün yumuşama stratejisine ve yönetim tarzına eleştirel ve İsrail'e karşı tutkulu düşmanlığı eklenmiştir. Bu durum ise, Hamas'ı kısa zamanda popüler hale getirmeye yetmiştir. Ekonomik ya da gündelik yaşamda halka sunulan sosyal hizmetler, intihar bombacılarının ailelerine sağlanan destekler, yoksul halka yapılan yardımlar Hamas'ın toplumsal tabanını güçlendirmiştir.³⁹

İkinci neden ise, hapisane faktörüdür. Yazarın deyimiyle Filistinli erkeklerin bir bölümü yaşamının bir kısmını, İsrail hapisanelerinde geçirmiştir. Burada kalınan süre arttıkça ve yaşam şartları kötüleştikçe , cezalandırılmaya

³⁶ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.144-149.

³⁷ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.142; Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.136-141.

³⁸ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.143-148.

³⁹ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.143-148.

karşı bir duyarsızlık oluşmuştur. Bu da özellikle radikalleşmeyi ve İsrail ile mücadelede yoğunlaşmayı beraberinde getirmektedir.

Üçüncü neden ise, artan İsrail baskıları ile Filistinlilerin dünyadan giderek daha da izole hale gelmesidir. İşsizliğin artması ile gündelik yaşamda “can sıkıntısı” kavramının yoğunlaştığı ve bölünmüş bölgelerde zor şartlarda sürdürülen hayatlar, özellikle Filistinli gençlerin gelecek plan ya da amaçlarını köreltmektedir. Bu durum radikalleşmeyi beraberinde getirmektedir.⁴⁰

Filistinlilerin ulus kurma ideali ve İsrail’in, ABD desteği ile büyük bir İsrail devleti oluşturma düşüncesi, bu bölgede bir arada yaşamaktadır. Bu durum her dönem çatışma yaşanmasına sebep olmaktadır. Filistin’in şehitleri ve İsrail’in terörde ölen insanları şiddetin ve bunun neden olduğu düşmanlığın ana noktasıdır. Her iki tarafta birçok nedene bağlı olarak birbirlerini ötekileştirmektedir. Her iki toplumunda hayat kaynağı bir anlamda, diğeri yani ötekidir.⁴¹

Özellikle İkinci İntifada’da, Filistinli gençlerin davranışlarında etkili olan önemli bir unsur da “korku” kavramıdır. Önceleri Filistinli ve İsraililer de belli bir korku hâkimdi. Ancak zaman içinde koşulların değişmesi, İsrail’in güçlenmesi ve Filistin üzerindeki baskılarını arttırması yeni bir süreci yaratmıştır.

Birinci İntifada olduğunda çocuk olan ve ön sıralarda yer alan bugünkü gençler, büyüklerinden farklı bir yaşam sürdürmüşlerdir. Onurlarının zedelenmesini ve özgürlüklerinin elinden gitmesini istemeyen gençler, İsrail’ e karşı, patlayıcılarla da olsa, karşı koymaya başlamışlardır. I. İntifada’dan sonra gelen nesil, korkuyu yenmekle birlikte İsrail’ e karşı ilk mücadeleye atılmışlardır. Bu mücadeleye olan inanç, Hamas ve İslami Cihat’ın ekonomik ve manevi desteği ile beslenmiştir.⁴²

Yazara göre bir diğer neden ise, İsrail ile işbirliği halinde ya da onların tarafında olduğu zannedilip öldürülmektense, şehit olarak ve toplumda saygı duyularak ,cennete gitmek tercih edilmektedir. Özellikle bu durumun yaratılmasında

⁴⁰ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.143-148.

⁴¹ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**,s.150-154.; Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.126.

⁴² Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.129.

bireysel ve toplumsal güdüler yanında din de önemli bir faktördür. Arap ülkelerinden beklediği desteği bulamayan Filistinliler için artık ulusal ya da milliyetçi söylemlerden çok din kavramı öne çıkmıştır. Özellikle din yani Allahın Filistin tarafında olduğunu bilmek önemli bir motivasyon kaynağıdır.⁴³

Tüm bu gelişmelerin sonucu ise, net şekilde İkinci İntifada'da görülmektedir. Hem sürecin gelişimi hem de ölü sayısı açısından meydana gelen gelişmeler dikkat çekici olmuştur. 28 Eylül 2000'de İsrail muhalefet lideri Ariel Şaron'un Cuma namazının ardından Harem ül Şerifi (Mescid ül Aksa) ziyaret etmek istemesi ve tüm uyarılara rağmen ziyaretin ertelenmemesi El Aksa intifadası olarak da anılan İkinci İntifada'yı başlatmıştır.⁴⁴

Bu ziyaret sonrası yapılan eylemlerde Filistinliler büyük kayıplar vermiştir. Şubat ayında yapılan seçimlerde de ezici çoğunlukla Şaron'un başbakanlığa gelmesi, Orta Doğu'da şiddeti yeniden başlatmıştır. Filistinlileri İkinci İntifada'yı başlatmaya götüren en önemli nedenlerden biri de hiç kuşkusuz Oslo Barış Anlaşmalarının getirdiği adaletsiz ortam olmuştur. Oslo anlaşmalarında, kolay konular gündeme alınırken, Kudüs, yerleşimciler, mülteciler ve Filistin devletinin kurulması gibi en tartışmalı konular nihai statü görüşmelerine bırakılmıştır. Bu durum korkularından kurtulmuş olan Filistinli gençlerin ve Hamas'ın bölgede şiddetin kısır döngüsünü yeniden başlatmasına sebep olmuştur.⁴⁵

İkinci İntifadanın gelişimi bir anlamda da yeni bir dönemde habercisi olmuştur. Bu yaşananlar, Filistin toprakları için yeni olaylar değildir. Ancak Filistinlilerin, özellikle gençlerin bu soruna bakış açıları bu dönemde daha sert, meydan okuyucu olmuştur. İkinci intifada ile ilki arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle Oslo Geçici Düzenlemeleri, 2000 intifadası için farklı koşullar yaratmıştır. Filistin Özerk Yönetimi'nin bazı bölgelerde egemenliğe sahip

⁴³ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri** s.156-158.

⁴⁴ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri** s.156-158.

⁴⁵ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri** s.156-158.

olduğu, bazılarında egemenliği paylaştığı gerçeği, isyanın ortaya çıkmasını karmaşıklaştırmıştır.⁴⁶

İsrail'in çatışmayı kontrol altına alıp büyümesini engellemesi beklenirken, Camp David görüşmelerindeki isteklere uymayan Filistinlileri cezalandırmak isteyen hükümet, aşırı güç kullanımını tercih etmiş ve bu durum büyük kayıplar verilmesine sebep olmuştur.⁴⁷

İkinci İntifada, binlerce Filistinlinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. İlkinde taşlar ve sopalarla yapılan mücadelenin, ikinci intifada ile beraber yerini canlı bombaların kullanıldığı şiddet eylemlerine bırakması, Filistin davasının militaristleştirildiği ortaya çıkmıştır. İkinci İntifada sonrası yaşanan en önemli gelişmelerden biri de İsrail'in Batı Şeria'dan gelecek intihar komandolarını önlemek amacıyla Haziran 2002'de yapımına başladığı, Batı Şeria'daki işgal topraklarının ileride ilhakının yolunu açacak olan duvardır. Bu durum, uluslararası toplumun da tepkisini çekmiştir.⁴⁸

Uluslararası Adalet Divanı, inşa edilen bu duvarın, uluslararası hukuk bakımından yasadışı olduğunu ve bu duvarın Filistin toprağını ilhak ettiğini belirtmiştir ancak İsrail bu duvarı yıkmaya yanaşmamıştır. Filistinliler, her fırsatta duvarın, insan haklarını ihlal ettiğini, Filistin topraklarının ilhaki anlamına geldiğini ve toprak bütünlüğü olan bir Filistin devleti kurulmasını imkânsız hale getirdiğini savunup duvara karşı tepkilerini göstermişlerdir.

Örneğin yaşanan bu gelişmeler sonucunda, 1993 Ocak 2001 ve 5 Nisan 2002 tarihleri arasında yapılan saldırılar 2000 yıllarında yapılan canlı bomba saldırılarından fazla olmuştur. Bu durum artık şehidin ve onun yaşadığı psikolojinin ulaştığı seviyeyi anlatmaya yetmektedir. Yaşanan olaylar, ölüm timlerinin yetiştirilmesini de daha sistematik hale getirmiştir. Hamas gibi örgütlerin özel

⁴⁶ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.159.

⁴⁷ Çınar, "Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye" ,s.78.

⁴⁸ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.159.

kamplarında yetiştirilen gençler, aynı zamanda ailelerine Hamas tarafından destek verildiğini bilerek ölüme ya da cennete daha kararlı ve rahat gidebilmektedirler.⁴⁹

Hamas ve diğer örgütlerin tüm gücüne rağmen istek özellikle son dönemde tabana kadar inmiştir. İsrail' e olan düşmanlık, daha iyi şartlarda dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan ve gelen Yahudi yerleşimcilerine karşı, Allah'ın şehitleri kavramının toplum tarafından kabul görüp benimsenmesini sağlamıştır. Filistinli gençler kalabalık yerlerde ve sokaklarda İsrail düşmanlığının göstergesi olarak ölüme kadar gitmeyi göze alır hale gelmiştir.⁵⁰

Ailelere yapılan örgüt yardımları, şehit ailelerinin toplumdaki mevkileri, toplumda sağlanan itibar, düşmana karşı Filistin için ölmeyi bir gelenek haline getirmiştir. Bu durumda Filistin halkı, kültürünün bir parçası olarak farklı sınıflar tarafından da benimsenir hale gelmiştir.⁵¹

Kabullenme süreci, birey ve toplum için ölümü çekici hale getirmiştir. Ölüm ve şehitlik; toplumun ekonomik yapısını, toplum desteğini ve kendi davranış kalıplarını biçimlendirerek bir kurum haline gelmiştir.

İkinci İntifada, Filistin sorununda yeni bir dönüm noktası olmuştur. Camp David II görüşmeleri, Arafat ve Ehud Barak için barış adına hiçbir kazanç getirmemiştir. Ehud Barak'ın vermiş olduğu tavizler kendisine puan kaybettirmiştir. Arafat'ın taviz vermeyen yaklaşımı ise, kahraman olarak görülmesine sebep olmuştur.

Yapılan görüşmelere rağmen, sorunun çözümünde hiçbir aşama kaydedilememiştir. İntifada öncesi İsrail aleyhine propagandaların çoğalması, çocukların Filistin'de kamplarda eğitime alınması, Filistin hükümetinin yasadışı silahları toplamadaki isteksizliği, terörist sayılan kişilerin hapisanelerden çıkartılması, tıbbi malzeme stoklarının yapılması, küçük çocukların askeri eğitime alınması, Filistin medyasının çatışmayı körükleme adına yaptıkları yayınlar, Eylül

⁴⁹ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.160-163.

⁵⁰ Çınar, “Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye”, s.78.

⁵¹ Khosrokhavar, **İntihar Bombacılar: Allahın Yeni Şehitleri**, s.168-173

sonlarında Filistin Otoritesi İdare komitesinin üst düzeyde hassasiyet ve her türlü olasılığa karşı hazırlanılması çağrısı gibi İsrail tespitleri, intifadanın kurulmuş bir mekanizma olduğunu iddia etmesine zemin hazırlayan örneklerdir.⁵²

Şiddet olayları 1 Ekim’de Umm El-Fahm bölgesinde başlamış,daha sonra batıda Alt Galile bölgesine ve Arap-İsrail vatandaşlarının bir arada bulunduğu Acre ve Yafa şehirlerine sıçramıştır. 2 ve 3 Ekim’de durum daha da kötü boyutlara ulaşmıştır. Eylemler otoyollara kadar taşmıştır.Bölgedeki otoyollar kapatılarak araçlara saldırı düzenlenmiştir.Maskeli göstericiler ise güvenlik güçlerine molotof kokteyli ile saldırıda bulunmuştur.⁵³

El-Aksa İntifadası, bağımsızlık mücadelesi adına yapılmış olan bir halk hareketi olarak tanımlanmaktadır. Filistin Otoritesine göre intifadanın en büyük amacı,özgür bir Filistin devleti kurmaktır. İsrail, 1987’deki I. İntifada’yı sokakta olan bir halk hareketi şeklinde nitelendirmiştir. El-Aksa İntifadasını ise, Filistin Otoritesinin yönetiminde ve yukarıdan aşağı doğru genişleyen bir hareket olarak tanımlamıştır. Bu organize hareketin, sadece Filistin’de değil tüm dünyadaki Müslümanların etrafında birleşeceği ve İslamiyet için yapılan mücadele olarak ortaya konduğunu düşünmektedir.⁵⁴

2001 yılının ilk yarısından başlayarak Filistin örgütleri, eylemlerini arttırmış, bunun yanı sıra intihar eylemlerine de sık sık başvurmuştur. Bu eylemler sonucu İsrail büyük kayıplar verince, belirlenmiş tedbirlerin yanı sıra değişik uygulamalar da benimsemişlerdir. İsrail halkı için Batı Şeria yolları ve Kudüs yakınlarındaki Gilo kenti tehlikeli bölge halini almıştır. İsrail askerleri, Jenin, Beit Jala ve diğer Filistin şehirlerine kısa süreli operasyonlar düzenlemeye başlamış ve korkutmak amacı ile Filistin şehirlerinde boşaltılan binalara yönelik binalara yönelik hava saldırıları düzenlemişlerdir.⁵⁵

⁵² Yıldırım Boran, **El Fetih ve Hamas**, Mephisto Yay, İstanbul, 2006, s.167-175.

⁵³ Boran, **El Fetih ve Hamas**, s.168-170.

⁵⁴ Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.153-156; Boran, **El Fetih ve Hamas**, s.178-182.

⁵⁵ Keleşoğlu, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s.153-156; Boran, **El Fetih ve Hamas**, s.178-182.

II. İntifadanın başlangıcından 21 Mayıs 2003 tarihine kadar yaşanan şiddet olaylarındaki kayıplar analiz edildiğinde; 1900 Filistinliye karşı 700 İsraili'nin hayatını kaybettiği; İsrail 733 savaşı olmayan Filistinlinin ölümünden sorumlu iken savaşı olmayıp hayatını kaybeden İsraili sayısının 546 olduğu; hayatını kaybeden Filistinlilerin %54'ünün hayatını çatışmalar sırasında kaybettiği; İsrail kayıplarının %80'inin sivil kayıplar olduğu; İsraili sivil kadın kaybı %31 iken Filistinli kadın kaybının % 8 olduğu görülmektedir. İsrail sivil kayıp rakamlarının yüksek olması toplumsal endişe ve kızgınlığın artmasına ve hükümet üzerinde daha sert tedbirler için bir baskı unsuru oluşmasına neden olmuştur.⁵⁶

El-Aksa İntifadası, I. İntifadaki gibi Filistin toplumu için birleştirici bir rol oynamıştır ancak Arap ülkelerinde aynı durum yaşanmamıştır. Arap devletleri arasındaki bütünlük bozulmuş ve adlarının sadece Filistin meselesinde geçmesi bu toplumlarda rahatsızlık yaratmıştır. İsrail'in uluslararası arenadaki prestiji; taş atan çocuklara ateş eden İsrail askerleri görüntüsüyle zedelenirken; dünyanın ilgisi çekilerek uluslararası kuruluşların olaya katılımı sağlanmış, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1322 sayılı kararı ile İsrail aşırı güç kullanmaktan dolayı kınanmıştır.⁵⁷

Filistin Otoritesi, şiddeti engellemedeki başarısızlığını göstermiştir. Bu duruma karşın İsrail, bölgede kaos ortamı yaratılmaması adına, Filistin otoritesini desteklemiştir. Filistin davasına ilgisiz olan Arap ülkelerinin ilgisi tekrar kazanılırken İsrail'in Arap ülkeleriyle olası iyi ilişkileri zarar görmüştür. İsrail'in vermiş olduğu tavizler, bir parça daha Filistin taleplerine yaklaşmıştır.⁵⁸ İsrail'in en büyük zararı ise, güvenlik harcamalar adına ekonomik alanda yaşanan gerileme olmuştur. İsrail artan şiddet olaylarıyla birlikte eğitim ve alt yapı yatırımlarına tahsisli bütçesini, savunma ihtiyaçlarına kaydırmak zorunda kalmıştır.

İsrail Filistin'e karşı mücadelesinde askeri ve ekonomik gücünü bir arada kullanmıştır. İsrail'in uluslararası kamuoyuna izah etmekte zorlandığı sert tutum, 11 Eylül ABD saldırıları sonrasında kararlaştırılan küresel terörle mücadele politikaları

⁵⁶ Keleşoğlu, **Değişen Toplular, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s. 154-159.

⁵⁷ Boran, **El Fetih ve Hamas**, s.178-182.

⁵⁸ Keleşoğlu, **Değişen Toplular, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, s. 147-148.

sonunda dinin ve kamu vicdanının kabul edebildiği bir görüntüye bürünmüştür. Bu sebeple de Filistinlilerin canları kanları pahasına elde ettikleri küçük kazançlarda boşa gitmiştir. İntifada, hem Filistin hem de İsrail için barış yolundaki kararlılığın test edildiği bir mekanizma olmuştur. II. intifadanın başlangıcından 15.01.2006 tarihine kadar terör saldırılarında İsrail halkı büyük kayıplar vermiştir.⁵⁹

Hamas Gerçeği

1980'den sonra gelişmeye başlayan,1987'de iyice su yüzüne çıkan İntifada yıllarında "Müslüman Kardeşler"ın stratejik kararı ile Filistin rol almaya başlayan Hamas, son yirmi yılda önemli gelişme sağlamıştır. İsrail tarafından öldürülen Şeyh Ahmet Yasin'in sonrasında bile güç kaybetmeyen Hamas, zamanla Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yerini almaya başlamıştır.2000'li yıllarda dinsel bir motivasyon olarak kendini göstermiştir.⁶⁰

Batılı ülkelerin ve İsrail'in Hamas'ı desteklemesinin nedeni, örgütün Filistin Kurtuluş Örgütü ile çatışma içerisinde olmasıydı. Hamas'ın kuruluşuna da bu nedenle göz yumulmuştu. ⁶¹

Yaser Arafat'ın 2004 yılında ölümüyle başlayan ve Ocak 2005'te Mahmud Abbas'ın devlet başkanlığıyla devam eden siyasî süreç, 25 Ocak 2006'da yapılan parlamento seçimlerinde Hamas Örgütü'nün zaferiyle sonuçlanmıştır. Hamas Örgütü, 132 üyeli Filistin Meclisi'nin 74 sandalyesini kazanmıştır. Filistin lideri Mahmud Abbas'ın El-Fetih hareketi yenilgiye uğramıştır. Bu durum, uluslar arası alanda şok etkisi yaratmıştır.

Siyasi olarak gücünü seçimlerde gösteren Hamas, Yaser Arafat'ın ölümünün ardından yerel seçimlere girdiği Gazze, Kalkilya, Nablus gibi bölgelerde büyük başarı elde edilmiştir. Gazze'nin tamamından ve Batı Seria'nın bir bölümünden İsrail'in çekilmesi de Hamas cephesinde başarı olarak kabul edilmiştir. Kelime

⁵⁹ Boran, *El Fetih ve Hamas*, s.178-182.

⁶⁰ Keleşoğlu, *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu*, s. 147-148.

⁶¹ M. Ali Kaya, "Filistinde Hamas İktidarı ve Başarı Şansı", 14 Ocak 2009, <http://www.fikirbahcesi.org/siyaset/hamasin-iktidari-ve-basari-sansi.html> , 20.02.2010.

anlamı olarak cesaret ve yüreklilik anlamına gelen Hamas, intifadanın başlarında büyük bir siyasi güç olarak mevcudiyetini sürdürmüştür.⁶²

Batı Şeria ve özellikle Gazze bölgesinde daha yoğun güç gösteren Hamas'ın üye sayısı tam olarak bilinmemektedir ve onbinlerce sempaticanı bulunmamaktadır. Filistin özerk bölgelerinde yapılan seçimlerde de Hamas Örgütü galip oldu. Bu sonuçlardan sonra Başbakan Ahmed Kurey istifasını sunmuştur. "Hamas'ın El-Fetih'e ciddi bir rakip olacağı ve olası bir El-Fetih iktidarında kabineye gireceği seçimden önce de biliniyordu. Ama Hamas'ın mutlak çoğunluğu kazanabileceğini ve hükümeti kendisinin kurabileceğini kendi yandaşları ve seçmenleri bile tahmin etmemekteydi. El-Fetih seçmeni, iktidarın hem yolsuzluklara bulaşmış, hem de İsrail ile bir barış anlaşması sağlayamamış olması nedeniyle bu örgütten desteğini çekmişti."⁶³

Hamas'ın seçimleri kazanması, 40 yıllık El-Fetih iktidarının sonu olmuştur. Daha önce yapılan yerel seçimlerde de Hamas, El-Fetih'e karşı büyük bir başarı kazanınca, İsrail ve batılı ülkeler endişelenmiş ve Filistin yönetimine Hamas'ın seçime sokulmaması yönünde baskı yapılmıştı. Ancak, Batı'nın El-Fetih'i ve Mahmut Abbas'ı desteklemesi işe yaramamıştır. Bu sebeple de seçimden sonra Hamas, El-Fetih'in güvenlik güçlerini tanımamıştır.⁶⁴

Filistinlilerin Başkanı Mahmud Abbas, Hamas ile koalisyonu düşünebileceğini belirtmiştir. Fakat Abbas, İsrail ile diyalog ve barış politikalarını Hamas'ın kabul etmesini şart koşmuştur. İsrail Başbakan Vekili Ehud Olmert ise terörist bir örgüt olarak gördükleri Hamas'ın içinde olduğu hükümetlerle pazarlık yapmayacaklarını söylemiştir. Hamas, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail tarafından "terörist örgüt" olarak değerlendirilmiştir.⁶⁵

Seçimlerden sonra Gazze ablukaya alınmış ve ekonomik ambargolar uygulanmaya başlanmıştır. Bu sonuçlarla birlikte asıl merak edilen konu Orta

⁶² Boran, *El Fetih ve Hamas*, s.167-175.

⁶³ Keleşoğlu, *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu*, s. 147-148.

⁶⁴ M. Ali Kaya, "Filistin'de Hamas İktidarı ve Başarı Şansı", 14 Ocak 2009, <http://www.fikirbahcesi.org/siyaset/hamasin-iktidari-ve-basari-sansi.html> , 20.02.2010.

⁶⁵ Boran, *El Fetih ve Hamas*, s. 167-175.

Doğu'daki barış sürecinin bundan sonra nasıl bir rol izleyeceği. Parlamento'ya girseler bile silâhlı direnişi bırakmayacaklarını açıklayan Hamas'a karşı İsrail tepkilidir ve Hamas'la müzakerelerde bulunmayı reddetmektedir. Nitekim İsrail Başbakan Vekili Ehud Olmert, Hamas'ın rol aldığı bir Filistin yönetimine güvenemeyeceklerini dile getirmiştir.

İsrail'in yok edilmesi amacını güden örgüt olan Hamas'ın silâh bırakmadan Filistin yönetimine gelmesini onaylamayacaklarını kaydeden Olmert, terörle mücadele konusundaki yükümlülüğüne bağlı kalmayan bir hükümetle masaya oturmayacaklarını belirtmiştir. Olmert, Filistin halkına ve Filistin lideri Mahmud Abbas'a, ancak terör örgütlerini dağıtması durumunda yardım edebileceklerini açıklanmıştır. Orta Doğu Bölgesi bu sürecin ardından yeni bir yapılanmaya yol alarak, İsrail ve Filistin için yeni bir dönemin başlangıcını da oluşturacaktır. Seçimlerden zaferle çıkan Hamas Örgütü, Ocak 2006'dan sonra, Örgüt olarak adlandırılmaktan ziyade; siyasî bir kimlik kazanmıştır.⁶⁶

2007 yılında "İç savaş" endişeleri nedeniyle devreye giren Suudi Arabistan'ın aracılığıyla Mekke'de bir araya gelen Filistinli rakip gruplar Hamas ve El Fetih ulusal birlik hükümeti kurulması üzerinde anlaşmaya vardı.

2008 yılı İsrail-Filistin ilişkilerinde bir önceki yılın sonunda ABD'de düzenlenen uluslararası Orta Doğu Konferansında verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmeyeceğine ilişkin tartışmalarla geçti. Haziran 2008'de ateşkes antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre; ambargo kalkacak ve taraflar birbirine saldırmayacaktı. Ama İsrail ambargoyu kaldırmadı. Hamas da ambargo kalkmadığı için ateşkesi tanımayacağını açıkladı. Altı aylık ateşkes süreci içinde İsrail 53 defa taciz etmiş ve 329 füze fırlatmıştır.⁶⁷

⁶⁶ Boran, *El Fetih ve Hamas*, s. 167-175.

⁶⁷ M. Ali Kaya, "Filistin'de Hamas İktidarı ve Başarı Şansı", 14 Ocak 2009, <http://www.fikirbahcesi.org/siyaset/hamasin-iktidari-ve-basari-sansi.html> , 20.02.2010.

4. ORTA DOĞUDA DEMOKRATİKLEŞME

4.1. Orta Doğu'da Demokratik Rejimler

Avrupa Birliği, 2004 yılında genişleyerek Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelebilecek sorunlarla baş edebilecek kapasiteye ulaşmıştır. Böylelikle Avrupa Birliği uluslararası arenada küresel bir aktör olduğunu kanıtlamıştır. AB, ortaya çıkabilecek sorunları askeri şekilde çözmek yerine, ekonomik, sosyal ve psikolojik hareketlerle değiştirmek ile gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak AB dönüşüm diplomasisi ile dayatmalar yerine örnek alma yoluyla, uluslararası konularda kendine özgü bir tutum geliştirmiştir.¹⁹⁰

Avrupa Birliği'nin temel prensiplerinden olan demokrasi Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması'nın 6(1) maddesinde vurgulanmaktadır; “Birlik bütün üye ülkelerde geçerli olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, kanunun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur.”

Robert Dahl, demokrasinin tek bir kaynaktan çıkıp toplumlara yayılmış olma ihtimalinin yanı sıra, farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış olma ihtimalini de belirtmektedir:

“(…) Demokrasinin gelişmesinin bir kısmı -büyük bir kısmı- demokratik fikirlerin ve davranışların yayılmasına bağlanabilir, ama yayılma tek cevap olamaz.(…) Demokrasinin uygun koşullar var olduğu her zaman birbirinden bağımsız olarak yeniden icat edileceğini düşünüyorum ve inanıyorum ki, uygun koşullar farklı zamanlarda ve yerlerde var oldular. İşlenebilir toprağın ve yeterli yağışın genel olarak tarımın gelişimini teşvik etmesi gibi...”¹⁹¹

Burada Dahl'ın belirttiği olasılık, tıpkı farklı toplumların farklı zamanlarda, birbirlerinden haberdar olmadan iklim koşulları sayesinde toprağı işlemeyi öğrendikleri gibi, ortak yaşam nedeniyle alınması gereken kararları eşitlik ve ortak görüş çerçevesinde şekillendirmeleri gerektiği temeline oturmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin Avrupa uygarlıklarında ilk kez ortaya çıkmış olması, diğer

¹⁹⁰ Roland Dannreuther, “Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, No: 183, 2006, s. 4.

¹⁹¹ Robert Dahl, *Demokrasi Üstüne*, Betül Kadioğlu (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001, s.9.

uygarlıklarda ortaya çıkmamış olacağı anlamına gelmemektedir. Bunun yanı sıra, Aristo “Politika” adlı eserinde, dönemin kent devletlerinin anayasal düzende nasıl yönetildiğini anlatırken, yönetim şekillerinden aristokrasi ve monarşi “iyi”, tiranlık, oligarşi ve demokrasi “kötü” olarak tanımlamıştır. Oysa diğer bazı yönetim şekillerinin arasından sıyrılarak bugüne kadar gelebilmiş olan demokrasi, liberal, komünist, muhafazakâr, faşist, sosyalist, feminist ya da anarşist, farklı ideolojiler tarafından ayrı pencerelerden de olsa uygulama alanı bulmuştur.

Demokratikleşme olgusu her geçen gün daha da önemli bir yer edinmektedir. Bunun yanı sıra en ideal yönetim tarzı olarak demokrasi kabul edilmektedir. Her dinden, etnik gruptan ve ırktan insanlar, demokrasi olgusunun önemini farkındadır. Demokrasinin her yerde uygulanabilmesi, günümüzde devletlerin dış politika hedeflerinden birisi haline gelmiştir.¹⁹²

Morlino’ya göre demokratikleşme sürecini oluşturan aşamalar şunlardır:

“Geçiş süreci: otoriter rejimin sahip olduğu temel özelliklerini yitirmeye ve demokrasi normlarına göre yapılanmaya başlamasıdır. Bu süreç özellikle sivil ve siyasi hakların fark edilmesi ile başlar ve demokratik bir rejimin kurulması kesinlik kazandığında son bulur. Bu ilk, özgür, rekabete açık ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkan bir süreçtir. Yapılanma ise tam bir yayılma, sivil ve siyasi hakların tamamen kabul edilmesi; siyasi partilerin ve siyasi parti sisteminin kurulması, diğer çıkar gruplarının oluşturulması; temel niteliğine sahip demokratik kurumların ve seçim kanunu veya yasama ve yürütme arasındaki bağın kurulması gibi prosedürlerin kabul edilmesini kapsamaktadır.”¹⁹³

Demokrasiyi teşvik etme değişik yollarla gerçekleşebilir. Demokrasinin yayılması için üst düzeydeki bireylerin çabası önemlidir. Bunun yanı sıra demokrasi sivil toplum tarafından da desteklenebilir. Demokrasi yanlısı olan bir toplum, bu olgunun teşvik edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Demokrasinin yayılmasını sağlama hem ülke içinde hem de uluslararası arenada olabilir. Bazı uluslar arası kuruluşlar demokrasinin yayılmasında büyük rol oynamaktadır. Buna örnek olarak, AB, NATO, AGİT verilebilir.

¹⁹² Michael McFaul, “Democracy Promotion as a World Value”, **The Washington Quarterly**, K1s 2004-05, s.2.

¹⁹³ Nilüfer Karacasulu Göksel, Zühal Ünalp Çelebi, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion”, **European Consortium for Political Research**, Essex, 2006, s. 3.

Orta Doğu Kuzey ve Afrika ülkelerinin, İngiltere ve Fransa'dan bağımsızlıklarını kazanmaları sonucunda bölgede demokratik rejimler kurulabilmesi için fırsatlar elde edilmiştir. Bölgedeki birçok ülkede parlamentolar kurularak, ulusal seçimlere gidilmiş ancak demokrasiye geçiş çabaları başarılı olamamıştır. Ülkelerde darbeler birbirini izlemiş, bunları sonucunda da kurulan rejimler gittikçe katı bir hal almıştır.

1980'lerin başlarından itibaren bölge ülkeleri demokratikleşmek için yine bir fırsat yakalamıştır. Mevcut rejimlerin sert yönetiminden ve ekonomik başarısızlığından rahatsız olan topluluklar mevcut durumun değişmesi için gösteriler yapmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başlarında çökmesi ile birlikte dünyada demokratikleşme rüzgârları esmiş ve devletler bunun için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Demokratik yenilikler isteyen iç ve dış baskılara karşı otoriter rejimler, siyasi ve ekonomik olarak bazı düzenlemeler yapmak mecburiyetinde kalmış ancak kısa süre sonra yapılan bu düzenlemeleri değiştirmeyi ve kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Böylece demokratik dönüşüm için yakalanan ikinci bir fırsat da değerlendirilememiştir.

ODKA ülkelerinde demokratikleşme uluslararası gündemin en önemli konularından birisi olmuştur. 11 Eylül 2001'de New York Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerine düzenlenen terörist saldırılar demokrasi kavramının yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Eylemi yapan El-Kaide terör örgütünün gücünü bölgeden alması ve militanların Orta Doğu kökenli olması, uluslararası aktörleri gözünü bu bölgeye dikmesine neden olmuştur. Başta ABD olmak üzere batılı devletler, terör eylemlerinin nedenini bölgenin anti-demokratik yapısında aramışlardır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin günümüze değin yakaladığı demokratikleşme fırsatlarını değerlendirememiş olması ve tüm dünyada yaşanan demokratikleşme çabalarına karşı bölgenin demokratikleşmeye direnç göstermesi, bölgenin durumuna yönelik görüşlerin geçerlilik kazanmasına neden olmuştur.

4.2. Orta Doğu Ülkelerinde Siyasal Sistemin Özellikleri

Yirminci yüzyılın başlamasıyla tüm dünyada siyasal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Birçok siyasi kavram anlamını yitirmiş ya da değişime uğramıştır. Demokrasi kavramı da bu değişimlerden etkilenmiştir. Bugün dünyada geçerli olan duruma bakıldığında demokrasinin gerekliliği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Fakat toplumların bulunduğu coğrafya farklılıkları ve geçirdikleri çatışmalar, demokrasi ve uygulamalarında ayrılıklar meydana getirmiştir. Günümüzde batılı toplumlar doğuya demokrasi getirmek amacıyla çeşitli öneriler sunmaktadır.

Demokrasi toplumların temel hak ve özgürlüklerini elde etmede kullandıkları bir araçtır. Bireysel çıkarların korunmasına yardımcı olduğu gibi, kişinin özgür iradesini kullanmasına ilişkin fırsatları da beraberinde getirmektedir.¹⁹⁴ İdeal olan demokrasi ile var olan demokrasi karşılaştırmalarında sistemin uygulanmasıyla ortaya çıkan farklılıklar bulunmaktadır. Böyle olsa da yönetenler ve yönetilenler siyasal olarak eşit kabul edilmektedir.

Kendi kendini yönetme biçimi olan bu kavram, 18.yüzyılda demokrasinin temsilciler aracılığı ile yürütülmesi düşüncesi sonucunda ideal olan kavramından farklılıklar göstermiştir. İdeal demokrasinin uygulanmasındaki zorluklar zaman içerisinde yumuşayarak temsili demokrasiyi ortaya çıkarmıştır.. John Stuart Mill'in temsili demokrasiye ilişkin yaklaşımı şöyleydi:¹⁹⁵

“Sosyal devletin bütün önemli gerekliliklerini yerine getirebilen tek yönetim bütün halkın katıldığı yönetimdir; en küçük kamu görevinde bile olsa her katkının işe yaradığı, her yerdeki katılımın toplumun genel gelişme derecesinin izin verdiği kadar büyük olması gerektiği ve herkesin devletin hâkim gücünün bir payına sahip olmasından daha istenir bir şeyin olmadığı çok açıktır. Fakat küçük bir şehirden daha büyük olan bir toplumda herkesin kişisel olarak çok küçük kamu görevlerinden fazlasına katılması mümkün olmadığı için kusursuz bir yönetimin temsili olması gerektiği ortaya çıkar.”

¹⁹⁴ Michael McFaul, “Democracy Promotion as a World Value,” *The Washington Quarterly*, Cilt:28, No:1, 2004-05, s.148-149.

¹⁹⁵ Coşkun Can Aktan ve Hilmi Çoban, “Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri”, *Ankara: SPK Yayını*, 2006, s. 19–20.

Yirminci yüzyılda yaşanan değişimler demokratikleşme sürecinin önceki dönemden farklı bir hal almasını sağlamıştır. Demokrasi ile ilgili kurumlarda son dönemlerde değişiklikler meydana gelmiştir. SSCB'nin yıkılmasına kadar olan dönemdeki demokrasi anlayışı ile daha sonraki anlayış farklılık arz etmektedir.

Toplumlarda demokrasi kurumunun yerleşmesi için iç ve dış etkenler bulunmaktadır. Demokrasi olgusu ayrıca, azınlık çoğunluk farkı olmadan insanlara eşit hak ve özgürlük tanımaktadır. Demokratikleşme ve eşitlik arasındaki sıkı bağ, yönetimlerin toplumdaki farklı nitelikteki aktörlere karşı hoşgörülü olmasını, bu topluluklarla görüş alışverişinde bulunmasını ve bu grupların korunmasını gerektirir.¹⁹⁶ Demokratikleşme uzun süreli, dinamik, aşamalardan oluşan, katılımcı politikalarla desteklenmelidir. Çünkü her toplumun demokratikleşme süresi farklıdır. Bu yüzden demokrasi teşviki yaparken, hafif bir çizgide ilerlenmeli, keskin olan eylemlerden kaçınılmalıdır.

Otoriter ve kişiselleşmiş iktidarların hüküm sürdüğü Orta Doğu ülkelerinin demokratik dönüşümleri nasıl yapacakları, varlıklarını nasıl devam ettirecekleri sorun olarak beklemektedir.

Bölgede; insan, devlet, toplum gibi kavramlar ve bunların anlaşılma biçimleri batılı ülkelere farklılıklar göstermektedir. Konumu nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Orta Doğu'da, otorite ve güç kavramları yönetim şekillerine daha fazla egemen olmuştur.

Devlet, dokunulmaz, erişilemez bir varlık olarak düşünülmüştür. Ülke yönetenlere tanrısal bir lütuf verildiğine inanılmaktadır. İktidara veya devlete karşı muhalif düşüncelere sahip olmak vatan hainliği olarak görülmektedir. Bölgede rejimin ve iktidarın güvenliği, devletin güvenliğinden üstün tutulmaktadır. Orta Doğu'da devlet ve iktidar kavramları, birbirlerinin yerine kullanılabilen

¹⁹⁶ Charles Tilly , "Inequality, Democratizations and De-Democratization," **Sociological Theory**, Cilt:21, No:1, 2003, s.38.

kavramlardır. En önemli unsur da güçtür. Devletin sahip olduğu gücün kaynağı askeri ve siyasi sertlik barındıran şiddet eylemleridir.¹⁹⁷

Charles Lindholm, Orta Doğu'da insanların korkuya dayalı olarak iktidara bağlı olduklarını söyleyerek; lider ve etrafındakiler için siyasi egemenliğin ulaşılması gereken bir hedef olduğunu belirtmiştir. Bölgedeki yönetimlerde başarı ve yetenek önemli değildir. Önemli olan güç ve korkudur. Bunun yanı sıra, gücü elinde tutan iktidarın adalet dağıtma ve güvenliği sağlama gibi görevleri de bulunmaktadır.¹⁹⁸

Orta Doğu'da uzun yıllar süren siyasi ve askeri mücadeleler, parçalanmış ve güvensiz toplum yapıları ortaya çıkarmıştır. Bu durum, ulus ve ulus devlet olma kavramına dayalı güçlü merkezci devletlerin kurulmasını engellemiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Mahmood Saniolghalam, **Ortadoğu'da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme**, Elisabeth Özdalga, Sune Persson (Der.), **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.81.

¹⁹⁸ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s.111.

¹⁹⁹ Bernard Lewis, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği**, Çev: Mehmet Harmanacı, İstanbul, Sabah Kitapları, 2000, s.73.

4.3. Dışarıdan Yapılan Demokratikleşme Çalışmaları: Büyük Orta Doğu Projesi

Büyük Orta Doğu Projesinin resmi olarak ilan edilen amaçları, Orta Doğu ve çevresindeki devletlere batıların uyguladığı demokrasinin getirilmesi, terörizmin ortadan kaldırılması, ekonomik anlamda atılımlar yapılarak istikrarın sağlanmasıdır.. Projenin mimarlarından birisi olan Dick Cheney, BOP 'un ana fikrini, bütün bölgeye demokrasiyi yaymak ve barışı garantilemek şeklinde açıklamıştır. Ona göre;

“Demokrasiye giden yol haritası kesinlikle değerlidir. Proje kapsamında kadınların durumuna da eğilmek gerekmektedir. Demokratik süreci kolaylaştırmak için bölgenin sorunları çözümlenmelidir.”²⁰⁰

Demokratikleşme sürecinin sürdürülebilmesi için sorunların çözülmesi gerekmektedir. Sınır ihlallerinin hukuki yollarla çözüme kavuşturulması, azınlıklara karar verme yetkisi verme ve bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyen yanlış ideolojilerden temizlemek, demokrasiye ulaşmak için gerekli olan araçlardır.²⁰¹

ABD, bölgedeki enerji kaynaklarının istikrarsız yönetimlerin elinde bulunduğunu, terörizmin toplumlara zarar verdiğini, halkların eğitimsiz ve fakir olduğunu ve insan haklarının ihlal ettiğini her söyleminde dile getirmektedir.

"Büyük Orta Doğu Projesi'nin içerisinde olan ve çoğu yönetim reformuna gereksinim duyan 23 ülke mevcuttur: Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'dır. Atlantik Okyanusu, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz, Arap Denizi bu bölgeyi çevrelemektedir. Aden, İran ve Umman Körfezleri de bu bölge kapsamındadır. Bölgede çöllerle beraber, Nil Vadisi, "Verimli Ay" denilen bölge yani Ürdün Nehri, Dicle ve Fırat Nehirleri, İndü Vadisi ve Arap

²⁰⁰ Kemal Evcioğlu, *Amerika Birleşik Devletleri 'nin Büyük Orta Doğu Projesi*, İzmir, Umay Yayınları, 2005. s. 116.

²⁰¹ Evcioğlu, *Amerika Birleşik Devletleri 'nin Büyük Orta Doğu Projesi*, s. 115-116.

Yarımadası'nın güneybatısı gibi çok verimli sahalar bulunmaktadır. Bu bölge de petrol ve doğal gaz gibi çok önemli kaynaklar da bulunmaktadır.²⁰²

Orta Doğu 'daki istikrarsızlığın ve terör eylemlerinin sebebini demokrasi eksikliğine bağlayan Powell, Bu durumun gerçekleşmesi için sekiz şartın gerektiğini söylemiştir. Bu ilkeler; hukuk, düşünce özgürlüğü, devlet gücünün sınırlandırılması, inanç özgürlüğü, adaletin eşit dağıtımı, kadınlara saygı, dini hoşgörü ve özel mülkiyete saygıdır.²⁰³

Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Orta Doğu bölgesi her zaman büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. ABD, otoriter yönetimlerin, anti demokratik rejimlerin hüküm sürdüğü bölgede bu önemli kaynakların geleceğinin belirsiz olduğuna inanmaktadır. ABD'nin bölgeye her dönemde ilgisi bulunmaktaydı. Nixon, ABD'nin Orta Doğu 'ya ilgisini şöyle dile getirmiştir:²⁰⁴

"ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Orta Doğu 'daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün Orta Doğu 'da egemen duruma gelmek istemesi, bölgedeki uyuşmazlık ve gerginlikleri şiddetlendirecek, ABD ve özgür dünya ülkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecek ve tehlikeye sokacaktır. ABD, bu bölgede egemenlik kurmak istemediği gibi, başka ülkenin de burada egemen duruma gelmesine izin vermeyecektir."

Amerika Birleşik Devletleri'nin söylemlerine baktığımızda Büyük Orta Doğu Projesi'nin stratejik amaçlarını; enerji kaynaklarına kolay ulaşım, demokrasinin oluşturulması, radikal dini örgütlerin eylemlerinin ve terör hareketlerinin önlenmesi ve İsrail'in varlığının sürdürülmesi şeklinde sıralayabiliriz. Bu projenin; ekonomik, sosyal,siyasi,dini,askeri pek çok boyutu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Orta Doğu'da kadın haklarının mevcut olmaması görüşü de ABD tarafından bu projeyi uygulama sebebi olarak gösterilmiştir.

Büyük Orta Doğu Projesi'nde ABD'nin güvenlik ihtiyacını gidermek istediğini de görmekteyiz. BOP, Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül saldırıları

²⁰² Evcioğlu, **Amerika Birleşik Devletleri 'nin Büyük Orta Doğu Projesi**, s. 116.

²⁰³ Bob Woodward, **Bush at War**, New York, 2002,s.83.

²⁰⁴ Z.Doğanay, F. Atun, **Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yönden İncelenmesi**, Ankara, 1994, s.40.

ile paralellik göstermektedir. Her iki durumda da güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalınmıştır.

11 Eylül 2001’de ABD’nin önemli sembollerinden olan İkiz Kuleler ve Pentagon’a yapılan saldırılar, yeni bir süreci başlatmıştır. ABD, terörizmi ortak düşman olarak tanımlamıştır. Önceleri güvenlik kavramı önemli iken 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde esas olan kavram “uluslararası tehdit” olmuştur. Bu olaydan önce ABD, terör olaylarına tepkisiz kalırken; dünyanın süper gücüne yapılan bu saldırıyla birlikte, dünya çapında hegemon güç olup olmadığı tartışılmaya başladı. Bu tarihten sonra ABD, kitle imha silahlarının terör örgütlerinin bulunmaması gerektiğini savunmuştur. Terör örgütlerinin Müslüman olması da Orta Doğu’daki durumu zora sokmuştur. İslam ve terör bir arada kullanılan iki kavram olarak, uluslararası ilişkilerdeki yerini almıştır. Bu bağlamda, uluslar arası kurumlar ve medya, önemli söylemlerle İslam’ın tehdit oluşturduğu şeklinde kampanyaya başlamıştır.²⁰⁵ Bu nedenle, 11 Eylül sonrası, entelektüel temelleri 1990’ların başında atılan İslamı kullanan terörizm hedef düşman olarak lanse edilmiştir. Tüm bunlardan, ABD’nin bu saldırılardan yalnızca Orta Doğu politikasını değil, dünya politikasının da değiştiği anlaşılmaktadır.

Eylül 2002’de ABD, güvenlik stratejisinin değiştiğini gösteren Ulusal Güvenlik Stratejisi adlı belgeyi yayınlamıştır. Bu belgede, uluslar arası ilişkileri teorik ve pratik yönden değiştirecek radikal unsurlar bulunmaktadır. Bu belgede düşmanın adının “terörizm” olduğu açıkça belirtilmekle beraber, teröristlerin nasıl olacağı da açıklanmıştır. Müslüman toplumlarda kız çocuklarını okutmayanlar, otoriter rejimler, radikal örgütler ve bunlara destek sağlayanlar terörist olarak nitelendirilmiştir.²⁰⁶

Beril Dedeoğlu’na göre, ABD’nin terörle mücadele anlayışının oluşmasında 11 Eylül öncesinde vatandaşlarını, askeri personelini, dış temsilciliklerini ve ticari işletmelerini hedef alan uluslararası terör faaliyetlerinin etkisi olsa da, günümüzdeki

²⁰⁵ Arı, **Basra Körfezi ve Orta Doğu’da Güç Dengesi (1978- 1996)**, Bursa, Alfa Yayınları, 1998,s.19-20.

²⁰⁶ Beril Dedeoğlu, “ABD’nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s.26-32.

terörle mücadele anlayışı büyük ölçüde 11 Eylül saldırıları sonrasında şekillenmiştir. 11 Eylül olayları öncesi dönemlere bakıldığında, ABD açısından terörizm hiç bir zaman uluslararası politikada belirleyici bir unsur olmamış, çünkü çok ciddi sorunlarla karşılaşmamıştır.²⁰⁷

Yukarıda anlatılanlardan anlaşıldığı gibi 11 Eylül saldırısı, ABD'nin dış politikasını şekillendirirken bir takım önceliklerinin değişmesine ve tehdit algılamalarında farklılıkların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu saldırının gerçekleşmesine kadar ABD'nin bölgede izlediği politikalara esas yön veren etkenler; petrolün ve batıya ulaşma yollarının, dolayısıyla Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak, İsrail'in varlığını garanti altına almak şeklinde özetlenebilir. Ancak bu terörist saldırı sonrasında kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek ve potansiyeli giderek artmakta olan terör tehdidi ile başa çıkmak öncelikli dış politika gündemleri haline gelmiştir.²⁰⁸

4.4. Orta Doğu Ülkelerinde Demokratikleşme Çabaları ve Siyasal İslam'ın Rolü

Demokrasi olgusu, tarihin her döneminde devletlerin ulaşmak istedikleri büyük hedeflerin başında gelmiştir. Batılı ülkelerin bu hedefe ulaşma istekleri her zaman daha güçlü olmuştur. Yaşanan iki büyük dünya savaşı, yaşanan değişme ve gelişmeler, Orta Doğu bölgesinde artan milliyetçilik akımları, batılı devletlerin bölgeye demokrasi getirme hedeflerinde farklılık yaratmıştır.²⁰⁹

Yirminci yüzyılın ilk yarısından sonra, ABD'nin bölgede kurmak istediği egemenlik fikri ile getirilmek istenen demokrasi birbiriyle bağdaşmamaktadır. Ayrıca bölgenin geçmişten günümüze kadar batının müdahalelerine maruz kalıyor olması, demokrasi olgusunun yerleştirilmesini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte İslam kimliği

²⁰⁷ Beril Dedeoğlu, "Terör ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2006.

²⁰⁸ John-Heske Hennig, "From 'Geopolitik' to 'Geopolique': Converting a Discipline for War to Discipline for Peace", **The Political Geography of Conflict and Peace**, (Ed.: N. Kliot ve S. Waterman), London, 1999s.38-41.

²⁰⁹ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Orta Doğu**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.36.

ile bağdaştırılan terörizm tehdidi, bu sürecin uzamasına ve zora girmesine neden olmuştur.

1980’li yıllardan itibaren batılı ülkelerin Orta Doğu bölgesi ile ilgili kaygılarına ekonomik, siyasi eksiklikler ve bölgedeki çatışma ortamı sebep olmuştur. Ayrıca bölgenin stratejik önemi nedeniyle büyük devletler tarafından paylaşılmaya çalışılması, bölgede yeni bir düzen kurmayı engellemektedir. Stratejik önem taşıyan bir bölgeyi diğer devletlere vermek istemeyen büyük güçler, kendi çıkarları için bölgede demokrasinin gelişmesi adına gerekli müdahaleleri yapmamış, otoriter rejimleri sorgulamamışlardır. Çıkar çatışmalarının en fazla olduğu Orta Doğu’ya, batılı devletlerin modernleşmeyi getirmek istemelerinin ardındaki temel unsur “güvenlik” tir. ABD, “ yumuşak güç” olarak dünya politikasında etkinlik sağlamayı hedefleyen Avrupa ülkelerine karşın, farklı bir politika izlemiş ve gerektiğinde askeri müdahalelere başvurmuştur.

Çeşitli dönemlerde kazanılan bağımsızlıkların ardından bölgede demokratikleşme için fırsatlar doğmuştur. Orta Doğu devletlerinde seçimler yapılarak parlamentolar kurulmuştur. Yeni devletlerin sınırları bölge coğrafyasına uygun belirlenmemiştir. Kurulan devletlerin nüfus dağılımları etnik, dini veya mezhepsel açıdan farklılıklar göstermiştir. Mezhep ve bağlı bulunulan aşiret farklılıkları sebebiyle kanlı iktidar mücadeleleri yapılmış ve bunların sonucunda otoriter rejimler kurulmuştur. Tek parti iktidarlığına geçilerek parlamento dağılmıştır. Ordu politikada en büyük güç haline gelmiştir.²¹⁰

Günümüzde yaşanan şiddet olaylarına baktığımızda bu olayların bir kısmının, dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Orta Doğu coğrafyasının bazı bölgelerinde bireyler inançlarının tehdit altında olduğunu düşünmekte, bu nedenle birbirlerine kenetlenip, kendilerinden olmayı dışlamaktadırlar.

Orta Doğu’da din faktörü çeşitli mezhepler arasında karşıt gruplar oluşturmuş ve bu da yeni kimliklerin belirlenmesine yol açmıştır. Sadece dinsel kimliklerini kullanan insanlar radikalizme diğer bireyle nazaran daha yakındır.

²¹⁰ A. Öner Pehlivanoglu, **Orta Doğu ve Türkiye**, Kastar Yayınevi, İstanbul,2004,s. 43.

Bölgedeki bazı gruplar bireylerin dinsel duygularını sömürmeye çalışarak, dinin sadece çatışma ile ilgili taraflarını aşılmuştur. Bu nedenle Orta Doğu'da radikalizm ve çatışma ortamı oluşmuştur. Bu durum demokrasinin bölgeye yerleşmesi önünde engel olmuştur.

11 Eylül terör saldırıları, Orta Doğu'nun kaderinde büyük değişimler meydana getirmiştir. Bu saldırıyı yapan terörist örgütün Müslüman olması nedeniyle, bütün gözler Orta Doğu'ya çevrilmiştir. İslam ve terörizm kavramları birlikte kullanılmaya başlamış ve bu dönemden sonra bölgede çeşitli operasyonlar gerçekleşmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemin bölgeye demokrasi getirip getirmediği ise hala tartışma konusudur.

11 Eylül Sonrası Afganistan

20.yüzyılda İngiltere ve SSCB tarafından işgal edilmiş olan Afganistan; tarihin her döneminde çeşitli devletlerin boyunduruğu haline girmiş ve çok fazla inişli çıkışlı dönem yaşamıştır. Bu işgallerin kaynağında bu ülkenin sahip olduğu stratejik konum bulunmaktadır.²¹¹ Afganistan'da uzun süreli, kalıcı bir devlet düzeninden bahsetmek çok zordur. İşgallere karşı tepkilerde bulunan halk sebebiyle savaşı bir gelenek hüküm sürmektedir.

11 Eylül saldırılarından önce geleneksel düşünceye göre savaş, devletlerarasında gerçekleşen bir olaydı. Küreselleşme sayesinde terör eylemlerini gerçekleştirmek için kullanılan araçlara ulaşmanın ne kadar kolay olduğu anlaşıldı. Bir örgüt, hatta tek bir kişi bile terör eylemlerini başlatıp diğer ülkeleri de kaos ortamına sürüklemiş oldu.²¹²

Afganistan, 11 Eylül 2001'den sonra, ülkesinde yaşanan politik sorunların terörizme katkısı olduğu gerekçesiyle ABD tarafından hedef ülke seçilmiştir. ABD, bu saldırılardan sonra binlerce kişinin ölümüne neden olan terörist Usame Bin Ladin'i suçlamıştır.

²¹¹ Rauf Beg, **Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?**, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2001

²¹² Stanley Hoffman, "Clash Globalizations", Vol.81, No.4, s.104-105.

11 Eylül saldırılarından sonra toplanan BM Güvenlik Konseyi, bu terörizm hareketlerinin uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle bu durumla her şekilde mücadelenin gerekliliği kararına varmıştır. Ancak bu kararda askeri güç kullanımı ile ilgili bir ibare yer almamıştır. ABD'nin bu mücadelesi, İngiltere, Pakistan ve NATO tarafından desteklenmiştir.²¹³

ABD ve İngiltere Sonsuz Özgürlük Harekâtı adı ile Usame Bin Ladin, El Kaide terör örgüt ve Taliban rejimine karşı operasyon başlatmıştır. Yapılan eleştirilerde bu harekâtın uluslararası arenada onaylandığı görülmektedir.²¹⁴ Yapılan operasyonlar sonucu El Kaide Örgütü'ne ve buna destek veren Taliban rejimi devrilmiştir.

Afganistan müdahalesinin sona ermesin ile birlikte 27 Kasım 2001 tarihinde ABD ve BM öncülüğünde, ülkenin mevcut durumu ve geleceği ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu konferansta, altı aylık geçici hükümet kurulması ve daha sonrasında genel seçimlere gidilmesi görüşü ortaya çıkmıştır. Geçici hükümetin başına ise, Hamid Karzai getirilmiştir. NATO, 11 Eylül sonrası ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi sonrası, bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlamak amacıyla 20 Aralık 2001 de BM Güvenlik Konseyi kararı ile ISAF(Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti) yönetmeyi üstlenmiştir. 2002 yılında yapılan uluslararası toplantıda ise ülkenin yeniden yapılanmasına ve ekonomik problemlerine yönelik tedbirler tartışılmıştır.²¹⁵

11 Haziran 2002'de toplanan Loya Jirga'da eski Afgan Kralı Zahir Şah ile eski Devlet Başkanı Burhaneddin Rabbani, kurucu devlet başkanlığına aday olmuşlar, ancak gelen tepkilerden sonra adaylıktan çekilmişlerdir. 9 Ekim 2004 tarihinde yapılan seçimle Hamid Karzai yasal olarak devlet başkanı olmuştur.

²¹³ Hamza İlbeği, **Terörizm ve Terörizmin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Gelişmeler**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2002.

²¹⁴ "Yeni Müttefik: Rusya", **Milliyet**, 3 Ekim 2001,

²¹⁵ Haydar Çakmak, **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetler**, Platin Yayınları, Ankara,2004, s.232.

Bu operasyonla ABD'nin dünyanın her yerinde operasyon gerçekleştirebileceği kanıtlanmış, bunun öncesinde de ABD dünya kamuoyunun desteğini bir ay gibi çok kısa bir süre zarfında sağlamıştır.

Bu müdahalenin diğer önemli bir etkisi de NATO'ya karşı olmuştur. Gelişen dünya şartlarına kendini adapte eden NATO'da kendi görev alanı dışında misyonlar edinmeye başlamıştır. Bu nedenle, Afgan müdahalesi sonrası, NATO'nun Avrupa dışında giriştiği ilk operasyon olması bakımından da ISAF'ın komutasının üstlenilmesi önemlidir.

Afganistan müdahalesi bittikten sonra, bölgeyi hâkimiyeti altına alan ABD, birçok yerde üslerini kurmuştur. Böylece Rusya'nın da kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Terör ve terörizm kavramlarını, bölgedeki çıkarlarını korumak adına kullanmıştır.²¹⁶ Afganistan operasyonu bölgeye olumlu kazanımlar sağlamış olsa bile hala bölge istikrarsız yapısını sürdürmekte ve isyanlar ölümlerle sonuçlanabilmektedir.

11 Eylül Sonrası Irak

Tarihte birçok devletin egemenliğini sürdürdüğü Irak, Orta Doğu'nun önemli yerleşim merkezlerinden birisidir. Sahip olduğu petrol rezervleri, jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeni ile Orta Doğu bölgesinin en dikkat çekici ülkelerinden birisidir.²¹⁷

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmekte olan devletlere istikrarı getirmeyi hedeflerken; 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde bu hedef yerini demokrasi olgusuna bırakmıştır. Medeniyetler çatışması tezini kendine kılavuz olarak gören ABD'nin Müslüman kültürlerle olan sorunları 1990lı yıllarda

²¹⁶ Gökhan Bacık, “İsrail- Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem”, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_03.html; Kadiye Bodur, “Irak'ın İşgali ve Uluslararası Hukuk”, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=198> , Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

²¹⁷ Buket Dabancalı ve Alaz Esen, “**Irak İşgalinin Perde Arkası**”, Ekonomi Politik Araştırma Merkezi, İstanbul, Yordam Kitapçılık,2003,s.10.

başlamıştır. ²¹⁸ 11 Eylül saldırılarından önce dış politika, güvenlik anlayışına göre şekillenirken, saldırılardan sonra bu kavram yerini terörizm tehdidine bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrasında yükselişe geçen yeni terörizm kavramı 11 Eylül saldırılarında en yüksek boyuta ulaşmıştır. Bu saldırılardan sonra ABD, terörizme karşı savaş açtığını ilan etmiş ve bunun sorumlularını en kısa zamanda cezalandıracağını açıklamıştır.

2001 Afganistan müdahalesinden sonra bölgede ve dünyada gözler Irak'a çevrilmiştir. ABD Irak'ın silahsızlanmasını istemiştir. Irak ABD için bölgedeki önemli tehditlerden biri konumunda olmuştur. ABD, Irak başkanı Saddam Hüseyin'in anlaşmaya yanaşmadığını ve demokrasinin getirilmesi gerekliliğini öne sürerek, operasyon için bir neden sunmuşlardır.

11 Eylül sonrası Irakta yaşanan gelişmeler tüm bölge ülkelerini derinden etkilemiştir. Başta Avrupa olmak üzere, tüm dünyada savaş karşıtı söylemler geliştirilmiştir. ABD ve İngiltere tarafından düzenlenen Irak'a Özgürlük Operasyonu 20 Mart 2003'te başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi üyeleri yoğun şekilde tepkileri ortaya koymuş ve bu savaşın durdurulması gerektiğini belirtmiştir. ²¹⁹ ABD öncülüğündeki çok uluslu koalisyon, kitle imha silahlarının varlığı ve Irak'ı demokratikleştirmek iddiasıyla Mart-Nisan 2003 tarihleri arasında çok sayıda hava ve kara operasyonu düzenlemiştir. İşgalin başlamasından yaklaşık üç hafta sonra ise 9 Nisan 2003'te Saddam Hüseyin rejimi çökmüş ve işgal sona erdirilmiştir.

Bunun üzerine işgal kuvvetleri Mayıs 2003'te 1483 no'lu BMGK kararı uyarınca ülkede idari bir yapı kurulana kadar Irak'ı yönetmek için Geçici Koalisyon Otoritesi adında bir sivil idare kurmuşlardır. ²²⁰

Haziran 2004'te 1546 no'lu BMGK kararı uyarınca Irak'ta seçimle iş başına gelmiş bir hükümet kuruluncaya kadar geçici bir hükümet kurulmuştur. Buna karşın

²¹⁸ Ayşe Kadioğlu, "Dünyayı Değiştiren Gün 11Eylül 5. Yılında", 17 Eylül 2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=198888> , Erişim Tarihi: 9 Ocak 2010.

²¹⁹ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, s.607-608.

²²⁰ Gültekin Avcı, **Doğu'nun İstilasası**, Birey Yayıncılık, Yayın no:225, İstanbul, 2006,s.171-172.

geçici hükümet tam bir egemenlik sahibi olamamış, birçok konuda kararları Geçici Koalisyon Otoritesi almaya devam etmiştir.²²¹

30 Ocak 2005'te ise Geçiş Meclisi, 18 Eyalet Konseyi, Kürt Bölgesel Meclisi'ni oluşturmak için ülke genelinde seçimler yapılmıştır. Sünni kesimin büyük ölçüde seçimleri boykot etmesine ve güvenlik endişelerine rağmen, seçimlere yüzde 60 düzeyinde katılım sağlanmıştır.

Böylece seçimler ülkede siyasi sürecin başlayabilmesi için ciddi bir adım teşkil etmiştir. Seçimler sonucu oluşan geçici meclis, yeni Irak Anayasası'nı oluşturmak için çalışmalarına başlamıştır. Oldukça zorlu müzakereler ardından tarafların üzerinde anlaştıkları anayasa taslağı 15 Ekim 2005'te referanduma sunulmuş ve Sünni kesimin boykotuna karşın, anayasa yüzde 78.6'lık bir oranla kabul edilmiştir.²²²

Irak'ta yapılan 2005 seçimlerinde Sünni gruplar da karşımıza çıkmaktadır. Seçime giren partiler etnik ve dini grupların ülke içindeki dağılımına paralel olarak temsil ettikleri kesim oranında pay almışlardır. Birinci parti Şii, İkinci parti Sünni, üçüncü parti Kürt ittifakı olmak üzere meclise girmiştir. Ancak hükümetin kurulabilmesi için uzun süre ortak bir karara varılamamıştır. Başbakanın kim olacağı konusundaki ayrılıklar, hükümetin kurulma sürecini uzatmıştır. Şii grupların önerdiği İbrahim Caferi'nin başbakanlığının istenmemesi üzerine Caferi adaylıktan çekilmiştir. Irak devlet başkanı Celal Talabani, Şii grup içerisindeki Cevad-el Maliki'yi hükümet kurmak için görevlendirmiştir.²²³

Irak'ın işgalinin küresel terörü tehdit edip etmediği uzun süredir tartışma konusu olmaktadır. Yapılan anketlerde bazı ülkeler terörü artıracığına inanırken bazısında bu durum tam tersi olmaktadır. Irak işgalinden sonra, kaos ortamı hüküm sürmeye başlamış ve terör örgütleri burada kolayca yer edinebilmiştir. Ayrıca savaşın

²²¹ Avcı, **Doğu'nun İstilasası**, s.171-172.

²²² Cem Duna, Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerin Geleceği Konferansı TÜSİAD Dış Politika Forumu, İstanbul, 2006, s.2, <http://www.tusiad.org/FileArchive/2004.03.19-CemDuna.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2009.

²²³ Cem Duna, Büyük Ortadoğu ve Transatlantik İlişkilerin Geleceği Konferansı TÜSİAD Dış Politika Forumu, İstanbul, 2006, s.2, <http://www.tusiad.org/FileArchive/2004.03.19-CemDuna.pdf>, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2009.

bir başka etkisi de halkın gösterdiği tepki ve radikal örgütlere güvenin artması şeklinde olmuştur. Sonuç olarak ne müdahale ne de yapılan seçimler, Irak'taki iç çatışmaları durdurmayı başaramamıştır.

11 Eylül Sonrası Katar

Katar Devleti, Orta Doğu'da, Arap Körfezi'nin batısında yer alan bir yarım adadır. Suudi Arabistan ve Persian Körfezi'ne kıyısı bulunmaktadır.²²⁴ 1916 yılında Birleşik Krallık ile imzalanan protektora anlaşmasıyla, savunma ve dış işleri Birleşik Krallık tarafından üstlenilmiştir.

Bölgede petrol arama faaliyetleri 1935 yılında başlatılmıştır. Petrol nedeniyle çıkan anlaşmazlıklar 1972 yılında Şeyh Khalifa bi Hamad al Thani'nin iktidara gelmesiyle son bulmuştur.²²⁵

Birleşik Krallık'ın bölgeden çekilmesinden sonra 1971 yılında bağımsızlık ilan edilmiştir. Katar Devletinin yönetim biçimi emirliktir. 1995 yılından itibaren Katar siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli ilerleme kaydetmiştir.

Katar, 11 Eylül sonrası dönemde önemli reformlara sahne olmuştur. Ülke, Nisan 2003'de yapılan Anayasa referandumundan sonra siyasi anlamda büyük ilerleme kaydedilmiştir. Oluşturulan anayasada; üçte ikisi seçimle, üçte biri ise Emir'in ataması ile işbaşına gelen 45 üyeli ve yasama yetkisi olan bir parlamentonun kurulması sağlanmıştır. Ancak, Emir'in yasa önerilerini ülke çıkarlarına ters düştüğü gerekçesi veto etme hakkı saklı tutulmuştur. 2003 yılında kabul edilen bu anayasa, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anayasada yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrıldığı bir sistem meydana getirilmiştir.²²⁶

Katar'da kadın hakları konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni anayasada kadınlara, erkekler ile eşit haklar verilirken, ülke tarihinde ilk kez 7 Nisan 2003'te Belediye Konseyi seçimleri ardından, Mayıs 2003'te ilk kez bir kadın, bakan

²²⁴ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, Mkm Yayıncılık, Bursa,2008, s. 508.

²²⁵ "Katar'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Olan İlişkileri, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/QA/2008%20rapor.pdf> , Erişim Tarihi: 13 Şubat 2010.

²²⁶ "Katar Ülke Raporu", http://www.intes.org.tr/06/resim_depo/raporlar/File/katar%20kitap.pdf , Erişim Tarihi: 13 Şubat 2010, "Katar'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Olan İlişkileri, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/QA/2008%20rapor.pdf> , Erişim Tarihi: 13 Şubat 2010.

olarak kabineye atanmıştır. Bunun yanı sıra medyaya verilen özgürlükler ve tüm vatandaşların dini özgürlüğe sahip olduğu ilkesi de anayasa tarafından koruma altına alınmıştır.²²⁷

Katar, Haziran 2004'te bölgeden gelen 100'den fazla sivil toplum temsilcisi, gazeteci ve siyasi parti üyelerinin toplanmasına ev sahipliği yapmıştır. Toplantı sonunda kabul edilen Doha Demokrasi ve Reform Deklarasyonu, Arap ülkelerini demokratik anayasalar kabul etmeye; özgür, adil ve düzenli seçimler yapmaya; yürütmenin gücüne sınırlar koymaya, örgütlenme ve ifade özgürlüklerini garanti altına almaya; kadınların siyasi hayata tam katılımını serbest bırakmaya çağırmıştır. Ayrıca Arap hükümetlerinin bu konulardaki ilerlemelerini gözlemlemek için bir organ oluşturması önerilmiştir. Deklarasyonda, reformlara başlamadan Filistin sorununun çözülmesi gerekliliği iddiasının arkasına saklanmanın engelleyici ve kabul edilemez olduğu da belirtilmiştir.²²⁸

²²⁷ Kemal İnat, **Orta Doğu Yılığ**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2006, s.35-36.

²²⁸ İnat, **Orta Doğu Yılığ**, s.35-36.

SONUÇ

Tarih boyunca sahip olduğu coğrafi özellikler sebebiyle dünyanın en ilgi çeken bölgesi olan Orta Doğu; Afrika, Asya ve Avrupa'nın ortasında ve bu kıtaları birbirine bağlayan bölgedir. Dünyayı saran üç semavi dinin buradan çıkıp yayılması, dinlere ait kutsal mekânların bu topraklar üzerinde bulunması önemini daha da arttırmaktadır. Uluslararası kulvarda da her zaman önemini korumuştur. Kıtaları birleştiren bir bölge olması sebebiyle, tarih boyunca önemli pek çok olaya tanık olmuş, çeşitli kültür, devlet ve rejimleri üzerinde barındırmıştır. Yeraltı kaynakları, boğazlar, kanallar, geçiş yolları, petrolün ve doğalgazın bölgede bulunması da Orta Doğu'nun jeostratejik önemi her geçen gün artmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da değer kazanmış ve iki kutuplu bir dönemde kutup liderlerinin karşılaşma alanı olmuştur. Bunda bölgedeki güç dengesizliklerinin etkisi de olmuştur. Çünkü öyle bir süper gücün bölgeye tek başına hâkim olması, petrolün ve doğal gazın tek bir elde bulunması anlamına gelecektir. Yani Orta Doğu, uluslararası aktörlerin önemli çekişme ve çatışma alanlarından biridir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte bölgede yeni bir süreç başlamış, uluslararası sistem değişen şartlar altında yapısal olarak kendini değiştirmiştir. Sistemden kaynaklanan sınırlayıcı ve baskıcı tutum kısmen ortadan kalkınca, bölgede bulunan devletler başka arayışlar içerisine girerek kendi ideolojilerini yaratmışlardır. Bu arayışlar sadece büyük güçleri değil, diğer devletleri ve çok uluslu güçleri de bölgeye yönlendirmiştir. Bugüne kadar bölgede oluşturulmuş olan stratejiler yeniden gözden geçirilerek, batılı ülkelerin Orta Doğu coğrafyasına karışarak kendi etkilerini göstermeye çalışmaları bölge ülkelerinin bir kısmında tepkilere sebep olmuştur. Batılı ülkelerin Orta Doğu'yu modernleşme ve demokrasiyi getirme adı altında yaptıkları faaliyetler kaynağını İslam'dan alan radikal akımların doğmasına ve her geçen gün ilerleyerek tehdit unsuru oluşturmasına neden olmuştur.

Orta Doğu farklı dönemlerde birçok ülkenin rekabetine tanık olmuştur. Sömürge döneminde, İngiltere ve Almanya, Soğuk Savaş Yıllarında ABD ve SSCB rekabeti bunlardan sadece birkaç örnektir. Günümüzde ise, özellikle 11 Eylül 2001

sonrası dönemde farklı bir anlam yüklenerek de önem kazanan Orta Doğu bölgesinde farklı güçlerin hâkimiyet mücadelesi yaşanmaktadır.

Nüfus yapısı olarak çoğunluğunu Müslümanların ve Arapların oluşturduğu bölgede yıllarca süren bir kaos ortamı söz konusudur. Uzun süren iç savaşlar ve mezhep çatışmaları bu kaosu sebeplerindedir.

Bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardan günümüze kadar bazı önemli demokratikleşme fırsatı yakalamış bölge ülkeleri, fırsatların hiçbirini değerlendirememişlerdir. Bundan dolayı bölgede istikrarlı ve devamlı bir demokratikleşme için öncelikle otoriter rejimlerin varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan etkenleri saf dışı etmek gerekmektedir. Bu etkenler içsel faktörler kadar dışsal faktörlerden de beslenmektedir. Bundan dolayı bölgede demokratikleşme için içsel faktörlerin yanında dışsal faktörlere de dikkat etmek gerekmektedir.

Eğitimin nitelik ve nicelik olarak yetersiz olması, kadınların sosyal ve politik hayata katılımının önünde sorunlar bulunması, hukukun üstünlüğünün yerleştirilmemiş olması, sivil toplum örgütlerinin güçsüz olması, kurumsallaşmanın gerçekleştirilememiş olması, bölgede demokratikleşmeyi engelleyen içsel faktörlerdir. Bölgede demokratikleşme için bu alanlarda reformlara gidilmesi, atılacak adımların uluslararası kurum ve aktörler tarafından da desteklenmesi gerekmektedir.

Bölgedeki dışsal faktörler de birbirleriyle yakından ilintili olmakla birlikte güvenliğin sağlanması ve demokratikleşmeye verilecek uluslararası destek olarak sınıflandırılabilir. İsrail-Filistin sorunu, Irak işgali ve silahlanma yarışı, Orta Doğu'daki güvenlik ortamını tehlikeye sokan ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bundan dolayı bölgede demokratikleşme için bu sorunların çözülmesi şarttır. Bu doğrultuda öncelikle İsrail-Filistin sorununun çözüme kavuşturulması, en azından sorunun çözümü yolunda ilerleme kaydedilmesi önem taşımaktadır. Arap-İsrail uyuşmazlığı bölgedeki otoriter yapının sürmesinin gerçek nedeni olmamakla birlikte,

bir yandan gerilimin artmasına neden olurken diğ er yandan da bölgedeki otoriter rejimler tarafından reform yapmamak için bahane olarak kullanılmaktadır.

Bölgesel anlamda güvenli ğ i etkileyen diğ er bir sorun, Irak'ın içinde bulundu ğ u durumdur. ABD iş gali ardından Irak'ta ş iddetin dinmemesi ve iç savaşı andıran çatış malar, tüm bölgeyi iç ine çekebilecek gerilimlere iş aret etmektedir. Bundan dolayı, Irak'ın egemenli ğ inin ve toprak bütünlü ğ ünün korunması ve var olan ş iddetin sona erdirilmesi, bölgesel barış ın sağ lanması reform sürecinin devamı için zorunlu görülmektedir.

Bölgede demokrasinin yaratılması ve sağ lamlaştırılmasına yol açacak bir ortamın oluş ması için bütün kitle imha silahları programlarının ve fiziksel kapasitelerinin yok edilmesi önem taş ımaktadır. Bunu baş armak için, silahlanmanın temel nedenlerini ve bölgedeki ülkelerin meş ru güvenlik endişelerini dikkate alarak, silahsızlanma rejimini desteklemek olumlu bir politika olacaktır.

Bölgede demokratikleşmeyi etkileyen ikinci dış sal faktör, bölgede demokratikleşmeyi destekleyen aktif bir uluslararası deste ğ e duyulan gereksinimdir. ABD, AB, NATO, Dünya Bankası, AGİT, Dünya Ekonomik Forumu gibi bölgede demokratikleşmeyi destekleyen uluslararası aktörlerin bölgede demokratikleşme konusuna daha fazla ilgi göstermesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra bölgedeki ülkelerin meş ru güvenlik ve istikrar endişelerini dikkate alarak, AGİT'e benzer bir iş birlikli güvenlik mekanizmasının oluşturulması önemli bir adım olacaktır. Bunun yanı sıra, bölgede demokratikleşmeyi destekleyecek uluslararası aktörlerin zorlayıcı olmaması önem taş ımaktadır. Bölgedeki her ülkenin kendine özgü koşulları ve farklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Bundan dolayı, bölgede demokratikleşmeyi destekleyecek uluslararası aktörler, bölge insanların kendi özel durumlarına uyabilecek projeleri önermeleri için uygun kanalların açılmasına destek olmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi, Makale, Gazete

AKTAN, Coşkun, **Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri**”, **Ankara: SPK Yayını**, 2006.

ALPEREN, Abdullah, **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İslam ve Modernleşme**, Karahan Kitabevi, Adana, 2000.

ALTINOĞLU, Gabris, **Filistin-İsrail Dosyası**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005.

ALTUĞ, Yılmaz, **Terörün Anatomisi**, Altın Kitaplar Basımevi, 1. basım, Mart 1995, İstanbul.

ARAS, B. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa, Marmara Kitap Merkezi, 2008.

ARI, Tayyar, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ARI, Tayyar, ”ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış Süreci”, **Avrasya Dosyası(İsrail Özel)**, Cilt 5, Sayı 1 (İlkbahar, 1999)

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991.

ARSLAN, Ahmet, “İslam, Demokrasi ve Türkiye,” **Görüş Dergisi**, Kasım 1997.

AVCI, Gültekin, **Doğu’nun İstilas**, Birey Yayıncılık, Yayın no:225, İstanbul, 2006.

AYDIN, Mehmet, Müslüman Demokrat, *Zaman*, 1 Ekim 1999.

BAYZAN, A.Rıza, **Küresel Vaftiz - Misyoner Örgütlerin Türkiye ve Türk Cumhuriyetini Hıristiyanlaştırma Operasyonu**, IQ Kültürsanat Yayıncılık, Güncelleştirilmiş İkinci Baskı, Ağustos 2004.

BAL, İdris, **Güvenlik Kısılacında Türkiye**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2009.

BEETHAM, David, **Demokrasinin Temelleri** Çev: Vahit Bıçakçı, Liberte Yayınları, Ankara, 1998.

BEG, Rauf, **Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?** , Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001.

BEŞİRİYE, Hüseyin, **İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset**, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 2009.

BIYIKLI, Mustafa, “Bir Merkez Dünya Olarak Afriavrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Orta Doğu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:10, Ankara, 2007.

BODUR, H. , “İslam'da Gelenek ve Modernliğin Din ve Sosyal Değişme Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **İslam Düşüncesinde Gelenek ve Yenileşme Sempozyumu**, KSÜ Rektörlüğü, Kahramanmaraş, 2006.

BORAN, Yıldırım, **El Fetih ve Hamas**, Mephisto Yay, İstanbul, 2006

BULAÇ, Ali, İslam ve Modern Zamanlarda Din Devler İlişkisi, *Cogito*, Yaz, 1994.

BURHAN, Ali, **Filistin-İsrail Çatışması ve Hamas**, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008.

“Büyük Orta Doğu Projesi; Siyasi, Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal Değerlendirme’, **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Raporu**, Temmuz 2004.

CÜNDİOĞLU, Düccane, **Kur'an'ı Anlamanın Anlamı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇAĞATAY, Neşet, **İslam Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

ÇAHA, Ömer, “İslam ve Demokrasi”, **İslâmiyet**, 2 (2), 1999.

ÇAKIR, R., **Derin Hizbullah: İslamcı Terörün Geleceği**, İstanbul,2001

ÇAKMAK, Zekeriya, **Filistin Sorunu Özelinde Türkiye'nin 1990'lı Yıllar ve Sonrasındaki Orta Doğu Politikası**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya,2007.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

ÇINAR, Murat “ Orta Doğu Su Sorunu ve Türkiye”, **Aydınlanma 1923**, Yıl:6, Sayı.42, İstanbul, 2004.

DABANCALI, Buket ve ESEN, Alaz, **Irak İşgalinin Perde Arkası**, Ekonomi Politik Araştırma Merkezi, İstanbul, Yordam Kitapçılık,2003.

DAĞI, İhsan, **Orta Doğu'da İslam ve Siyaset**, Boyut Yayıncılık, İstanbul,1998.

DAHL, Robert, **Demokrasi Üstüne**, Betül Kadioğlu (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001.

DANNREUTHER, Roland, “ Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 11, No: 183, 2006.

DAVUTOĞLU, **Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

DEDEOĞLU, Beril, “Terör ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2006.

DEDEOĞLU, Beril, “ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002.

DEMİREL, Emin, **Ölüm Arabaları**, IQ Kültür Sanat Yayınları., İstanbul, 2004.

DOĞANAY, Z., **Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yönden İncelenmesi**, Ankara, 1994

DURSUN, Davut, **Orta Doğu Neresi?** , İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

ECER, A. Vehbi, **İslam Tarihi Dersleri, Metod Kaynak İlk Devir**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991

ERDİN, Murat, **Hizbullah ve Hamas**, Kastaş Yayınları,2002.

EVCİOĞLU, Kemal, **Amerika Birleşik Devletleri 'nin Büyük Orta Doğu Projesi**, İzmir, Umay Yayınları, 2005.

FARAÇ, Mehmet, **El Kaide Turka**, Günizi Yayınları, İstanbul, 2004.

FIRAT Melek, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, Orta Doğu'yla İlişkiler” Editör: B. Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919–1980)**, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2006.

GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul,2000.

GÜNAY, Ünver, “Günümüz İslâm Dünyasında Gelenek, Toplumsal Değişme ve Fundamentalist Eğilimler”, Sütçü İmam Üniversitesi Cumhuriyetin 75. Yılında Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu, Kahramanmaraş, 1998.

HATİBOĞLU, Said, **Hilafetin Kureysliliği**, Avrasya Yayınları, Ankara, 2005.

HENNİG, John-Heske, “From ‘Geopolitik’ to ‘Geopolique’: Converting a Discipline for War to Discipline for Peace”, **The Political Geography of Conflict and Peace**, (Ed.: N. Kliot ve S. Waterman), London, 1999.

HOFFMAN, Stanley, “Clash Globalizations”, Vol.81, No.4.

HURŞİT, Ahmet,” İslam ve Demokrasi,” **Altınoluk Dergisi**, Ocak, 1998.

İLBEĞİ, Hamza, **Terörizm ve Terörizmin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Gelişmeler**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2002.

İNAT, Kemal, **Orta Doğu Yıllığı**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2006.

İŞCAN, M.Z. , **Selefilik İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

KARACASULU Göksel, Nilüfer, Zühal Ünalp Çelebi, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion” , **European Consortium for Political Research**, Essex, 2006.

KARAMAN, Hayrettin, , **İslam İlmihali**, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

KAYA, Ali, “Kur’an ve Sünnet Işığında Cihad, Risalei Nur Akademisi 2007.

KELEŞOĞLU, Erhan, “Bir Hayal Ülke: Filistin, in Fulya Atacan(ed.) **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004.

KHOSROKHAVAR, Farhad, **İntihar Bombacıları: Allahın Yeni Şehitleri**, Versus Yayınları, 2006.

KIŞLALI, Ahmet, Taner, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitapevi, Ankara 1995.

KİRMAN, M. Ali, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.

KOLUMAN, Aziz, **Orta Doğu’da Süryanilik**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

KONA, Gamze Güngörmüş, “Orta Doğu’da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:08, 2005.

KURTOĞLU, Zerrin, **İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

LEWIS, Bernard, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Kitapları, 2000.

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

MCFAUL, Michael, "Democracy Promotion as a World Value," **The Washington Quarterly**, Cilt:28, No:1, 2004-05.

MEMİŞ, Ekrem, **Kaynayan Kazan Orta Doğu**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2002.

Ne Kadar Etkili? ", **Türk Psikoloji Dergisi**, cilt: 23, sayı: 62, Aralık 2008.

ÖZDEMİR, İbrahim, "Dini ve Demokratik Değerlerin Yükselişini Doğru Okuma", Köprü Dergisi, Güz, 2000.

ÖZEY, Ramazan, **Dünya Denkleminde Orta Doğu: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZMEN, Süleyman, **Orta Doğu 'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, 1Q Kültür Sanat Yayıncılık, 2001.

PAÇACI, Mehmet, "Allah'ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları", **İslami Araştırmalar**, 8 (2),1994.

PEHLİVANOĞLU, A.Öner, **Orta Doğu ve Türkiye**, Kastan Yayınevi, İstanbul, 2004.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, İmge Yayınları, İstanbul, 1997.

SARİOLGHALAM, Mahmood, **Ortadoğu'da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme**, Elisabeth Özdalga, Sune Persson (Der.), **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İslâm - Son İlâhî Din", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 23, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

ŞAHİN, Ahmet, “İslam ve Demokrasi”, **Zaman Gazetesi**,2001.

ŞENEL, Muzaffer, Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Barış Sürecine Etkileri”, **Filistin: Çıkmazdan Çözüme**, (Der. M. İbrahim Turhan), İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

TEZKAN, Yılmaz, **Bir Başka Açıdan İsrail**, Ankara, Ülke Kitapları, Ekim 2004.

TİLLY, Charles, “Inequality, Democratizations and De-Democratization,” **Sociological Theory**, Cilt:21, No:1, 2003.

TURAN, Ömer, **Tarihin Başladığı Nokta: Orta Doğu**, Akka Yayıncılık, İstanbul, 2002.

TURAN, Ömer, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, İstanbul, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, 2003.

TÜREL, Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, İstanbul, Harp Akademileri Basım Evi, 1997.

ULAGAY, Osman, **Hedefteki Amerika '11 Eylül şoku'** ,Timaş Yayınları, 2002, İstanbul.

WHELAN, Richard, **El-Kaidecilik İslam'a Tehdit, Dünya'ya Tehdit**, Çev.H.Bağcı, B.Sinkaya, P.Arıkan, Ankara, 2006.

WOODWARD, Bob, **Bush at War**, New York, 2002.

“ Yeni Müttefik Rusya”, **Milliyet**, 3 Ekim 2001.

YILDIZ, H. Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt I, İstanbul, Çağ Yayınları, 1992.

YILDIZ, Yavuz, Gökalp, **Oyun İçinde Oyun 'Büyük Orta Doğu'**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

YILDIZ, Yavuz, Gökalp, **Global Stratejide Orta Doğu**, Der yayınları, İstanbul, 2000.

ZEHRA, Muhammed Ebu, **İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Harf Yayınları, İstanbul, 2006.

Elektronik Kaynaklar

Ali Yürür, “Türkiyesiz Bir Orta Doğu”, Temmuz 2003, <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/temmuz03/tr/eksensiz.htm> , Erişim Tarihi: 18 Ocak 2010.

“Orta Doğu”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

H. Hadi Kadioğlu, “Dünün Musul’u Bugün’ün Kuzey Irak’ı Karşısında Türkiye”, 9 Ağustos 2007, http://www.barendergisi.com/news_detail.php?id=7412 , Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

Sedat Laçiner, “Orta Doğu Diye Bir Yer Var mı?” , <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf> , Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

Erdem Denk, “Orta Doğu’nun Su Sorunu”, 8 Nisan 2000, <http://www.radikal.com.tr/2000/04/08/yorum/01ort.shtml> , Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

Gamze Güngörmüş Kona, “Orta Doğu’da Terör ve Türkiye’ye Etkileri”, 15 Nisan 2008, <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Gundem&file=article&sid=1955>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009.

“İslam Dininin Özellikleri”, 12 Haziran 2006, <http://mehmetselimpolat.blogcu.com/islam-dininin-ozellikleri/750379> , 10 Şubat 2010.

Mesut Toplayıcı, “İslam ve Demokrasi”, Bahar 1995,
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=207> ,10 Şubat 2010.

Yavuz Çekirge “Orta Doğu'da seçim rüzgârları ve "Demokratik İslam" kavramı”
<http://www.hurriyet.com.tr/strateji/6719080.asp?gid=202> , 15 Şubat 2010.

“El Kaide” <http://karayel2007.blogcu.com/dunyadaki-teror-orgutleri/7611079> Erişim Tarihi: 22 Nisan 2010.

Radikal Yazarı Neşe Düzel’in Mahir Kaynakla Yaptığı Röportaj,
<http://www.yorumkat.com/genel/81149-el-kaide-cianin-kendisidir.html> , Erişim Tarihi: 22 Mart 2010.

“Cihad Kavramı ve Cihadın Çeşitleri” , 4 Haziran 2007,
<http://ahkaf04.blogcu.com/cihad-kavrami-ve-cihadin-cesitleri/1726459> , Erişim Tarihi: 9 Şubat 2010.

“Din-Terörizm Temelinde, Terör Örgütlerince İstismar Edilen Kavramların Analizi”, 3 Ağustos 2008, <http://www.unigencler.com/din-terorizm-temelinde-teror-orgutlerince-istismar-edilen-kavramlarin-analizi-t16463.html?s=e1f2de4a5dcce8f0328a49276acb7cda&> , 9Şubat 2010.

Nuray Mert, “Mardin Komedişi”,
http://haksozhaber.net/author_article_detail.php?id=15530 , Erişim Tarihi: 31 Mart 2010.

M. Ali Kaya, “Filistinde Hamas İktidarı ve Başarı Şansı”, 14 Ocak 2009,
<http://www.fikirbahcesi.org/siyaset/hamasin-iktidari-ve-basari-sansi.html> , Erişim Tarihi: 20 Şubat 2010.

Gökhan Bacık, “ İsrail- Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem”,
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_03.html , Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

Kadiye Bodur, “İrak’ın İşgali ve Uluslararası Hukuk”, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=198> , Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010.

Ayşe Kadıoğlu, “Dünyayı Değiştiren Gün 11 Eylül 5. Yılında”, 17 Eylül 2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=198888> , Erişim Tarihi: 9 Ocak 2010.

Cem Duna, Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerin Geleceği Konferansı TÜSİAD Dış Politika Forumu, İstanbul, 2006, <http://www.tusiad.org/FileArchive/2004.03.19-CemDuna.pdf> , Erişim Tarihi: 25 Kasım 2009.

“Katar’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Olan İlişkileri, 2008, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/QA/2008%20rapor.pdf> , Erişim Tarihi: 13 Şubat 2010.

“Katar Ülke Raporu”, http://www.intes.org.tr/06/resim_depo/raporlar/File/katar%20kitap.pdf , Erişim Tarihi: 13 Şubat 2010.

ÖZET

[OKUR, Ayşe Işıl] . [Orta Doğu'da İslam'ın Siyasallaşması ve Demokrasi] , [Yüksek Lisans Tezi] , Ankara, [2010] .

Coğrafi konumu ve siyasi kimliği ile Orta Doğu, tarih boyunca savaşların, çatışmaların, dinlerin, petrolün ve zenginliğin merkezi olmuştur. Bölge, jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı güçlü ülkelerin yayılcı politikalarına hedef olmuştur.

Dünyada yaşanan değişimler ve gelişmeler, bölgeyi etkisi altına almıştır. Orta Doğu, tarih içerisinde demokratikleşme için bazı fırsatlar elde etmiştir. Ancak bölgede varlığını sürdüren otoriter rejimler, yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar bu fırsatların değerlendirilememesine neden olmuştur.

Bölge ülkeleri yaşadıkları sorunlardan çoğu zaman güçlü devletleri sorumlu tutmuştur. Orta Doğu'da belirledikleri amaçlara ulaşmak isteyen kesimler, dini, ideolojik bir faktör olarak göstermişlerdir. Yaşanan kargaşalar, işgal altındaki toplumların isyanları, hem bölgede hem de uluslararası arenada ses getirmiştir. Bölgede yaşanan gerginlikleri lehine çevirmek isteyen gruplar, zaman içerisinde dini politize etmeye başlamıştır. Dinin çıkarlara göre yorumlanması, bu olgunun radikalleşmesine zemin hazırlamıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Orta Doğu
2. Demokrasi
3. Din
4. Jeopolitik Önem
5. Coğrafi Konum

ABSTRACT

[OKUR, Ayşe Işıl] . [Politicizing of the Islam and Democracy in the Middle East]
,[Postgraduate Thesis] , Ankara, [2010] .

The Middle East, with its geographical position and political identity, had been the center of wars, conflicts, religions, petroleum and richness throughout history. This area had been a target to the expansionist policies of the powerful countries in view of its geopolitical and geostrategic importance.

Changes and developments of the world penetrated into this area. The Middle East, throughout history, has got some opportunities for democratization, but these opportunities could not be evaluated because of authoritative regimes and socio-economic problems still available in the area.

Countries of this area usually kept responsible the powerful countries from the problems they had been suffering. Some sectors, which are in desire to reach their certain targets, showed the religion as an ideological factor. Suffered disputes, authoritative quarrels, riots of the communities under occupation resounded both in the region and international arena. Some groups that want to benefit from the tension which was suffered in the region started for politicizing of the religion. Interpreting of the religion in line with the interests prepared a ground for radicalization of this fact.

Key Words

1. The Middle East
2. Democracy
3. Religion
4. Geopolitical Importance
5. Geographical Position